T. 6990

ذاكر القادری.

علم کلام درسلری

مدرسهٔ عالیهٔ دینیه‌ده درس ایدوب اوقودلدقدن صوڭ طبع ایدلمشدر.

ذاکر القادری
З. Х.
Кадировъ

اوفا، «شرق» مطبعه‌سی.

УФА,
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ
Товарищества „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К°."
1910 г.

نظام و اسلام

اسلام دنیاسنده مشهور عالملردن طنطاوی جوهری حضرتلرینڭ بوکتابی طبع ایتلدی، مندرجه‌سی غایت مهم اولدیغندن هر کمگه اوقورغه توصیه ایته‌مز. مندرجه‌سی: مترجم ومؤلف طرفندن مقدمه لر، حکیملر ـ امتلر، علم وحکیملر، خلقتده مناسبت، تقدیر ـ قضا، اولمدن صوڭترلمك، دینی ودنیاوی حزبلر، حاضرگی فقه وقرآن، اصول تعلیم وسیاست، اسلامی خطبه‌لر، دین وجامعه، امتنڭ چیداو وآیراوینڭ سببلری، ظالم امتلرده حاکم وعالملر، اسلامیت ترقی ایله امرایته‌می؟ قرآنده‌غی قصه‌لرنی آڭلامق، یوسف قصه‌سی، اخلاقی هم علمی امتلرنڭ رئیسلرن تربیه‌لاو) مکارم اخلاق ـ یوسف ومصرلیلر، یوسف سیاستی، سلیمان قصه‌سی ـ دیننڭ کائناتقه مناسبتی، کملرمسئول بومسئله‌لرنی غایت اساسلی روشده علمی بیان ایتکان بو کتابنڭ بهاسی فقط ۳۰ تین.

ذاكر القادری.

علم کلام درسلری

مدرسهٔ عالیهٔ دینیهده درس ایدوب اوقودلدقدن صوڭ طبع ایدلمشدر.

ذاكر القادری
З. Х.
Кадировъ.

(مؤلف مهری ایله مهرلنمگان نسخه‌لر ساختهٔ)

اوفاه «شرق» مطبعه‌سی.

УФА,
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ
Товарищества „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К°."
1910 г.

بسم الله الرحمن الرحيم

بتون عالمنی تربیه‌سیله اوسوچی اینوب یاراتقان الله تبارك وتعالی‌گه عبودیتمی، بارچه رسوللرینه وخصوصا بتون عالمگه منگولك دین ایله رسول اینوب یبارلگان محمد علیه الصلاة والسلام حضرتلرینه احترامی عرض ایتم. بعده:

روسیاده‌گی دینی مدرسه‌لرده اوچ سنه قدر مدت تعلیم وتدریس ایله مشغول بولدم. بو مدتك مدرسه‌لرده کوردگم کوب نقصانلردن برسیده علم کلام درسلری ایدی. اسکیده دهریلرگه، الغلاتلرغه قارشی مقابله ایچون قورال ایتلگان غایت کوب کتابلر یازلغان بوفننی بوره‌وشده اوقوتماق لازمدر فکرنده ایدم. بوفکرمنی تقویه ایچون برنیچه دلیللرمك بار ایدی. ذاتا بو کبی برفننی آناتلینه باشقه بر تلده یازلغان کتابلردن اوقوتمق اصول تعلیم‌گه هیچ موافق دگل؛ بو یول ایله شاکردلر نلك عربیاتلرن کمالغه ایرشدرمك دعوا سیده‌یوللو بر دعوا توگل‌ایدی. چونکه زمانمزده لسان تعلیمنه مخصوص اصوللر اختراع ایتلمشدرکه: بواصوللرنك برسی معلم طرفندن انتخاب ایتلسه بوکونگی کبی شاکردلرمز ادبیات عربیه‌دن بهره‌سز قالمازلر ایدی. عرب تلینی عجملر طرفندن یازلغان وادبیات عربیه نظرنده هیچده قیمت علمیه‌لری بولمغان بوکبی کتابلردن اوقوتمق شاکرد- لرنی عرب لهجه‌سندن آداشدرودن باشقه هیچ برفائده‌سی یوقدر.

عرب تلن اوقوتور ایچون مسلمانلر طرفندن بوکونگه قدر ییگل بر اصول میدانغه قویلماسه‌ده ادبیات عربیه‌ده عرب لسانن اوقوته‌ق ایچون شعر ونثر اولارق یازلغان غایت قیمتدار کتابلر بار. بو فننک درس ایتوب اوقوتورلق استاذ الامام محمد عبده (رضی الله عنه) نڭ رسالهٔ توحیدیندن باشقه کتاب یوقدر. استاذ مرحوم اوزی سلامت ایکن بوکتابینڭ ناقص یرلرن کورساته‌و بیان ایته‌در ایدی. اثبات واجب مسئله‌سی خصوصا ناقص دیور ایدی.

مدرسهٔ عالیهٔ دینیه‌گه معلم صفتیله دعوت ایتلکاچ بو فننی اوقوته‌ق بنم حصه‌ه توشدی. بردن بودرس ایچون بیلـگیلنگان مدت هفته‌ده برگنه ساعت؛ درس آلتی آی اوقولسه یلینه ۲٤ گنه ساعت. ایکینچیدن استاذنڭ رسالهٔ توحیدی اوقولسه غایت بلیغ یازلغندن عباره حل ایتمك واوچنچی جهتدن مقصودقه خلاف اولارق فننی باشقه بر تلده اوقوته‌ق لازم ایدی. بناء علیه چاره‌سز استاذنڭ توحید رساله‌سینڭ روحن کوز آلدنده توتوب بوفنده یازلغان وبوفنگه مناسبتلی بعض کتب علمیه‌نی مطالعه ایتوب شاکردلرگه املا طریقیله اوقوتورغه مجبور بولدم. دین قرداشلرمه فایده ودینی مدرسه‌لرگه خدمت دینیه بولور املیله بر آز اوزکارتوب «علم کلام درسلری» اسمیله باصدرمقچی بولدم. ادبیاتمز غایت یارلی؛ ماده‌گه تعلقلی علمی قاعده‌لریده یوق؛ بوفن اوز تلمزده یکی غنه میدانغه چغا؛ بناء علیه قصورلری کوب بولاچغی معلوم.

ذ. القادری.

اوفا، فی ۱۳۲۸ هجری ٥ جمادی الاول .

علم کلام یا که توحید
(تعریفی، موضوعی، غایه‌سی وتاریخی)

علم کلام یا که علم توحید:- «الله نڭ بارلغی، برلـگی، محمد علیه السلامنڭ نبوتی ورسول خبر بیرگان نرسه‌لرنی اثبات ایتوچی اصول وقاعده‌لر»، یا که «رسول بیان ایتکان دینی عقیده‌لرنی *) روشان دلیللر ایله معاندلرنی الزام ایتمك یولی کورساتوچی فن» دیوب تعریف ایتلور. بوفننڭ ایکی اسمی باردر: کلام وتوحید. توحید دیوب تسمیه: نرسه‌نی اڭ مهم جزئی ایله اسملامك قبیلندندر. چونکه کلام فننده ذکر ایتلـکان ایمان نیگزلرینڭ اڭ اساسلی جزئی خداینڭ برلـگی، بارلغی، صفاتلری کبی مسئله‌لردن عبارت بولغان وحدانیت مسئله‌سینه تعلقلی مسئـله‌لردرکه: قرآن شهادتینه بنـاءً رسوللر یباردن اڭ زور غایه‌ده شولـدر. کلام دیوب اسملامك، برنچی عصر عالملری آراسنده خلاف واقع بولغان اڭ مشهور مسئله «تلده اوقولغان قرآن قدیممی؟ حادثمی؟» مسئله‌سی بولوی یا که بو فننڭ بناسی بولغان عقلی دلیللرنڭ اثری سویله‌وچینڭ سوز (کلام) نده ظاهر بولوی ایچوندر.

موضوعسی - الله نڭ ذاتی، صفاتی، افعالی‌در. چونکه الله نڭ ذاتندن، صفاتندن، عالمنی حادث ایتوی کبی دنیاغه، حشر ونشرکبی آخرتکه تعلقلی مسئله‌لردن بحث ایتمك بو فننڭ وظیفه‌سیدر.

غایه‌سی - بوفنده ذکر ایتلـگان دلیللر ایله انسانلر هدایت،

---

*) رسول: ایمان نرسه؟ سؤالینه «الله، رسوللرینه، فرشته‌لرگه، کتابلرغه، جزا کونینه، تقدیرگه وحشر، نشرتعبیر ایتلکان اولمدن صـوکغی حیاتقه ایمان» بولوون بیوردی. حدیث لفظ اعتباریله تورلیچه روایت ایتلسه‌ده معنا بردر.

حقیقت یولن تابارلر ؛ خصملرن ومعاندلون الزام ایتارلر ؛ فلسفهٔ حسیه وعلوم طبیعیه‌نی غرضارینه قورال ایتوب دیننگ اساسن ابطال ایتارگه کرشوچیلرنگ دلیللرن ابطال ایله دیننگ اساسن حمایه ایتمش اولورلر. قرآن وباشقه شریعت علملرندن فائده‌لنمك الله‌نی اثبات ایتارگه باغلو اولدیغندن الله‌نگ بارلغن وبرلگن اثبات ایتوب شریعت علملرینه یول آچارلر. بوالهی علملر نتیجه‌سنده آدم دنیا وآخرت سعادتینه ایرشور.

تاریخی ـ علم کلام حقنده فکر یورتمك وآنی چن آڭلامق تاریخن بلورگه توقطادیغندن قسقه‌چه‌غنه تاریخن یازامز:

عقیده تعبیر ایتلگان ایمانغه تعلقلی مسئله‌لردن بحث ایتمك اسلامیت ظهورندن ایلگده بتون مللر آراسنده مشهور ایدی. هر دیننگ روحانیلری اوز دینلرن حمایه وآنی خلق آراسنه جه‌یمك وکوڭللرگه سوڭدرمك ایچون سوبلارلر ویازارلر ایدی. لکن کوب وقتده دلیللری عقلغه وطبیعت قانونلرینه موافق بولماز، بلکه عقل وطبیعت آلارغه الڭ زور دشمان اولور ایدی. دلیللرن عقل قبول ایتماز وکائنات نظاملری یمرر ایدی. عقیده قبول ایتدرمك یولنه طوتقان مسلکلری کائنات نظامینه تمام خلاف ایدی. رئیسلری دین اسمندن دیننگ عقلغه دشمان بولوون بیان ایتار وکلام فنی معجزه‌لر سویله‌ب خلقنی دهشتلندرمك وخیالات ایله یواندرمقدن عبارت دیه بلنور ایدی. بوحال امتلرنگ رسول علیه‌السلام ظهورندن اولگی حاللرینه آشنا بولغان هر کمگه معلومدر. قرآن ایسه عقیده ودینی مسئله‌لرنی بیان ایتوده اسکی کتابلرغه تمام مخالف بولغان یولنی اختیار ایتدی. قرآننگ بوغایه ایچون طوتقان یولی طبیعت وآننگ‌غی اسرار ایله الله‌نی اثباتدر. محمد علیه‌السلامنگ رسالتن اثبات ایتکانده

اسکی یوللرنی تمام باغلادی. عقللرنی اوز شدرمق یولی ایله اثبات ایتدی. اوشانماغان کشیلرنی مثلن کتوررگه دعوت ایتدی. قرآن ایمان تقلیدی یولن تمام باغلادی، ایمان تقلیدی درست بولماون آچق سویلب ایمان اللهنلك کائناتدەغی قانونلارن فکرلمك وعقل نتیجەسی بولغان دلیللر بولون تفصیللی صورتدە بیان ایتدی. قرآن اوز حکایەسنەگنه تسلیم ایتو مزنی ایستەمدی. بلکه استدلال، فکر یولن طوتوب مخالف فرقەلرنلك مذهبلرن بیان ایدوب آنلرنی دلیل ایله ابطال ایتدی. عقلغه خطاب ایدوب اسکی وقتلرده روحانی استبداد سایەسندە ئولگان فکرلرنی تمام اویغاتدی. کائناتدەغی سرلر و آلاردەغی نظاملرنی عقلغه عرض ایدوب تمام فکر یورگزومزنی ایستەدی. فکر نتیجەسی اولارق ایمانغه دعوت ایتدی. حتی باشقه امتلرنلك حاللرن بیان ایتکاندە خلقتدە اوزگارمی تورغان قاعده ونظاملر بولون بیان ایتدی. امتلردەگی حاللرنلك بوزلوی وتوزلوی طبیعتدەگی نظام وقاعدەلرگه اعتبارلری نسبتنده بولون آکلاتدی.

دینلر ایچنده عقل ایله دیننی رسولی تلی ایله قرداشلدرگان دین آنچق اسلامیتدر. قرآن بو خصوصده تأویلی ممکن بولمغان کوب آیتلر ایله کلمشدر. قرآن نظرنده ایمان ایتار ایچون عقلدن باشقه یول یوقدر. اللهغه ایمان ایتمك، رسوللر یباررگه قدرتی یتون آکلامق، آلارغه وحی ایتلگان نرسەلرنی بلمك، آلارغەغنه رسالتنلك مخصوص بولون آیرمق ورسالتکه ایمان ایتمك اسلام نظرندە عقلدن باشقه ممکن توگلدر. مسلمان عالملری، سافلرمز دیننلك علم و فکر ایرشمایەچك نرسەلر ایله کلوینی درست کورسەلرده عقل بشر ممکن کورمگان نرسەلر ایله کلوینی تصدیق ایتمازلر. قرآن اللهنی شوندای صفاتلر ایله صفاتلیدرکه: اسکی دینلر صفاتلنغان صفاتلرغه قاراغنده

الله‌نی پاکلارگه الگ یاقن صفاتلر در. بو صفاتلرنڭ بعضیسی اسم یا که جنسده آدملر صفاتلانه تورغان صفاتلر ایله بردر. قدرت، اختیار، سمع و بصر صفتلری کبی. آدملرده بولنه تورغان بعض بر نرسه‌لرنی قرآن خدایغه نسبت ایتمشدر. بر برده قرارلانو، یوز و قول کبی. قرآن قضا، تقدیر واختیار مسئله‌لری حقنده آچق سوزلر سویله‌ب اسکی شبهه‌لرنی تمام بتوردی. یاوزلق و ایذگولك حقنده آدملرنی قورقطوب وقزقدروب ثواب یا که جزا بیرونی خدایغه تاپشردی. بوکبی متشابه سوزلر سویله‌بده عقلغه میدان بیروی فکر أیه‌لرینه فکر و عقللرن ایشلاتورگه زور قاپو آچدی. دیننڭ کائنا تنی فکرلرگه دعوت ایتوی علم کبی شرطلرایله چیکلاب توگل. نیندای کشی بولسه بولسون کائناتنی فکرلاونی مشروع ایتدی. رسول سلامت ایکن آدملر شبهه‌گه توشکانده شبهه‌لرنی بتورر ایچون رسولگه مراجعت ایتارلر، رسول شبهه‌لرنی شافی جوابلر ایله کیتارر ایدی. رسول وفات بولغاچ ابوبکر، عمر (رضی الله‌عنهما) خلافتی زمانلری دشمانلرغه مقابله وشرق انسانیدن مدافعه ایله کچدی. عقیده‌گه تعلقلی مسئله‌لردن بحث ایتارگه وقت تابلمادی. اختلاف واقع بولسه یالگز حکمگه متعلق مسئله‌لرده، فروعده غنه بولا ایدی. قرآنده‌غی رمزلی سوزلرنی آڭلادیقلرندن تنزیه اعتقادی تماملیه حکمفرما ایدی. بناء علیه اصول عقیده‌ده خلاف واختلاف واقع بولمیدر ایدی. اوچنچی خلیفه عثمان (رضی‌الله عنه) زمانته قدر حال شول ره‌وشده کچدی. لکن بو خلیفه زماننده اش باشینه لیاقتسز وتجربه‌سز آدملر کچدیکلرندن اسکی ترتیب بوزلدی. اسلامیت اوز چوغریندن چغارلدی. دین چیکلگان چیکدن مسامانلر چقدیلر. اوچنچی خلیفه حکم شرعیدن باشقه اولتورلدی. بو واقعه قاره خلقنڭ فکریده نچار تأثیر ایتدی.

شهوتلرنڭ عقل وفکرلرگه تأثیر ایتوینه سبب اولدی. دین امرنده افراطچیلارنی غایت آچولاندردی. قاره خلق وافراط طرفدارلری فکر وعقل أیه‌لرینه غلبه ایتدیلر. بوندن یمان نتیجه‌لر طوغدی. بو فتنه‌لرنڭ باشنده توروچیلاردن حضرت علیگه چیکدن طش محبت باغلاغان و «الله حضرت علیگه حلول ایتدی» اعتقادینه قدر بارغان یهودیلـکدن چغوب اسلامیتنی قبول ایتکان عبدالله بن سبا ایدی. حضرت علی خلیفه‌لـکگه لایق، بلـکه خلیفه‌لـکگه الڭ مستحق ذات بولون سوبله‌ب حضرت عثمانغه طعن ایتار ایدی. شول سببدن حضرت عثمان آنی مصرغه نفی ایتدی. مصر مرکز خلافتدن یراق بولدیغندن فکرن نشر ایتار ایچون بیك موافق ایدی. نهایت ابن سبا مصرده اوز فکرن جه‌یدی. اوزینڭ فکرداشلری ایله مدینه‌گه کلوب حضرت عثماننی اولتورشوده شریك بولدی. اوزینڭ مذهبن دورتنچی خلیفه وقتنده نشر ایته باشلاغاچ خلیفه آنی «مدائن»گه سـوردی. آنده‌ده اوز مذهبن جه‌یه‌رگه موفق بولدی. نهات بومذهب یوغشلی آورو اولدی. «الغلات» مذهبی جه‌یلدی. بونڭ نتیجه‌سی اولارق دورتنچی خلیفه‌گه بیعت ایتکان کشیلردن کوب کشی بیعتلرن بوزدیلر. نهایت مسلمانلر آراسنده قانلی صوغشلر بولدی. قاندن دریالر آقدی. خلیفه‌لك انتخاب اصولینه خلاف اولارق امویلرگه کوچدی. مسلمانلر آراسنده جامعه، و حدت فکر بتـدی. هر تورلی مذهبلر، حزبلر طوغدی. هر حزب اوز فکرن وانتریقه‌سن میدانغه چغاروب خلق ایپارتور ایچون دیننی اوزینـه قورال ایتدی. حدیثلر یاصـامق وقرآننی لغرض تأویل ایتمك اصولی میدان آلدی. شیعه وخوارج وبونلر آراسنده‌غی معتدل مذهبلر طوغدی. مروان خلافتی وقتنده خوارجلر اوزلرندن باشقه هر کمنی تکفیر ایتدیلر. کوب زمانلر

عنادلرنده اصرار ایتدیلر. صوڭغی قطره قانلرینه قدر مدافعه‌ده بولنوب اوز مذهبلرنده زور فدا ئیلك كورساتدیلر. جمهوریت‌كه اوخشاش حكومت میدانغه كتورر ایچون بار قوتلرن صرف ایتدیلر. بولار نظرنك باشقه خلق همه‌سی كافرحكمنك اولدیغندن قطع مناسبت ایتدیلر. همه‌سن اولتورمك صددینه، قتل عام ایتمك فكرینه كلدیلر. «المهلب بن ابی صفره» بصره‌غه سردار نصب ایتلگاچ بصره‌نی تمدید ایتدیلر. اون سكز سنه محاربه نتیجه‌سنده‌گنه خارجیلر اطاعت آستینه آلندی. لكن بو اطاعت وقتلی ایدی. مصر حدودندن بحر محیط آطلاسیغه جه‌یلگان بو متعصبلرنی حقیقی درجه‌ده اطاعت ایتدرمك ممكن توگل ایدی. آفریقا و عرب جزیره‌سنده عددلری كوب بولغان خارجیلرگه آیلقلاب یاللنغان عسكرلر ایله مقابله ایتمك ممكن توگل ایدی. بناءً علیه اختلال باشلاندی. آفریقاده باشلانغان بو اختلال اسپانیه‌غه قدر جه‌یلدی. غایت زور مشقتلر صوڭنده‌غنه سوندررگه موفق بولندی. آفریقانڭ بعض طرفنده وعرب جزیره‌سنك قالغان بو خارجیلرنڭ فتنه‌لرینڭ اوتی هر وقت كورلوب تورادر. خارجیلركبی شیعه‌لرده حضرت علی‌نی سوسه‌لرده آرالرنده زور آیورما باردر. شیعه‌لر اداره‌ٔ مستقله (خلافتنی حضرت علی وآنڭ نسلینه حصرایتو)، خارجیلرده مقراط(جمهوریت) طرافدارلریدر. هر ایكی فرقه حضرت علی حقنده افراطلقڭ چیگینه ایرشدی، حتی شیعه‌لردن بو فرقه حضرت علی‌نی الهویت درجه‌سنه كوتاردیلر. بو كبی مبالغه‌لر نتیجه‌سنده مسلمانلر آراسنك عقیده‌گه تعلقلی مسئله‌لرده زور اختلافلر طوغدی.

لكن بو خلافلر وصوغشلر هیچ برسی اسلامیتنڭ انتشارینه مانع بولمادی. قرآن نوری اوزاق مملكتلرنی باقدرتونده دوام ایتدی.

گروه، گروه اولارق خلق اسلامیتنی قبول ایتەلر ایدی. فارسیلر، سوریالیلر، مصرلیلر و باشقە مملکتلردە اهالی اسلامیت ایلە مشرف اولفدە ایدی. مسلمانلرنك عددلری کوبایگاچ خلفنك کوبسی خلافت صوغشلرندن بوشاندی. اصول عقیدە وباشقە علمی مسئلەلر ایلە اشتغال ایتمك ممکن بولدی. قرآن و عقلغە اعتبار ایتوب اصول عقیدەدن بحث ایتوچیلر بولە باشلادی. اخلاص أیەلرندن علم ایلە مشغول بولوب فرض بولغان تعلیم یولینە اوزلربنی قدا ایتوچیلر کوربلە باشلادی. بولارنك اك مشهورلرندن حسن البصری ایدی. بصرەدە تعلیم وافادەگە کرشدی. بونك مجلسینە هر طرفدن شاکردلر طوپلاندی. هر تورلی مسئلەلر حقندە بحث وتفتیش باشلاندی. اسلامیت ایلە شرفیاب بولغان کوب کشیلر اوزلربنك عادتلرن تاشلی آلمغانلر ایدی. قرآندن بحث ایتارگە باشلانغاچ هیچ اهل بولمغان کشیلر دە مباحثەگە اشتراك ایتدیلر. عادت واهلیتسزلك تاثیری ایلە مسلمانلر آراسندە شبهەلر آرتدی. مسلمانلر آراسندە اك اول میدان آلغان شبهەلر جملەسندن آدمنك اوز اشندە وارادەسندە اختیار واستقلالی، گناه کبیرەگە ارتکاب ایتوب توبە ایتکان گناه أیەسی مؤمنمی؟ کافرمی؟ کبی مسئلەلر ایدی. حسن البصری ایلەشاکردی واصل بن‌عطاء گناه کبیرە مسئلەسندە اختلاف ایتوشدیلر. شول وقت‌استاذی «واصل بزدن آیورلدی» دیدگندن معتزلە اسمی واصل بن عطاغە ایبارگان‌کشیلرگە اسم ایدلدی. واصل استاذندن تلقی ایتمگان فکرلرنی تعلیم ایتوب قدریە، معتزلەگە بولنگان مذهب تاءسیس ایتدی. سلفلر وآلار جملەسندە حسن البصری آدم اوز علمی وارادەسی ایلە اشلەگان اشندە اختیارلی اولون اثبات ایتوب آدم اوز اشندە آغاچ یافراقلرینك حرکتی کبی اضطراری بولون اثبات ایتوچی‌جبریەلرگە

مقابله ایته‌لر ایدی. بنی مروان خلیفه‌لری مسلمانلرنی بر فکرگه جیار ایچون اجتهاد اینمادیلر. اختلاف کنده‌کچه آرتدی. بوایکی‌مسئله ده‌گنه قالمادی. صفات وعقلنك بتون احکام‌الهیه‌نك حسن وقبحن بلور گه کافی اولوب اولماوی مسئله‌لرنده‌ده اختلاف طوغدی. برفرقه احکام الهیه‌نی بلوده‌عقل‌نك هیچ تاءثیری یوق، دیگرفرقه عقل اوزبگنه‌کافی دعواسنده ایدی. خلیفه وخلافت مسئله‌لری اصول عقیده‌گه ایباروب بوری ایدیکه: گویا خلافت مسئله‌سی عقاید اسلامیه‌نك مهم برجزءی ایدی.

بالا خیر واصل بن عطاء مذهبی ارسطوفلسفه‌سی تاءثیری ایله تنقیح ایتلوب چه‌یلدی. یونان کتابلرندن عقللرینه موافق هر نرسه‌نی آلدیلر. عقیده‌لرن علم وفننك اهمیتسز وهمی مسئله‌لری‌ایله بولسه‌ده تأکید اینونی تفوالق صاناديلر. علوم دینیه‌گه بوکبی علملر قاتناشدی، بومذهب اعضالری کوبایدی. بومذهب بیگراك ایرانده انتشار ایندی. عباسیلر ده اوزلرینك حکومتلرن تاءسیس اینشوچی فارسیلرنك کوکللرن بواتور ایچون بومذهبنی قوتلادیلر. عباسیلر نك توتقان یوللری حکومت اداره‌سندن عربلرنی براقلاشدرمق اصولینه مبنی ایدی. حکومت صاقلار ایچون فارسیلرغه دوستلق کورساتدیلر. نهایت سرایننك الك ممتاز آدملری ایرانلیلر بولدی. کوکللرینه اسلام نوری اورناشماغان، آرالرنده مانویه، یزدیه، دینسزلر بولنغان فارسیلر حکومت باشینه اوطوروب اوز فکرلرن چه‌چدیلر. اوزلرینك فکرلرینه ایبارگه سوزلری وقوتلری ایله خلقنی قز قطوردیلر. خلاصه ماءمورلر اهل السنة مذهبینه دشمان بولغان کبك خلیفه لرده شیعه‌لك طرفداری بولورغه حکومتلرن صاقلار ایچون مجبور ایدیلر. شول سببلردن الحاد اسلام دنیاسن قاپلامقده ایدی.

نهایت المنصورعقیدهده‌گی شبهه‌لرنی ازاله ایتمك املیله کتابلر بازار
غه قوشلدی. لکن بودورده عام هنوز بالا اولمیغندن بو
کتابلر فایده ایتمادی. تکرارفکرلر قاینادی. «قرآن مخلوقمی؟ ازلیمی؟»
فکری میدان آلدی. اول زمان خلیفه‌لری همه‌سی قرآن مخلوقدر
فکرن قوتلادیلر. المأمون قرآننڭ مخلوق بولون اعلانده ایتکان
ایدی. حتی فکرن قبول ایتمرر ایچون مستبدانه معامله‌ده بولندی.
قرآن وحدیثنڭ ظاهرینه ایباروچی یاکه بدعت بولغان مسئله‌لردن
صاقلانوچی عالملر «قرآن ازلیدر» عقیده‌سنده ایدیلر. بو مسئله
علم وتقوالق ایبالرینڭ زور ظلملر ایتلوینه سبب بولدی.

قرآننڭ ازلیتی ایله قائل بولغان کوب عالملرگه بغدادده‌غی
عباسیه حکومتی قاضیلری قاطی حکملر ایله حکم ایدوب عذابلادیلر.
حتی بو مسئله ایچون اسلام دنیاسی قانغه بویالدی. دین اسمندن
دیننڭ مرمتی بتورلدی. بوکبی فرقه‌لر ظاهر شریعتکه ایبارو
خصوصنده اختلاف ومنازعه‌ده بولسه‌لرده احکام دینیه‌دن عبادات
ومعاملات قسملرینه ایبارمك لازم، عقیده وقلبکه متعلق حکملر خصو
صنده فکر وعقل یورتمك تیوش دیوب اتفاق ایتکانلر ایدی. فقط
بولاردن باشقه حلول ایله قائللر ودهریلر بار ایدیکه: مسلمان بولغا
چك طاشلاماغان عادت وعقیده‌لرینه قرآننی تطبیق ایتمکچی ایدیلر.
بو فرقه‌لر قرآننی تأویلده افراطچیلق ایتوب، ظاهر بولغان
سوزنی عباره احتمال توتماغان قلله تینتدی تأویللر ایله تأویل
ایتدیلر. تاریخده اسماعیله، باطنیه اسملری قالدرغان بو فرقه‌لر
مسلمانلر واسلام ایچون زور بلاء ومصیبت اولدیلر. بو زندیقلرغه
مقابله ایتو تیوشلگن سلفلر وآلارنڭ خصملرینده اعتراف ایتسه‌لرده
اوزآرا اختلافلری، تارتشولری وبربرسنه ضرر تیگرشولری بوکارغه

زور سدایدی . المتوکل (٨٤٨ - ٨٦١ده) خلیفه بولغاچ سنیلك مذهبن غایت کوتاردی . طرفدارلق ایتدی . «قرآن مخلوقدر» اعتقادی ممنوع اولدی . بنـاٴ علیه بو مدتده سنی‌لك غلبه ایتـه باشلادی . نهایت دورتنچی عصر هجریده معتزله‌لرنك الڭ زور استاذلری بولغان ابوالحسن الاشعری حضرتلری اهل السنه مذهبینك بیوك یاردمچیلر- ندن بولدی . اشعرینك تبدیل مذهب ایترینك برنچی سببی قدر وعدالت ربانیه حقنده‌غی خصوصی فکری اولدی . اشعری ایله استاذی الجبائی آراسنده بر محادثه جریان ایتدیکه ، صورتی بودر : اشعری اوچ قرداشی فرض ایتەلم . برنچیسی مؤمن صادق تقوا اولسه ، ایکنچیسی کافر گناهکارلق ایچنده عمر کیچرسه ، اوچنچیسی صبی وقتنده ئولسه ، بولارنڭ حاللری نیچك بولور ؟ جبائی - برنچیسی جنتلی ، ایکنچیسی جهنملی ، اوچنچیسی قوتلور لکن مؤمن قرداشینڭ درجه‌سنه ایرشه آلماز . اشعری - بالا زور درجه‌لی قرداشی درجه‌سنه ایرشورگه ایسته‌سه مساعده بولورمی ؟ جبائی - مساعده قیلنماز « قرداشڭ اوزینڭ مطیع بولون کورساتدی . سن کورساتمادڭ » دیلور . اشعری - «بن قباحتلی توگلمن ، أی الله ! سن بڭا آزعمر بیردڭ . عمرم اوزون بولسه بنده اطاعت اظهار ایتار ایدم» دیسه ؟ . جبائی - الله ایتور : اگر سڭا اوزون عمر بیرسام گناهکار اولور ایدڭ ! سنی صبی چاقده اولتروب سڭـا اصلح بولغاننی اشلادم دیور . اشعری - اگر مؤمن بولمغانی : مادامکه کیلاچکنی بیله‌سن ! نیك بـڭا اصلح نی اشلامادڭ ؟ دیسه جبائی‌ـبوڭا جوابا : «شیطان‌منی اغوا ایتکان» دیدی .

بو محادثه‌دن صوڭ اشعری بصره جامع کبیرنده : «بنی تانیغانلر بنم کم بولغانمنی بلورلر . بلمگانلر بلسونلر ! بن اشعری من . حاضر اولـگی خطالرمدن قایتدم . معتزله مذهبن رد ایتونی وخطالرن

میدانغه قویوبی اوستومه آلدم » دیوب مذهبن اعلان ایتدی . باشده بونلڭ فکری حقنده شبهه‌لنه‌دیلر. حنبلیلر قانن حلال صاناديلر . الڭ بیوك عالملردن امام الحرمین ، الاسفراینی ، ابوبکر الباقلانی کبی ذاتلر بوڭا یاردم ایتدیلر. فکر ومذهبن «اهل السنة والجماعة» اسمیله اسملادیلر. بوکبی فاضللرنڭ عالملری سایه‌سنده ایکی زور مذهب یتورلدی. آلار ایسه قرآننڭ ظاهری ایله‌گنه عمل ایتوچی «ظاهر-یون»، خلاف عباره اولارق قرآننی تأویل ایتوچی «الغلات» مذ-هبلری ایدی. ایکی عصردن صوڭ بولارنڭ صانلری غایت آزایدی. اسلام دنیاسینڭ بعض طرفلرنداغنه قالدی . اشعری مذهبی منتظم ایدی . یالڭز عقیده‌گنه توگل بلکه زمانمزده ثونتولوجیا ـ مبحث تکوین ـ ، قوسمولوجیا ـ علم قوانین کائنات ـ تعبیر ایتلگان عالملر-نیده شامل ایدی. لکن اشعری مذهبی طرفدارلری آنڭ تعلیمنی کلامغه مقدمه بولغان بعض قوانین کونیه‌نیگنه وبعض علمی قاعده‌لر-نیگنه اوگراته‌لر ایدی. یقینی علم حاصل اولسون ایچون مخصوص قاعده‌لرگنه تعلیم ایتدیلر. امام غزالی ایله فخرالرازی وقتنه قدر شول ره‌وشده دوام ایتدی . لکن بولار وبولارغه ایبارگان ذاتلر اشعری طرفدارلرینه مخالفت ایتدیلر . بر یا که کوب دلیللرنی ابطال ومطلوبنی آلاردن قوتلی دلیللر ایله اثبات ممکن، بناءً علیه دلیلنی تخصیص ایتمك تیوش توگل،فکرینه توشدیلر. اول وقتلرده فلسفی مذهبلر حریت ایله فکرلنور ؛ فلسفه ایله اشتغال ایتارلر ؛ عقلنی بلنمگان نرسه‌لرنی بلورگه ومعقول بولغان نرسه‌لرنی استنباط ایتارگه آلت ایتارلر ایدی . بوکبی فن اهللرن روحانیلر حمایه ایتمکده‌لر ایدی . اهل فنگه عقل لذتلنگان نرسه‌لردن فایده‌لنورغه، صناعت وجناب حق بزگه فایده‌لنونی مباح ایتکان ومستور بولغان

اسرار کونیه‌دن بحث ایتوب کشفیات واختراعات ایله اوغراشور
غه تمام‌حریت بیرلگان‌ایدی. بقره سوره‌سنده‌گی (خلق‌لکم‌مافی الارض
جمیعا) آیت مفادنچه فکر وعقللرمز ایله بزگه فایده‌لنمق مشروع
بولغان هرنرسه‌ده بحث ایته‌لر ایدی. قرآن عقلنڭ درجه‌سن کوتار-
وب حق ایله باطل، منفعت ایله مضرت آراسن آیوررغه میدان بیر-
گاچ مسلمان عقللیلری بولارغه قارشی کلمیلر ایدی. لکن بولارنڭ
یونان فیلسوفلرندن، خصوصا ارسطو وافلاطوندن نقل ایتکان سوز-
لری ونظریه‌لری اوزلرن عجبلندرگان بولورغه تیوشدرکه: دین
حقنده فکر أیه‌سی ذاتلر آراسنده چققان دینی نزاعلرغه قاتناشدیلر.
عموم فکرنده مقبول بولغان نرسه‌لرگه به‌رلدیلر. دیانت اهللرینی
بوحرکتلری سایه‌سنده اوزلرینه دشمان ایندیلر. بولاردن صوڭ غزالی
وآنڭ یولینه سلوك ایتکان ذاتلر الهیاتقه متعلق هرنرسه‌نی یو
نان کتابلرندن آلدیلر. دین نیگزینه ضررلری تیگو گمان ایتلکان،
ترکیب اجسام، ماده حققنده‌غی مذهبلرنی؛ اعراض، جواهرگه وامور
عامه‌گه متعلق نظریه‌لرنی آلوب تفتیش کوزندن اوتکاروب اولچا-
دیلر. نهایت کوڭللرده اهل فنگه قارشی صاقلانغان احترام بتدی.
قاره خلق حرمتلاونی تاشلادی. خواص بولارنی الوغلاماز اولدی.
اسلام دنیاسینڭ اهل فندن کوتکان بخت وسعادتی یوغالدی.

بولار اوستینه تورلی وقتلرده‌غی خلافت دعوالری قوشلدی.
نادانلر اش باشینه کچدی. اسلام دنیاسنده اثرلری قالغان عالملر کوز
لرگه کورنماز بولدی. علم ومعارف یولن جهالت‌توزانلری قاپلادی.
کتب اسلامیه اسلوب ولفظ صوغشدرمقدن عبارت بولدی. نهایت
جاهل رئیسلر سایه سنده مسلمانلر آراسنده عقلی وفکری اختلال با-
شلاندی. اوزلرینه حسن ظنلی عالمسز خلق اسلامینده بولنوی احتمال

طوتمغان نرسه‌لرنی میدانغه چغاردیلر. معارف آزایوی ومسلمانلر نلك دینـدن اوزاقلاشولری سببلی بو رئیسلر اوزلرینه یاردمچیلر تابدیلر. عقللر حیرت وضلالت ایچنده قالدی. زندیقلق، کفرلك ایله حکملر کوبایدی. حتی ادبسزلك شول درجه‌گه کلدیکه: اسکی ملتلرگه تقلید ایتوب علم ایله دین آراسنده دشمانلق دعوا ایـتارگه جرأت ایتدیلر. حرامدر، حلاللر، بوکفرلك وبومسلمانچیلق دیوب یالغـان وافترالر کوبایدی؛ الهیات ادبسزلرایچون قورال اولدی. اشنه بو فندلك قسقه تاریخی شولدر. بوفننلك اساسی ایمان اولدیغندن ایمان تاریخی وآنلك اهمیتی حقنده‌ده برنیچه سوز سویله‌ونی مناسب کوردك.

ایمان وانسان

انساننی مادی حاجتلر هر طرفدن احاطه ایتکان کبی معنوی بولغان روح وشعور حاجتلرینه هر طرفدن چرناغاندر. آدملك تنی دشمان وضررلری طبیعی حالن آلغان نرسه‌لردن نیقدر صاقلانورغه لازم بولسه روحی تنندن آرتق صاقلانورغه محتاجدر. انسان حیوان کبی تننی وآنلك حاجتلرینی صاقلامق وکرك نرسه‌لرینی بیرمك ایله‌گنه کفایه‌لنمیدر. بلـکه آنلك روحی حاجتلری بارکه: اول حاجتلر ماده حاجتلرندن‌ده مقدمدر.

کامل انسانلر کوکل یاکه روحنلك حاجتلرینی هر حاجتدن ایلك صانیلر. آلارده شوندای حس بولادرکه: حس ایتکان نرسه‌لرینی بلمازلر وحقیقتنه ایرشمازلر ایسه بتون دنیا شول بولغن فدا ایتلسه‌ده راضی اولمیلر.

آدمده‌گی بو حس هر وقت آلماشنه‌در؛ کائناتده بولغان نرسه‌لرگه، یلدزلر، صولرغه، یغاچ واولنلرگه، حیوانلر وباشـقه غریب

ترسه‌لرگه قاراسه یگی برحس تووادر. دیمککه آدمنڭ ماده حاجتلری آلماشنغان کبك معنوی حاجتلریده آلماشنه‌دیر.

انسانلغی بو شعور شول قدر زوردرکه: یر اوستونده بولغان ترسه‌لر ایله قناعتلنمازدن کوکلملرگی پرده‌لرینی یورتوب کائناتنڭ سرلرینی بلمك ایچون ندا ایته‌در. شول آدم تننده بولغان طبیعی شعور ایچون یرنڭ قانونلری آز وبارلق دنیاسینڭ ترتیب ونظامی یتشمازدن هر تورلی قورقنچلرنی هر وقت تشخیص ایدوب کورسا- توب توراددر. آدمنڭ فکرینی وشعورینی مادی بولغان حیات احتیاجلری مشغول ایتماسه دنیا مشقتلرینی تاشلاب صحرالرغه چقوب طبیعت قاشنده دهشت وحیرتده قالوب دنیا هلاکتلرندن قاچوب یاشارگه اورون آزلار ایدی.

ماده یالغانلرینی تاشلاب عمرنڭ ایچنده برگنه مرتبه اولسه‌ده قلبکه مراجعت ایدوب منازعه‌ده بولغان حیات وشعورگنی اولچاب قاراساڭ قلبکده‌گی حرکت واضطرابلرنڭ هیچ بر وقت سونمایه‌چگنی بلورسن! یرده بولغان هر نرسه‌نڭ، زور مرتبه‌لرنڭ، لقبلرنڭ، بایلقلرنڭ، زینتلرنڭ اوزگنن قالاچغنی. دنیانڭ شقاوت، آورلق، وهم وخیال یورطی اولوبنی توشنه‌چکسن!

آدم اوزندن اوّلگی کشیلرنڭ ترجمهٔ حیاتلرینه قارار، فکرلر ایسه: دنیاغه نفوذلرینی جه‌یگان، میلیونلرچه آقچه‌غه ایه‌ه، میلیونلرچه خلقنی قوللرنده اسیر ایتکان، مکلرچه آدملر اللهغه سجده ایتمازدن آلارغه سجده ایتککان ایکن نهایت یر آستونده باشقه یرماده‌لری کبی طابطالغانلر. دنیاده نام ونشانلری قالماغان. دنیاده نرسه طوبلاغانلر بولسه همه‌سی قالغان. بو آز فکر دنیادن مقصود مال بولماوینی بلکه منگولك امنی خاطرگه کتوروب یاد

ایندره‌چك فضائل انسانیه بولوینی بلدره‌در.

بو کبی عالی خاطره‌لرده نادان ایله عالم بردر. همه‌سی توشنه‌لر. لکن عالم توشنوی ایله جاهل توشنوی آراسنده زور آیورمه‌لر بار‌در. آدم بالاسینك اسکیدن بیرلی سویلاگان شعرلرینه فکر کوزی صالغور ایسه بو شعرلرنك بر بیلگیلی زمان یاکه اورون ایله چیکلنماوی آچق کورلور. آدمنك حیاتی ایچنده‌گی هر نرسه و هر واقعه بزده بولغان بونداای توشونچه‌لرنی آرتدره‌در.

یاقن دوستلرمزنك، قاردشلرمزنك، اوزمزنك، بالالرمزنك مادی معنوی بولغان حسرتلری بزده‌کی بوعالی شعورنی آرتدروب پاکلایدر. زور حسرتلر وقتنده آدملر اوزلرنده‌گی قایغو وحسرتنی کیتاروب راحت ایتدره تورغان طایانچ بولاچق بولداشقه محتاجلردر. بو زور قایغو وقتلری آرزو وامل وقتلری اولمادیغندن وهمی یاکه خیالی بولغان نرسه ایله‌گنه کفایه‌لنمیلر. بلکه قلبلرینی یاندره تورغان بو حرارتنی بتورروده آتا و آنالریندن شفقتلی، مرحمتلی وقوتلی ذات اقدسنی ملاحظه وآنارغه ایمان ایتوبکنه اوزلرینی قوتقاره‌لر. آدم، بونداای وقتلرده اوز جنسندن امید کیسه، تمام یأس ایچنده بولنه‌در. آدملرده‌گی مرحمتسزلك‌ده بوکارغه قوشلسه یأس آرتادر. بر و کوکده اوزینه یاردم ایته چك بر ذات تابا آلمیدر. آدم اوزینی مقدس‌قوهٔ الهیه آلدنده کورماسه هلاکتدن‌باشقه چاره تابه آلمیدر.

آثار تاریخیه‌دن بحث ایتکان‌عالملر ایماننك بلالر، زور قایغولر وقتنده آدم ایچون اك شفقتلو یولداش اولوینی بیان ایته‌لر. قوملرنك اك عزتلوس یاکه غایتده بایینك ذلت وفقیرلککه توشکان وقتنده‌غی حیاتینی ملاحظه ایدکز! کیچه‌نك یارومنده اوزینك ترجمهٔ حیاتینی توشنور

ایسه حسرتنی وکوڭلنڭگی حرارتینی ایمانیدن وآنڭ حالینه اطلاع ایتوچی ذات اقدسدن باشقه یتکلایته‌چك ذات بولماوینی بلور. مرحمتلو آناڭ جانندن آرتق سوگان بالاسینی یوغاتقانڭغی حالنی فکرله‌گز! اوزیندن مرحمتلو ذاتنڭ حمایه‌سنه اوشانودن باشقه قلبنی یواته‌چق هیچ بر نرسه تابه آلمایه‌چغی معلومدر. شول نقطه‌لرنی ملاحظه ایتار ایساك دنیاده هر وقت لذتلی حیات ایله یاشامك ایچون اوشانمق (ایمان) لازمدر. ایماننڭ انسان ایچون فائده‌سی صو فائده‌سندن کیم توگلدر: ١) هر تورلی آور قایغولر، حسرتلر وقتنده آدم اوغللریننڭ صبرلری ایمانلاری، اوشانولری نسبتنده اولور. حتی بعض کشیلر ایمانلرنڭ ثابت اولدیقلریندن نعمت ایله قایغو آراسینیڭ آیورمیلر. شاید فلاسفه‌لر «دنیا سعادتی» دیگان سوزلرندنڭ شونی اراده ایته تورغانلردر.

٢) ایمان آدم اوغللری ایچون توکنماز قوت، شجاعت بیره در. وهم، خیال استیلاء ایتکان کشیلر ایمان، اوشانمق قوه‌سینی آر-تدرمق ایله‌گنه اوزلرینی بوکبی خیاللردن قوتقاررلر

٣) ایمان قوه‌سنه أیه بولمغان کشیلر اوزلریندن بنماز، تو-کنماز لذتنی ضایع ایته‌لر. چونکه اوشانو نهایتسز زور لذتدر.

٤) آدم سعادت اسیری اولدیغندن ایمانغه أیه بولمغان کشیلر سعادت سیبلرینه، انسانیت ومرحمتکه خلاف صورتده کیرشوب اوزلرینی معنوی هلاکتکه یتاکلرلر.

٥) ایماننڭ آدمنڭ اوزینه فایده‌سی اولدیغی کبی بتون آدملر ایچونده فایده‌سی باردر. چونکه ایمان أیه‌سی فوق الطبیعه بولغان دنیاده‌غی جزالرغه، تورمالرگه ایمان ایتکان کبی ایمان ایندگندن کشی کورگانده وکورماگانده آ کثاردن هر کم امین اولور. وضعی

قانونلرده بوکبی خاصیت وتاثیر بولمادیغندن أیه‌سی بولمغان کشیلر دن ظاهرا گنه امین بولمق ممکندر.

ایمان آدملر ایچون الڭ مهم مسئله‌لردن وتوحید فنینڭ اساسی اولدیغندن ایمان تاریخچه سنی، دورلرینی توبانده بیان ایتونی موافق کوردی.

اوتکان عصرلرده ایمان.

آدمنڭ یاراتلوبندن بیرلی ایمانغه نسبتله اوچ اهمیتلی دور کچمشدر. هر دورده آدم ایماننی باشقه دورلردن آیورلمشدر. «برنچی ایمان دوری» آدمنڭ خدایغه طبیعی اولارق ایمان ایتدکی دوردر. بوعصرلرده آدم الله غه هیچ برسائقه‌سز، وواسطه‌سز اوز شعوری، احساسی ایله ایمان ایتمشدر. انساننڭ بوعصرلرده ایمانغه احتیاجی صو وکونده‌لك آزقینه احتیاجندن کیم اولمامشدر.

بودورده آدم الله حقنده شك، شبهه‌لردن پاك ایدی. ایماننی تردد، صحت اعتقادده حیرت نه اولدیغنی آدم بلمیدر ایدی. بونڭ سببی ایسه هر شك وگماندن پاك بولغان فطرت دینی ایله آدمنڭ دینلانوی ایدی. بوایمان دوری حضرت مسیحنڭ بعثتندن چیکلاوی ممکن بولمغان نیچه عصرلراوتلدر.

«ایکنچی ایمان دوری» فلسفه *) دوریدرکه: عقللر بو دورده انساننڭ طبیعتنی اوروتکان قالین پرده‌لرنی پارچه‌لادی. عالی تصور، مدرکاتنڭ قارکغولغنده حرکت ایتارگه باشلادی. بارلق دنیاسنده دست قدرت ایله اوروتلگان وبلنمگان سرلردن بحث ایتارگه طوتندی. بو دورده آدمنی ایماندن منع ایده‌چك هر تورلی شبهه‌لر طوغدی.

---

*) فلسفه دوری حضرت مسیحنڭ بعثتندن ۵۰۰ سنه اول باشلانور.

عقللرغه شبهه‌لر عارض اولدیغندن ایماننڭ اصول اعتقادیه‌سنی بعض آدملر انکار ایتارگه باشلادیلر. لکن بو شبهه‌لر عارض بولوی انسان ایچون طبیعی بر حال ایدی. چونکه انساننڭ عقلی طبیعتکه یابشقان پرده‌لرنی وعقلنی بغلاوغان بغاولرنی پارچه‌لرغه تله‌گاچ بارلقده‌غی سرلرنی قابلاغان پرده‌لرنی ازاله ایتمك ایچون ترقیسی درجه‌سنده فکرلمك لازم ایدی.

آدمنڭ بو فکرلاونده یتاکچیسی خیال وهمدن عبارت ایدی. خیال یتاکچی بولغان عقللر وشعورلرنڭ مقصودقه ایرشه آلماولری بدیهیدر. بو درجه شکلده قالمق الله طرفندن بیرلگان نهایتسز استعدادقه موافق توگل ایدی. بنأ علیه الله بو دورلرده انسانلرنڭ حاللرینه کوره رسوللر بیباردی. شول زمان فلاسفه‌لری ایله روحانیلر آراسنده زور صوغشلر، منازعه بابلری آچلدی. «علم لاهوت» نزاع، مجادله‌دن عبارت بولدی.

«اوچنچی ایمان دوری» علوم طبیعیه، فلسفهٔ حسیه دوریدرکه: بو دور اون آلتنچی عصر میلادینڭ اوّللرندن اون طوقزنچی عصرنڭ یارمی ایله چیکلانه‌در. بو دورده دین ایله علم آراسنده حقیقی وادبی صوغشلر اولدی. غلبه ایسه علوم طبیعیه‌گه اولدی. متمدن وعلوم طبیعیه ترقی ایتکان مملکتلاردن دینلرنی طرد ایتارگه سبب اولدی. ترقی ایتمگان شرقده بو دورده بو کبی منازعه‌لر بیك آز کورلدی. روسیا کبی مسلمانلر ترقی ایتمگان مملکتلرده بو دور یگیغنه باشلاندی.

برنچی ایمان دوری.

دینلرنڭ اصللرندن بحث ایتکان عالملر ایکی زور فرقه‌غه آیرلوب آدمنڭ اوّل یاراتلغاچ نرسه‌گه عبادت ایتونده اختلاف

ایتمشلردر. بوفرقه‌لرنڭ برسی مادیون *) : آدم اوّل مرتبه‌ده صنملرگه عبادت ایتدی. عقلی، فکری ترقی ایتدکچه ایمانغه نسبتا بر دوردن ایکنچی دورگه کوچدی. نهایت علم‌لاهوتده زور عالم وفیلسوفلر ایرشکان درجه‌گه ایرشدی. الله‌نی شرك وشرکتدن مجرد ایدوب تانودی» دیلر. دلیللری ایسه آدمنڭ عقلی بولغان نرسه‌لرگه حواس خمسه‌دن باشقه ایرشه آلماویدر. اوّل خلقتده عقلی اشله‌مگان والله بش حاسه ایله بلنمادگندن آدمگه‌الله‌حقنده‌برفکر حاصل ایتمك ممکن اولمادی دیلر.

ایکنچی فرقه اصول ادیاندن بحث ایتوچی بعض علم روحقه متخصص فلاسفه‌در. بونلر آدم اوّل خلقتده الله‌نی کامل تنزیه وتوحید ایدوب عبادت ایتوبنی، آدم اوغللرینڭ صنمگه عبادتلری فطرتکه عارض اولوینی بیان ایته‌لر. روحیون نظریه‌سینڭ قسقه‌سی: انسان اوّل خلقتده طبیعی وفطری بولغان دین اوزره الله‌نی توحید وهیچ بر واسطه‌سز الله‌غه عبادت ایتمشدر. الله‌نی برلمك انساننڭ روحینه لازم اولمشدر. »

لکن آدم محسوسات دنیاسینه میل ایدوب اوزنده‌گی شعورینی چیکلامك استه‌گانده فطرتدن آیورلوب وثنیت دنیاسنه چومغان. مشهور فیلسوفلردن «جیو»، «سپنسر» مادیوننڭ نظریه‌سینی ابطال بولنده سوزلر سویلاب علم ترقی ایتکان بوعصرلرده نظریه‌لری قبول ایدله‌مك مرتبه‌دن توشوینی بیان ایتمشلردر.

خلاصه— روحیون نظریه‌سی قرآنغه موافق وعین‌حقیقتدر. مادیون نظریه‌سینڭ فسادی آز فکرلاو ایله هرکمگه معلومدر. چونکه انساننڭ اوّل خلقتده تاشلرغه، یلدزلرغه، حیوانلرغه‌هیچ برسائقه‌سز، واسطه

*) بتون نرسه ماده‌دنگنه مرکب اعتقاد ایتوب روحنی ومافوق الماده بولغان هر نرسه‌نی نفی ایتوچیلر معناسنده استعمال ایتلدی.

سز عبادت ایتماوی معلومدر.

مادیونڭ «دین توحید آدمایچون فطریدر» نظر یه‌سه انتقاد ایتکان دلیللرندن الڭ مشهوری: «آتا، بابالرمز واسکی خلف الله‌نی چیکلی وجسملی دیوب اعتقاد ایته‌لر ایدی. خدانی منزه، مطلق، وقت وجودی چیکلنمگان اعتقادنده توکللر ایدی، چونکه تیللرنده نهایتسزلکه، چیکسزلکگه دلالت ایته تورغان کلمه یوق ایدی» دیلر. بو دلیللرینی روحیون شول توبانڭ ذکر ایتکان برهان ایله ابطال ایتمکده‌لر: برلغتده نفس کلمه‌نڭ بولماوی شول کلمه‌نڭ معناسنه دلالت ایته تورغان کلمات مرکبه نڭ بولماوینه‌دلالت ایتمیدر. وحال آنکه هرلغتده نهایتسزمعناسنده‌بولغان‌کلمه‌لر بار. ایکنچی جهتندن اسکی لغتلرده کوزگه کورینه تورغان نرسه‌لرگه دلالت ایته تورغان کلمه‌لرده یوق. مثلا توسلر اسکی لغتلرده فقط قاره، آق، قزل، صاری قسملرینه بولنه‌در. اوسلرنده نیچه ملڭ یللردن بویاقغه تورغان کوکنڭ اسمی یوق. اسمینی بلماردن شول نرسه‌نڭ اوزینی بلماو لازم بولسه بولارنڭ کوکنی بلماولری لازم اولور. غایت نادان بولغان بر آدم بر شهرنڭ، یا که برصحرانڭ زورلغنی بیان ایته‌ملک بولسه چکسز نهایتسزمفهومنده‌غی سوزی ایله تعریف ایدر. بوتعبیر آفریقا ایچنڭ، وحشت حالنده یاشاگان کشیلر آراسنده‌ده مشهوردر.

آدملر حواس خمسه‌دن باشقه‌ده کوب نرسه‌لرنی بله‌لر. قطب شمالینی، آمریقانی کشف ایتوچیلر کشفدن اوّل بش حاسه‌سز بولارنڭ بارلغنی بله‌لر ایدی. عاومنڭ کوب نظریه‌سیده شول قبیلدندر. یعنی حواسهٔ خمسه‌نڭ وساطتی یوقدر.

ایکنچی ایمان دوری
(یا که فلسفة دورنده ایمان)

بوقاری بابده آدمنڭ حقیقی ایمان نوری ایله نورلانوی والله‌غه هیچ شبهه، شکسز ایمانی شاید آڭلاشلمشدر. لکن آدم زمانه‌سینڭ اقتضاسیله فکرن طبیعات وکائناتده‌غی سرلرنی بلورگه صرف ایتوب اوز اقتداری درجه‌سنده هر نرسه‌دن بحث ایتارگه کرشمشدر. لکن هر نرسه‌دن ایلك اوزینڭ معبودندن بحث ایتارگه شروع ایتمشدر.

شول مقدس ومتصرف کائنات بولغان خدایدن بحث ایتونده حقیقت بولغان سرلردن امور ظاهریه اشغال ایدوب فکری ترقی ایتمگان بالاثر کبی بحثده بولنغان. خصوصا مغاره وطاغ آراسنده یاشاگان آدملر، اول زمان راهبلری اوزلرینڭ شعورلری درجه‌سنده الله‌نی خیاللرنده تصویر ایدوب خیاللرینه اورناشقان صورتلرنی فعلیتکه چغاروب هر تورلی صورتلر ایله الله‌نی جسملگانلر ایدی. نهایت عبادتخانه‌لر الله‌نڭ صورتلری ایله طولدرلدیلر.

آدم شول حالنده فکری، خیالی آلشندقچه الله‌نی صورتلار؛ شول صورتلرگه هدیه، قربان تقدیم ایتار؛ عاقبت الله‌نی ماتور صورتلار ایله‌صورتلاوده یونان، رومالیلر ایرشکان درجه‌گه ایرشوراولدی. خدای بو خیال دورنده شك وشبهه‌دن پاك بولغان طبیعی دیننی آدملرگه بیان ایتار ایچون پیغمبرلر یباردی. الله طرفندن یبارلگان زور مصلحلرغه استعدادلری بولغان آز کشیگنه ایباردی.

آدم هر وقت اوزینڭ دین دیوب اعتقاد ایتکان نرسه‌سنده ثبات وصلابت ایله معروف اولدیغندن هر وقت اوز اعتقادندن مدافعه ایتار؛ حقیقت نورلاری ایله نورلندرەچق بگلرچه نبی ورسوللرنی، حکیم وفیلسوفلرنی اولتورر؛ بولارنی اولتورونی دینگه نصرت، یاردم

دیوب اعتقاد ایتار ایدی .

شول خیال دورنده اصول اعتقادیه‌ده هر تورلی نزاعلر حاصل اولوب ادراك وخیالك نیندای درجه‌گه ایرشسه‌لر الله غه شول درجه ده صفاتلر نسبت ایتارلر ایدی. خصمینك دلیللرینی، خیاللرینی رد ایدوب علم لاهوت کتابلری نزاع، مجادله والفاظ صوغشدرودن عبارت بولوب قالغان ایدی .

خیالی، عقلی بولغان نرسه‌لر رد وتصویبنی قابل اولدیقلرندن بونندای خیالی نزاعلر آدملر آراسنده هر وقت بولنور. تطبیق درجه‌سنه قویلغان علمی نظریه‌لرگه بناء ایتلماز ایسه هرکون بو خیاللر آرتور، تورر. شول جهتدن افراط طرفدارلری هرامتده ظاهر اولدی. صانع عالمنی نفی ایتارگه باشلاب بتون دنیانی «خدای بوقدر» سوزی ایله طولدردیلر. الحاد نظریه‌لری (اللهغه نفی ایته چك دلیللر) طوغوب بعض بر فیلسوف اسمنی آلغان کشیلرده بو نظریه‌نی قبول ایتکانلر ایدی الله‌غه نفی ایتوچیلر ایله اثبات ایتوچیلر آراسنده قلم صوغشلری حاصل اولوب نهایت قانلی صوغشلر طوغوینه سبب اولدی .

الله نی نفی طرفدارلری اصول الحاد ده ترقی ایتوب اصول اعتقادیه‌نی ابطال ایتوده هر تورلی دلیللر اراد ایدوب اوز حزبلرینك صاننی آرتدردیلر. آز بر وقتده ملحدلرنك عددلری یوز بکلرگه ایرشدی . اصول اعتقادیه طرفدارلری حکومتلر قاشنده نفوذلی اولدیقلرندن «اصول اعتقادیه دن عقل ایله بحث ایتمك درست توگل» دیوب ملحدلرگه قارشی قوت، استبداد استعمال قیلنوینی طلب ایتدیلر. قاطی عذابلر ترتیب اولندی. کیسدرلدیلر. اوتلرغه یاغلدیلر. هیچ کورمگان عذابلری قالمادی .

عاقبت عقلغه عذاب واستبداد ایله معـامله اینو دین اربابنه زور ضررلر کتوردی. قانونلر، عذابلر نیقدر شدتلندی ایسه الحاد ده شول درجه‌ده قوتلانـدی. شول الحاد آوروپاده فکری صوغش آچدی. فکری محاربه‌دن حقیقی صوغشلر حاصل اولدی. فلسفهٔ حسیه نلك غربده طوغوی بوفکرنی ینه قوتـلادی. بو الحادنك سببی روحا نیلرنك نادانلغی، دین تانلغان اصول اعتقادیه‌نلك علوم ومعارف ایله صوغشوی ایدی. علوم ومعارف اهلی شـول سبـبدن تمـام دینـگه دشمانـلاشقانلر ایدی.

اوچنچی ایمان دوری
(یاکه علم دورنده ایمان)

بودور دین عالملری ایچون بیك نچار دور ایـدی. نیقـدر نچار بولسه‌ده بو دورنك انسان وانسانیت ایچون کاری لازم ایدی. چونکه دین عالملری آدملرنی دنیـاده مترقی، مدنیتلی، آخرتده روحلرینلك تعالی اینوی سببلی زور درجه‌لرگه ایرشدره‌چك عقل وعلمگه دشمان وعلمنی آدملرگه مرحمتا نشر ایتارگه تورشوچی همت أیه‌لرینی استبداد قوتیله طیوده وعقللرنی بغاولاوده نهایت اجتهاد ایتارلر ایدی. عقـل وعلمنی دینگه دشمان ایدوب عوام خلقینه آکلاته‌لر ایدی.

بولار الله نی قدسیت، کمالات الهیه‌سنه، علـم وعقلغه موافق بولمغان روشده صفتلارلر؛ استبداد قوتیله آدملرنی عقیده‌ده اجبار ایتدرلر ایدی.

خلقت عالم، تکوین، نظام کون‌کبی الك زور مسئله‌لرده ایسکی خرافی قصه‌لرگه اعتبار ایدوب اهل فنگه مقابله ایتارلر ایدی. ارباب علم ومعارفنك بوکبی خرافتلری آرقاسنده دشمانلقلرینی کون بکون

آرتدررلر ایدی. بوعالم اسمنی آلغان کشیلر غربده دین اسمندن شول درجه‌گه ایرشدیلرکه: اهل فن ومعارفنی آصدیلر، کیسدیلر حتی اوتلرغه یاقدیلر. هرکمنك فکرنده آزغنه حریت اثری کورنسه هرتورلی عذابلر ایله عذابلادیلر. بوکبی دین اربابی انسانیت وعدالتدن اوزاقلاشوب ظلملرینی آرتدردقلرنچه عالم وحکیملرنك بوکبی دینگه طعنلری آرتدی. بو استبدادلری ایله دینلرگه هیچ فایده کتوره آلمادیلر. بلکه عقل وفکرنك ترقیسنه استبداد قیمه اولمادیغندن خلق آراسنده ده دینلرگه قارشی یکی بر دشمانلق حسی آرتدی. خلقنك عقللرینی ترقی یولینه سوق ایتارگه سبب اولدی. خلق دین عالملرینك حماقت وعقلسزلقلرینی آ کلی باشلادی. روحانیلرنی هرطرفدن دشمان چرناب آلدی. لکن آنلر اوزلرینی چرناغان دشمانلرینی تانی آلمادیلر.

طرفداران علم وانسانیت مدنیتکه قیمه بولغان بوکبی دینلرنی بتوررونی اوزلرینه واجب ایتدیلر. اول وقت «ماده» وآنارغه تعلقلی مسئله‌لر ایمانغه قارشی زور قورال اولدی.

باشده قاره خلق بو ایکی فرقه آراسنده سیرچی‌کبی حیران اولوب تورساده عاقبت بولارنك کوبسی بایلر واصحاب املاك ایله تارتشورغه باشلادیلر. الحاد طرفینه میل ایتدکلریندن ایماننك تاثیری بولارده قالمادی. فسق، فساد دنیانی طوتوردی. فساد اخلاق شول درجه‌گه ایرشدیکه: بالالری آچلقدن ئولگان وقتده طابقان آقچه‌لرینك دورتدن برالوشی فسق وآراقی یولینه صرف ایدلور اولدی.

دورتنچی ایمان دوری.

(یا که فطرت دورینه قایتو)

توبانده سویلنگان سوزلردن ایماننك دورلری، آدمنك فطرت

دورندن آیورلوب مصلحلرغه اویارگان عددلری آز خلقدن باشقه سینلك وثنیت درجه‌سنه ایرشولری آڭلاشلدی.

بو دورلرنی کچرمك آدم ایچون لازم حکمنده ایدی. عقل، حسیاتی کون بکون اوزگارگان ونهایت زور استعدادقه أیه بولغان آدمنڭ وثنیت درجه‌سنده قالوی ممکن توگل ایدی. شرقده ظاهر بولغان الڭ زور مصلح ورسولنڭ کتورگان قانونلری سایه‌سنده علم ومعارف اوّل مرتبه‌ده شرقنی نورلاندروب عاقبت غربنی نورلاندروی ایله انسان ایمانده اوچنچی دورنی کچوب ایماننڭ دورتنچی دورینه آیاق باصارغه حاضرلندی.

اوّل مرتبه‌ده ماده‌گه‌گنه چومغان انسان ترقیسی نتیجه‌سنده ۱۸٦۹ نچی سنه آخرلرینه قدر انکار ایتلگان واوّلده دینلرخبر بیرگان بولسه ده دینلرگه ایمان ایتلماو سببلی خرافتلردن صانالغان «روح»نی کشف ایتدی. روح مسئله‌سنڭ کشف ایدلوی آدمنڭ فطرت دورینه برنچی آیاق باصوینه سبب اولدی. آدم، ۱۸ نچی عصر آخرلرنده و۱۹نچی عصر اولنده ماده‌عالملرینڭ یازغان سوزلرینی اوقسه روحنڭ بارلغینه، فوق المـاده بولغان دنیـانڭ بولاچغینه ایمان ایته آلماز ایدی.

اوّلده روحنی نفی ایتوچیلر علوم طبیعیه، کیمیا عالملری اولدیغی حالده روحنی اثبات واسپیرتیزم اصولنی کشف ایدوچیلرنڭ کوبسی ینه شول علملرده اختراع أیه‌لری بولغان عالملر اولدیلر. بولار جمله سندنده کروکس، ونیر، ولاس، زلنر، اولیۋییه، لودژ، باریت، دو مر ژان، بوتلیرف کبی عالملر اولدیلر. لوندره‌ده تشکیل ایتلگان (۱۸٦۹ سنه) روح جمعیتنده «جون لبك» رئیس والڭ مشهور عالملر دن توماهکسلی، لویس، الفریدرسـل ولاس، دارون، مرجان، فارلی

جان كوكس، اكسون كبى دنيانڭ اڭ زور عالملرى اعضا ايديلر. آمريقا وآوروپاده تشكيل ايتلگان بوكبى علمى جمعيتلر روحنڭ بار لغن اثبات ايتدكلرى كبى فوق‌الماده بولغان حياتنڭ بارلغينى‌ده اثبات ايتديلر. نهايت غريبده‌گى بوكبى دهشتلى كشفيات بتون دنياده‌غى اهل علمگه تأثيرسز قالمادى. بحث، تفتيش نتيجه‌سنده ايمان نورينى آرتدررغه سبب اولدى. غرب فيلسوفلرى دينڭ انسان ايچون طبيعى برنرسه اولديغنى، فايده‌لرينى اثبات ايتاراولديلر. «روسسو» كبى غربنڭ اڭ مشهور شاعرى: «من اوّلده، الله‌نڭ بارلغينه انسان ايمان ايتماسه‌ده فاضل اولور گمانىده ايدم. نهايت بوگمان بر وهمدن عبارت اولوينى بلدم. الله‌غه ايمان ايتمازدن انسان فاضل اولماز». سوزينى سويله‌رگه مجبور اولدى. علم ايله اوغراشقان ذاتلر كرك غربده وكرك شرقده بوكبى سوزلرنى تكرار ايته باشلاديلر. الله‌نڭ بارلغى فوق الماده بولغان حيات وايكنچى تعبير ايله حشرونشر، جن تعبير ايتلگان ارواح شديده‌لرنڭ وجودى كبى مسئله‌لر خرافاتدن صانالماز اولدى بلكه علم، فكر بشر اثبات ايتدگندن روح عامينه، فلسفه‌گه چومغان عالم وفيلسوفلر نظرنده بديهلك حكمنى آلدى. علومغه بناء ايدلگان ايمان وايكنچى تعبير ايله ايمان استدلالى ايله ايماننڭ اساسينه ايمان ايتارگه باشلاديلر. لكن بوكبى ايمانلر علوم نتيجه‌سى اولديغندن عالى تربيه كورگان ذاتلردن باشقه‌غه ميسر اولميدر. درست، لاهوت مسئله سى بتون انسانلر آراسنده مشترك؛ الهيات فلسفه‌سنه چومغان عالمدن باشلاب زنجيگه قدر بو مسئله‌نى حس ايتوده شريك بولالر. لكن حس ايله ايمان آراسنده زور آيورما بار. چونكه ايمان فكر ومعارفنڭ اختلافى ايله‌تورليلنه‌در.

آدمده‌گى احساسات بر تورليگنه اولسه حقيقتلرنى كشف ايتمك

مشکل اولماز ایدی. احساس وشعورنڭ اختلافی بر نظریه‌نی یا که بر قاعدهٔ فلسفیه‌نی ایکنچی کشیلرگه اثبات ایتونی ایڭ مشکل برنرسه ایته‌در. انساننڭ ترکیبینڭ عجبلـگی، نهایتسز شعورتلرنڭ آثارده بولوی، ماده، فوق‌الماده بولغان دنیالرغه تعلقی مسئله‌لرنی بنه مشکلشدره‌در. ماده‌سنه‌گنه قاراغانڭ آدم داروین ایتکانچه میموندن آیورماسز کبی کورینسه‌ده حسیات و شعورینه قاراغانده آندن آرتق مخلوقنی کونده تصور ایتمك ممکن توگل. انسانڭغی سرلرشول قدر زورکه اڭ زور فیلسوف بولغان بر انسان اوزینی تانودن عاجز قالادر. شاید ایسکی روح عالملرمزنڭ «اوزیڭنی تانمق خداینی تانمقدر» سوزلری آدمنڭ زورلغی و اوزینی تانغانڭ خداینی تانمق ممکن اولوینی بیاندر.

انسان شول درجه‌ده زور اولدیغندن انسانڭگی روحنی عصرلر پادشاهی یکرمنچی عصرغنه کشف ایته آلدی.

خلاصه انسانڭغی ترقیات علمیه وفکریه بو کونگه قدر بلنمگان و ابرشه آلمغان مسئله‌لرینی کشف ایتارگه، طبیعتا لازم بولغان دینگه ایمان ایتارگه آنی سوق ایته‌در.

بیرنجیه کبی زور فیلسوفلرنڭ «دین مسئله‌سن حل ایتارگه واصل بولمق امیدی‌یاقیندر» سوزلری بوندن صوڭ میدانغه چقاچق و چقماقڭدر. بوز بلمن بـبرلی، زان ژاق روسسو، مالاهارتین لمنه، میشلیه، کینیه کبی بوزلرچه عالملر طرفندن دیانت باطنیه بحث وتفتیش ایتلدی. یڭی دیننڭ دنیانی قاپلایه‌چغی ایله بشارتڭ ایتدیلر.

عجبا بولار کوتکان یڭی دین نرسه؟ : — بو کبی یڭی دین انسان وجمله کائنات منصرفی الله‌غه، شول ماده‌ده، تنده امتحان ایچون حبس ایتلـگان روحنڭ بولوینه، و بو روحنڭ کوکـکه آشوب اوز

اراده سیله جسمنی تچارلقلردن پاکلاوینه وعقلنك احساسدن یوقاری درجه‌لی اولوینه، هر حریتنك اساسی بولغان حریت اخلاقیه‌گه، روحنك تدریجی صورتده تندن آیورلوب قوتولورغه تیلاوینه و ئولگان وقتقه قدر تمام زاهدلك ایله‌اداوم کوتوگه، خلود ابدیه‌نك بارلغینه ایمان ایتمك اولدیغنی کارو، جون سیمون کبی عرب فیلسوفلری بیان ایتکانلر. بو یکی دین فطرت دینی بولغان اسلامیت‌دن باشقه ایکنچی بر دینگه توغری کلمادگندن غربگه «سزنك تله‌گان دینکز بو کونگه قدرلی اهلی طرفندن جنایت ایتلگان اسلامیتدر» طاوشنی ایشتدررگه همه‌مز بورچلیمز. شکسز، انسان انقلابات فکریه وترقیات علمیه‌سی ایله فطرت دورینه وفطرت دینی بولغان اسلامیتکه یقینلاشه وقایتادر.

حقایق اشیا ثابتدر

شرقده عندیه، عنادیه، لا ادریه‌لر؛ غربده اغوائیست، ایده آلیستلر دلیللرن ابطال.

الله نی اثبات ایتمك «حقیقت شی» نی اثبات ایتارگه ترقتار-دیغندن بو خصوصده برنیچه سوز سویله‌مك مناسب کورلدی:

انسان یوقاروده ذکر ایتلگان روشده تورلی حسلی، شعورلی عجب بر عالم اولدیغندن اعضالری آراسنه آشکاره، بدیهی بولغان نرسه‌لرنی انکار ایتوچیلرده باردر. هر نرسه خیالدن عبارت دیوچی فرقه‌لر شرقده بولنغان کبی غربده‌ده باردر. بناءً علیه الله‌نی اثبات ایتارگه کرشمازدن اوّل نرسه‌نك بولنوینی، حقیقتنی اثبات ایتمك تیوشلدر.

بزنك هر قایومز کوروب آغاچلر، طاشلر، انسانلر، حیوانلر دیوب اعتقاد ایتکان وبو اسملر ایله اسملگان نرسه‌لر باردر. نفس

امرده بارلقلری ثابتدر. اوهام، خیالات قبیلندن توگللردر. چونکه، بو نرسه‌لرنی هر قایومزنڭ کوزلری کوره، قوللرمز ایله توتوب یا که باشقه حسلرمز ایله بارلقلرینی بله‌مز. اوتنڭ حرارتنی، قارنڭ صوقلغنی بلوب اوتنڭ یاندرغچی، قارنڭ اوشنوچی بولوینه هیچ شکلنمازدن اوشانامز، ضروری علم حاصل ایته‌مز.

بو بلومز نتیجه‌سنده قارنڭ، اوتنڭ وهمی یا که خیالی برنرسه بولمازدن واقعده بولوینه اوشانه‌مز. دنیاده کورگان باشقه نرسه‌لرده بونلرکبی واقعده باردر. اوزمز بو نرسه‌لرنڭ برسیمز. اوزمزده هر تورلی حاللر بولوینی سیزه‌مز. رنجیمز، شادلانه‌مز. ایکنچی جهتندن واقعده بولمق، بولمادن باشقه مفهوم یوقدر. بتون نرسه‌گه یوق دیوب حکم ممکن بولمادیغندن البته بولنمق یا که بارلق ایله حکم‌ثابت‌اولاچقدر. بناءً‌علیه «نرسه‌لرنڭ بارلغی ثابت» وایکنچی تعبیر ایله «حقایق اشیاء ثابت» دیوب حکم ایته‌مز.

بو مسئله‌نی انکار ایتمك نیچه یوز سنه‌لر اوّل یونانستانده شایع ایدی. یونان مملکتلرنده عصرلرچه حکم سوردکدن صوڭ شرقده سوفسطائیه اسمیله عندیه، عنادیه، لاادریه فرعلرینه بولنوب مشهور اولدی. غربده ایده‌آلیست، اغنوستیست اسملریله اسملانوب غایت جه‌یلگان ایدی. شرقده ظاهر بولوبده بتکان اوچ فرقه دنیاده هیچ بر درست معلومات آلمق ممکن توگل اعتقادنده ایدیلر.

«عندیه» نرسه‌نڭ واقعده حقیقتی بولوینی انکار ایدوب کورنشدن عبارت اولوب اعتقادقه تابع بولوینه، یعنی بر نرسه‌نی حادث اعتقاد اینساك حادث، قدیم اعتقاد ایتساك قدیم . . . . بولوینه اعتقاد ایتوچیلردر. بولار هر ملتنڭ مذهبی اوزینه نسبتا حق، خصمینه نسبتا باطل اعتقاد ایتدکلرندن اوزینه منسوب معناسنده‌غی «عندیه»

اسمیله اسملانديلر.

«عناديه» نرسه‌لرنڭ حقيقتلرينی بتونلای انكار ايدوب واقعده هيچ نرسه‌نڭ حقيقتی يوق، اوهام، خيالاتدن عبارت ديديلر. نرسه‌لرنڭ حقيقتی بولوبنه يقين كسب ايتكان آدملركه قارشی «واقعده، اعتقادده اشيانڭ وجودی يوق؛ سراب كبی محض وهمی، خيالی‌در» جوابنده بولنديلر. بتون كائناتنی بالطبع الله ونبيلرنی انكار ايتديلر.

«لا آدريه» عالمده هيچ بر نرسه‌نڭ بولوی وبولماوی معلوم توگل؛ دنياده يقينی بر مسئله‌ده يوق ديوب هر نرسه حقنده «بلميم» جوابنده بولنوب شك، ترددنی اختيار ايتديلر.

غربده «اغوائيست» اسميله شهرت تابقان فرقه‌اوزلرندن باشقه هيچ نرسه‌نڭ بولنماوی فكرنده‌لر.

«ايده آليستلر» ايسه نرسه‌لرنڭ حقيقتلرينی انكار ايدوب نرسه‌لرنڭ يالـكز «ايده» سی (صورت ذهنيه‌سی) اولوينه اعتقاد ايتارلر.

سوفسطائی بو فرقه‌لرنڭ انكارلرينڭ سببلری: ١) حسكه اوشانماولريدر. بللوروچی قوه‌لرنڭ اڭ قوتليسی بولغان حواسكه امنيت ايتميلر. چونكه يا گلشه ديلر. بعض كوز بر نرسه‌نی ايكی كوره. صفره‌لی كشی طاتلی نرسه‌نی آچی حس ايته. صو چيتنده‌گی پراخودده‌غی كشی ساحلنی يوری گمان ايته ديلر. حس بو كبی نرسه‌لرده خطا ايتكاچ باشقه نرسه‌لرده‌ده حسنڭ ياگلوينه حكم ايتو، حواسقه امنيت ايتماو لازم ديلر.

٢) بديهی بولغان نرسه‌لرده فكرلرنڭ اختلافی. ضروورياتنڭ بر قسمی بديهياتدر. حالبوكه بديهی بولغان بعض نرسه‌لرده فكرلر مختلف بولا، شبهه‌لر عارض بولا، بديهيلك ثابت بولسه بولارده فكرلر مختلف بولماس ايدی. نظريلق ضرورلقنڭ فرعيسی، بناءً عليه

ضروریلقنلك فسادی نظریلقنلك فسادنی ایجاب اینه دیلر.

٣) بوقوده‌غی حاللرگه اوباو وقتلاغی حاللرنی تطبیق ایتونلك تیوشلگی. بز اویقوده‌کرك ذهنده وکرك خارجده هیچ بر بولنمغان نرسه‌لرنی کوره‌مز؛ اویاو وقتده کورگان نرسه‌لرنیده اویقو وقتینه قیاس ایته‌مز؛ چونکه اویاو وقتده کورگان نرسه‌لرمزنك اویقو وقتنده کورلگان نرسه‌لر قبیلندن بولماونی بلدره تورغان دلیللر یوق؛ بناءً علیه ایکسینیده بر تورلی حکم ایته‌مز دیلر.

جوابلرمز: — برنچیسینه قارشی: حسنلك بعض نرسه‌لرده یا کلشوی آورولق کبی سببلردنگنه‌در. سزنلك کورساتدگز صفره‌لی، آدم، آورولی کوز شول قبیلدندر. بو حال، یا کلشدره تورغان سببلردن حواس صاغ، سلامت بولغانده نرسه‌لرنلك حقیقتن بلوگه مانع توگلدر. چونکه کوب نرسه‌لرنلك حقیقتلرن شول حواسلر ایله بله‌مز. قوهٔ باصره‌نلك یا کلشوینی بالفرض تسلیم ایته‌ام. لکن بوناردن باشقه حواسقه اوشاناو لازم توگل. قولاغمز شکسز ایکنچی بولمه‌ده‌گی طاوشنی ایشته‌در. تنمزگه کرگان تیمرنلك تاثیرنی وتوتاشقان اوتنلك پشرووینی ینه شکسز سیزه‌مز.

ایکنچیسنه جواب: یالکز الفت اینکانلگمز یا که فکرلاوده‌گی یاکلشقلرمز سببلی بدیهیاتده فکرلرنلك اختلافی، بدیهیلکگه منافی توگل؛ نظری بولغان نرسه‌لرده تورلی اختلافلر یالکز فکرلرنلك فسادندنغنه کیله‌در. بو ایسه فکرلاوده لازم بولغان شرطلر تحقق ایتکانده بعضی بلکه کوب نظریاتنلك طوغری اولوینه منافی توگلدر.

اوچنچیسنه جواب: تسلیم ایته‌لم‌که: توشده کورگان نرسه‌لرمزنلك اصلی یوقدر. بارچه‌سی وهم، خیالدن عبارتدر. لکن اویقو حالینه اویاو حالنی قیاس ممکن توگلدر. چونکه بو ایکی حال آراسنده

قیاس اینمك ایچون هیچ مناسبت یوقدر. ایکنچی درجه‌ده توشده کورلگان نرسه‌لرنك اصلی اولمادیغن تصدیق اینمك ممکن توگل چونکه کوب توشلر طوغری کیله؛ روح بولندیغندن شول روح عصرمزده اثبات ایتلگان روشچه فوق الماده بولغان عالمگه توتاشوب کوب نرسه‌لرگه اطلاع ایته‌در.

عقل، حس، علوم وفنون سوفسطائیه‌لرنك دلیللرنی ابطال ایتدگی ایچون نرسه‌لرنك حقیقتلری ثابت اولوی آشکاردر. بناءً علیه «حقایق أشیا ثابتدر».

وحدانیت

١
مذهب قدیم ایله اثبات واجب

الله‌دن بحث ایدلش مسئله‌لرگه مسائل الهیه دیلور. الهیاتنك برنچی مسئله‌سی اثبات واجبدر. ایسکی وقتلرده علم کلام فننی یازوچیلر الله‌نی اثبات ایتوده معلوم وآنك نوعلرندن بولغان واجب، ممکن، ممتنع قسملرندن بحث ایله اثبات یولینی طوتمشلردر. بزده اوّل شو طریق ایله اثبات ایدوب صوڭندن عصرمزده مشهور بولغان علمی دلیللر ایله اثبات ایته‌چکمز:

معلوم –معلوم اوچکه تقسیم اولنور. ١) ممکن لذاته ٢) واجب لذاته، ٣) ممتنع لذاته‌در. ممتنع یا که مستحیل «یوقلغی، بولنماوی ذاتندن وماهیتندن کلگان نرسه‌در». واجب ایسه «وجودی ذاتندن، اوزیندن کلگان ذاتدر». ممکن دیوب «بولنوی وبولنماوی اوزینك ذاتندن کلمازدن ایکنچی بر سببدن کلگان نرسه‌گه» دیلور. مستحیل یا که ممتنع‌نی معلوم دیمك مجازدر. بولنوی ممکن بولمغان

نرسەنلڭ بالنوبدە ممکن توگلدر. آ‌ثارغەحکم وآثاردن حکایت‌ایتنار ایچون عقل انسانی ذهنده بر صورت اختراع ایتمشدرکە: شول صورت اعتباریلە ممتنعغە معلوم اطلاق ایدلمشدر. ممتنع تسمیە ایتلگان نرسەنلڭ بولنوی ممکن توگلدر. چونکە ممتنعنلڭ ذاتینە یوقلق لازمدر. بولنور ایسە ماهیتکە لازم وآثارغەذاتی بولغان نرسەنی سلب، یوق ایتمك لازم بولاچقدر. بوایسە ماهیتنلڭ اوزینی سلب اولدیغندن محالدر؛ پس مستحیل قطعیا موجود توگلدر.

ممکن، ذاتینەگنە قاراغانده بولنو وبولنماونی قابل اولمادیغندن وجودی یاکە عدمی ممکنگە باشقە برور سببدن نشأت ایتماسی لازمدر. چونکە هر ممکن‌نلڭ ذاتینە نسبتا بولنو وبولنماو مساوی اولدیغندن هیچ بر ممکن‌نلڭ سببسز وجودی ممکن توگلدر. عکسحالدە آرالرنده هر جهتدن تیگزلك بولنغان ایکی نرسەنی برسینە سببسز ترجیح ایتدرمك لازم بولاچقدر. بو ایسە میزان کبی نرسەلردە مشاهده اولنمدیغندن محالدر.

ممکن سبب ایلە برنتعاج مطلقا حادث اولوی، قدیم اولماوی لازمدر. چونکە بولنوی سببدن اوّل یاکە صوڭ یاکە سببیلە برلکده بولنور. دورتنچی صورت وجود تصور ایتمك ممکن توگلدر. برنچی تورلی وجود محالدر. چونکە وجودده باشقە سببغە محتاج بولغان نرسەنلڭ بولنوینده حاجتی توشکان نرسەگە مقدم بولنوی حاجت معناسینی ابطال اولدیغندن محالدر. بنأ علیە بولنماوی لازمدر. حالبوکە بز بار فرض ایتمش ایدك. ایکنچی تورلی وجود ایلە ممکن موجود بولسە بولنوی سببی‌نلڭ وجودندن صوڭ اولدیغندن سبب بولنغان وقتدە ممکن بولنمادیغندن حادث اولاچقدر. چونکە حادث «اوزینلڭ وجودندن ایلك معدوم بولغان نرسە» در. هر ممکننلڭ وجودی شول روشده اولدیغندن

هر ممكن حادث اولاچقدر. اوچنچی تورلی وجود ایله ممكننك وجودی ينه محالدر. چونكه بو روشده بولنور ایسه، سبب ایله ممكننك وجود مرتبه‌سنده تیگز اولولری لازم اولورده سببكه مؤثر، ممكنگه اثر دیوب حكم ایتمك، درجهٔ وجودده مساوی بولغان ایكی نرسه‌نی برسینه سببسز ترجیح ایتمك اولاچقندن محالدر. بناءً علیه هر ممكن علهسندن صوك موجوددر؛ وهر ممكن حادثدر.

ممكن بولنماوده سبب، علهگه محتاج اولماز. چونكه بولنماو یوقلق تعبیر ایتلگان سلبدن عبارتدركه: یوقلق وسلب نلك بولدرمق تعبیر ایتلگان ایجادقه محتاج بولماوی آشكاردر. بوندن ممكننك عدمی بولوبنه تاثیرنك یا كه بقاسنه سبب بولغان علهنلك بولنماـ وندن اولوی معلوم اولور.

یوقلق، بولنوغه تاثیرسز اولدیغندن ممكن بولنوبنده بار بولغان سببكه محتاجدركه: ممكننك، پیدا بولوی ایجاد تعبیر ایتلكان بولدرمق ایله‌گنه وجودی ثابت اولور. بو ذكر ایتلكان سوزلر هر كمنك عقلی قبول ایتارلك بدیهیاتدن عبارتدر.

ممكن بولنوینك سببكه محتاح اولدیغی كبی بقاسنلاده سببكه محتاج در. چونكـه یوقاروده ذكر ایتدكمز روشده ممكننك اوزلگندن بولنوی ممكن اولمادیغی كبی عدمینه وجودینی ترجیح ایتوده ده بار بولغان سببكه محتاجدر. احتیاج امكاننك حقیقتندن جزدر. بناءً علیه ممكننك وجودنی، بولنونی تقاضا ایته‌چك بر حالنك بولنوی هیچ بر وقتنك ممكن توگلدر. هر حالده بولوینی عدمندن ترجیح ایته‌چك سببگه محتاج اولور.

سببك معناسی ایجادنك منشاٸی، وجودنی بیروچی دیمكدركه: بونی موجد، علهٔ فاعله، فاعل حقیقی كبی كوب اسملر ایله اسملارلر.

سبب بعض وقتده شرط یا که بولدروچی موجدنك برلدروینی قبول ایتـارگه حاضرنی تورغان شیگەده اطلاق اولنور. سبب بو معناده ایکن ممکن ابتدائی وجودنك سببکه محتاج اولور ایسەده بعض وقتده بقاسنده محتاج اولماز. خانەنك وجودی بو قبیلدندرکه: بناء ایتوچی کشیگه وجودنك محتاج ایسەلرده بقاسنك محتاج اولماز. بانی اولدکدن صوکرەده باقی قالور. فقط دانی بو صورتك أوگه وجودنی هبه ایتوچی اوزی توگل؛ آنچـق فکری وقوللاربنك اشلاوی، ارادەسی أونك بیلـگلی صورتده یاصالوینه شرطقەدر. قسقەسی ممکننك وجودنده بر نرسەگه توقف ایتوی ابله وجودینی ایکنچی بر نرسەدن استفاده ایتوی آراسنك آیورما باردرکه: بر نرسەنك وجودینه توقف ایتوی کبی عدمینه ده توقف ایته بلور. ایکنچی خطوەنك برنچی خطوەگه توقفی بو قبیلدندرکه: اولـگیسی ایکنچی خطوەگه وجودنی هبه ایتما یدر. بلـکه اولـگیسنك عدمینه ایکنچی خطوەنك وجودی توقف ایتەدر. وجودنی استفاده ایتمك ایسه وجودقه أیه بولغان واستفاده ایتوچیگه وجودنی هبه ایتوچی ذاتنك بولوینی تقاضا ایتوی آشکاردر. بو حالك وجودنی استفاده ایتوچی ذاتنك وجودی وجودنی هبه ایتوچی ذاتنك یاردمیله بولوی لازم اولدیغی کبی هیچ بر حالده وجودنی هبه ایتوچیدن باشقه مستقل یاشی آلماویده آشکاردر. هر حالـده استقلالیت کسب ایته آلمایدر.

۲

مقدمەلردن مقصد

اۆلده بولنمغان کوب حیوان ونباتلرنك صورتلرینك بولنوـ ینی وبولدقدن صوك بتولرینی کورمکدەمز. بوکبی کائنات، معلوم

اوچگه منحصر اولدیغندن مستحیل، واجب یا که ممکن اولور. مستحیل بولغان نرسه‌گه وجودنڭ عارض بولوی ممکن اولمادیغندن کائناتنڭ برنچی قسم ونوعدن بولنولری ممکن توگل. واجبنڭ وجودی ذاتندن، وجودی، ذاتندن بولغان نرسه‌گه عدمنڭ عارض بولوی وسبقت ایتوی ممکن بولمادیغندن*) واجب اولولری محالدر. دورتنچی قسم معلوم اولمادیغندن کوزمز ایله کورلگان کائناتنڭ ممکن اولولری قطعا ثابتدر.

بناء علیه بتون ممکنات موجوده‌نڭ ممکن اولوی بدیهیدر. هر ممکن وجود اعطا ایته‌چك سببکه محتاجدر. بوسبب یا که عله ممکن نڭ اوزی بولوی محالدر. چونکه نرسه‌نڭ بولنوینده‌ن اوّل اوزینه توقف ایتوی لازمدر. بونڭ محال بولوی بدیهیدر. اگر ممکننڭ جزئی اوزینه علة اولمش دیلور ایسه بوده اولگیسی کبی محالدر. چونکه نرسه‌نڭ اوزینه علة بولوی محالدر. بناء علیه بتون کائناته علة بولغان ذات واجب الوجوددر. بز حاضرگه قدربتون کائناتنڭ ممکن بولوینه بناء واجبنی اثبات ایتدك. بویول ایسکی زمان فیلسوفلری وحکیملرینڭ مذهبیدر. بونلر متکلمین یولی بولغان بتون کائناتنڭ حادث بولوبله اثبات ایتماسلر. چونکه بونلر نظرنده بعض نرسه‌لر قدیمدر. عقول وافلاك کبی.

ایسکی حکیملر وفیلسوفلرنڭ فکرنچه ابعاد متناهی ومتناهی بولغان اوزاقلق ایچنده نهایتسز نرسه‌نڭ بولنوی ممکن اولمادیغندن اثبات واجبده امکان عالم دلیللرینی تسلسنی ابطال اوزرینه بناء ایتمشلردر. اوشنداق توبانده اثباتلری ذکر ایدله‌چك متکلمین‌نڭ دلیللرینده تسلسنڭ باطل اولماسنه بناء ایدلمشدر.

---

*) بو خصوصده کیلاچکده معلومات بیرله‌چکدر.

ایسکی فیلسوفلرنك بعضلری، حکمت وهیئت جدیده علماسی، طبیعیون ومادیون ابعادنك غیر متناهی اولوینی اثبات ایتدکلرندن تسلسل بونلرنظرنده ممکن وجائزدر. بناءً علیه بونلرغه کوره تسلسل یولنی ابطال ایله اثبات واجب ممکن توگلدر. شول سببلی اولگی دلیلمزنی تسلسل یولی ایله ذکر ایتمادك.

٣

متکلمیننك اثباتی:

عالم هر وقت اوزگاروب تورادر. هر اوزگارگان نرسه حادث اولدیغندن عالم حادث هرحادث محدثکه محتاجدر. محدث ایسه جناب مقدر. ایضاحی: عالم اوزگاروب تورادر. چونکه کوزمز ایله کورله تورغان یردهگی هرنرسه بر حالدن ایکنچی حالگه اوزگاروب توردیغی کبی کوکدهگی نرسهلرده اوزگاروب تورالر. بو اوزگارش ماده ایله قوتدن کیلهدر: ماده بعضا اجزاسینك دافعه قوهسی جاذبه قوهسنه غلبه ایتدکندن غاز، ایکی قوتنك تقریبا برتیگز درجهده اولویندن مایع، جاذبهنك دافعهدن قوتلی اولویندن جامد حالنی آلادر. ماده بو ایکی قوتنك تارتشوی آرقاسنده بر حالده گنه قاله آلمیدر. بوقاعدهدن هیچ بر نرسهنك مستثنا ایدلماوی یاقندر. بناءً علیه عالم اوزگارهدر. هر اوزگارگان نرسه حادث بولورغه تیوش. چونکه بو اوزگارش حادث یا که قدیمدر. قدیم اولوی تسلسلنك بطالتنه بناءً باطلدر. *)

---

*) ابطال تسلسل: یردن یوقاروغه تابا نهایتسز خط ومناره یا شندن یوقاروغه تابا ینه برنهایتسز خط صوزارمز. بو ایکی خطنی بربرینه تطبیق ایدارمز. متساوی بولسهلر آزایله کوبنك تیگز بولوی لازم بوایسه محالدر. اگر کچوك خط ایکنچیسندن کچوکلگی ایچون منقطع اولسه ایکنچیسیده بیلگیلی مقدارده منقطع اولور. بو

حادث ایسه حادث بر اثر اولدیغندن تأثیرسز وجودی ممکن توگل. موئثر جناب حق اولدیغندن دعوی ثابت اولور. اگر بو اوزگارش دنیانڭ طبیعتنه لازم اولسون دیلور ایسه دنیانڭ قدمی ایله قدیم اولماسی لازم کلور. دنیا قدیم اولمادیغندن بودعواده باطل اولور.

امکان وحدوث دلیللرینه مادیوننك مقابلهلری:

١) حدوث ایله اثبات واجب یولی تسلسلنی ابطالغه باغلو اولدیغی معلوم اولدی. کرك ایسکی حکیملردن بعضلری وکرك حاضرگی اهل فندن هیئت جدیده وحکمت طبیعیه عالملری ابعادنڭ غیر متناهی اولدیغنی اثبات ایتدکلرندن حدوث ایله اثبات واجب ممکن اولماز. بناءً علیه عالمنڭ اوزگارش ایله اثبات، دلیللی اثبات توگل.

٢) کوب موجوداتنڭ بارلغی هر کمگه معلوم. لکن سزنڭ یوقاروده ذکر ایتدککز روشده بتون کائناتنڭ ممکن، ممتنع وواجبقه

حالده نهایتسز فرض ایتلکان نرسه متناهی اولور. بو ایسه عین مقصوددر. یا که متساوی بولورلر، اول حالده ذکر ایتلگان روشده کوب ایله آزنڭ تیگزلگی لازم. تیگز بولماسهلر غیرمتناهی فرض ایتلکان نرسهده تیگزلك وتیگزسزلك بولوی لازم بولورکه: بو صفات ایسه متناهی بولغان نرسهدهگنه یوروگندن غیر متناهی بولغان نرسهنڭ متناهی اولماسی لازم اولور، دیلور. بوطریقه ابعادنڭ تناهینه استدلال ایدلدگی کبی آرتق وکیم بولغان عددلر فرض ایدوبده تسلسل ابطال اولنور. فلاسفه، طبیعیون و مادیون فکرینه کوره ابعاد غیر متناهی اولدیغندن تسلسل بوروشده ابطال اولنه آلماز. چونکه آلار ایکی نهایتسز نرسهنڭ فرض قیلنغان روشده کیم درجهده هر ایکی اوچوندن صوزولوب کینونی جائز کوررلر. یا که فرض ایتلکان ایکی خطنڭ یوقاروغه تابا صوزلغان طرفینڭ متساوی ومتناهی اولان توبان طرفینڭ غیر متساوی اولوینی تجویز ایتارلر. بناءً علیه تسلسل باطل اولماز.

تقسیمی احتمالدنغنه عبارت. مسلمه بولالم تقسیمکز عقلی بولسون. عقل باشقه قسم تابماسون. لکن بونلرنڭ جملهسی قدیم وفلکلر کبی بعضیسی قدیمدر. شول قدیم بولغان موجودات اوزلری واجب الوجوددر. ینهده بر نرسهنڭ قدیم یا که واجب بولویندن خالق بولوی نیچون لازم بولسون؟

ایکنچی دلیلمزگه قارشی کتورگان برنچی اعتراضلری مقبول اولدیغندن جوابقه احتیاج یوق. ذاتا بز حدوث دلیلنی اهل کلام‌نڭ مشهور دلیلنی بایرر ایچونگنه ذکر ایتدوك. ایکنچی اعتراضلرینه اوشبو جواب قطعی ایله مقابله ایتهمز: بتون حس قیلنغان موجودات بو کوندگی فن اهلی نظرنده ماده ایله قوتدن عبارت بولوی آنکلاشلدی. اسکی اهل فن قاشنده دورتکنه عنصردن مرکب گمان ایتلگان ماده بو عصر کیمیا علماسی قاشنده یکسانگه یاقن عنصردن ترکیب ایتلوی ثابت اولدی. ماده بسیط دیوچیارده یوق توگل. ماده اصلنده کرك بر نرسه (بسیط) وکرك کوب عنصرلردن ترکیب ایتلسون زور بولغان قیاشدن باشلاب آثاردن کچوك بولغان بر وآی دانکه الڭ کچوك نرسهلر، درهلر همهسی اورنقه محتاجدر. مادهنڭ جوهر ینی اوزی حائز بولغان ابعاددن عبارتدر. هر ماده اوزینڭ زورلغی نسبتنده بوشلقدن (فضادن) اورن آلوی هر کمگه معلومدر. بر نرسهنڭ وجودندن عبارت بولغان جوهریتی ایکنچی نرسهگه توقف ایتسه «بولنوی اوزینڭ ذاتندن کلور» دیوب تعریف ایتلگان واجبلق بو موجوداتقه نیچوك توغری کیلسون؟ البته محتاج بولغان نرسهگه واجبلکنی اطلاق ممکن توگل. ضیاء، حرارت، الکتریك کبی قوتلرنڭ نهایتسز اثیرنڭ دولقونلاوندن عبارت بر طاقم تورلی حرکتلر بولوی نظریهسی بتون اهل فن قاشنده ثابت اولمشدر.

طاوش جسملرنڭ ذره‌لرنده حاصل بولغان قالترا و قوه‌سی سببلی اثیرده‌گی حرکتدن عبارتدر. حرکت ایسه متحرکنڭ وجودینه باغلودر. قوتلر اوزلرینڭ بولنولرنده استقلالیت أیه‌سی بولمادیقلرندن ماده کبك باشقه بر نرسه‌گه محتاجلردر. محتاج بولغان نرسه واجب اولما-دیغندن قوتلرده ماده کبی واجب توگلدر. بناءً علیه مدعی ثابتدر.

٤

مذهب حدیث

الله‌نی اثباتده مشهور دلیللر:

۱) خلقت عالم ایله اثبات: — بتون فن نظرنده هیچ بر نرسه‌نڭ سببسز وجودی حتی حرکتی ممکن توگل. وجود یا که حرکتنڭ سببی الله ایسه مقصود ثابت اولور. اگر الله اولماسه ایکنچی نرسه سبب بولورغه تیوش. سبب بولغان نرسه‌مزنڭ وجودی سببسز ممکن بولمادیغندن سببی نرسه؟ — خدا ایسه مطلوب ثابت. اولماسه تکرار سببن صوریمز. عقل سببنڭ نهایتسز کیتون ممکن تابمادیغندن اوزینه اوزی سبب بولغان سببنڭ بولنوی لازمدر که: اول ده جناب حقدر.

۲) علم الانسان ایله اثبات: — انساندن بحث ایتکان ذاتلر هر انسان فکرنده عالمگه تصرف ایتوچی الله‌نی الڭ کامل ایتوب تصویر ایتون اثبات ایتکانلر. فکرده مکمل بولغان نرسه حقیقتده مکمل بولورغه تیوش، مکمل بولماسه اول الله بولماسقه تیوش. وحال آنکه هر انساننڭ فکرنده الله بار. هر انساننڭ فکری خطالق ایتوی ممکن اولمادیغندن هر کمنڭ فکرنده مکمل بولغان الله حقیقتده مکمل والله‌در.

۳) کائناتده‌غی نظام ایله اثبات: عالمنڭ هر طرفینه فکر کوزیله قاراساق عالمنڭ هر جزئنده عقلغه موافق روشده نظام کوره-

چکدر. کوکده‌گی یلدزلرنڭ توراکسز تورولوری، دائما نظاملی حرکتلری، ترتیبلی ره‌وشده بو حرکت سببلی یاز، قش، کوز ویاز باشی کبی وقتلرنڭ، کیچه وکوندزلرنڭ آدملر حیاتینه موافق صورتده کلولری کبی هر تورلی حاللر بونارغه شاهددر. یاغمورلرنڭ یاوولری سببلی برده اوسماکده اولان اولغلر، آدملر، حیوانلر، طاغلر، دینگزلر وباشقه حاللر کائناتداغی نظامغه وآنڭ عقلغه موافق بولوینه دلیلدر. بو کائناتده‌غی نرسه‌لرنڭ اوزلرنده عقلغه موافق بولورلق بو نظامنی ایجاب ایتمڭ کورنمی. بناءً علیه بو موافقلق کائناتدن خارج بولغان بر سببدن نشائت ایتارگه تیوش. سبب ایسه جناب حقدر. *) بو دلیل نیقدر ساده کورنسه‌ده الڭ عالی دلیللر جمله‌سندن وقرآن کریمنڭ الله‌نی اثباتده الڭ اعتناء ایتدگی بولیده شولدر.

٤) مطالبه قانونی ایله اثبات — دنیاده بولغان هر نرسه فکرلنور ایسه آدم، حیوان، طاش، یغاچلر ویلدزلرنڭ همه‌سنده مطالبه قانونی بار. شول مطالبه قانونی خصوصا جماداتده بر سببدنگنه طوغوی ممکن. آنه شول بتون کائناتده کورلگان مطالبه قانونینڭ سببی آنچق واجب الوجود بولغان جناب حقدر.

٥) وظیفه سناسلق ایله اثبات — بتون کائنات اوز وظیفه‌لرن الڭ کامل درجه‌ده ایفا ایته‌لر. تورلی آرزولردن واعضالردن مرکب بولغان آدمنڭ هر اعضاسی اوز وظیفه‌سن تمام درجه‌ده اوتیدر. هر اعضانڭ اوز وظیفه‌سن اداٴ ایتوی حیات ایچون الڭ زور قورال

*) تکمله: «سببلڭ مکملیتی مسببلرده ظاهر بولور. هر نرسه‌نڭ سببدن نشائت ایتوی لازمدر» قاعده‌سنه کوره مسبب بولغان دنیانڭ الڭ کامل بولوی مسببنڭ الڭ کامل بولوی سببنڭ الڭ کامل بولوینه دلالت ایته‌در. الڭ کامل بولغان سبب ایسه جناب حقدر.

ومدنیتنڭ اساسی. هر اعضانی اوز وظیفەسن بلورلك وآدمنی دنیاغە پادشاهلق ایتارگە مستحق ایتوب یاراتقان ذات طبیعی مادیون دیگانچە هیچ علمسز وحسسز بولغان طبیعت بولاوی ممکن توگل. اوزنڭ بلم بولەغان بر کشینڭ اثری اوزینە مرافق بولا بناءً علیه جملە عالملرنی شناس ایدوب یاراتقان ذات اڭ مکمل واڭ عالی بولغان جناب حقدر.

٦) باستورنظریەسی ایلە اثبات- باستورتجربەسی برنچی مرتبەدە حیاتنڭ جماددن حاصل بولا آلمایەچغن تمام آڭلاتدی. یاکی بر حیات مطلقا اسکی بر حیاتلی نرسەدن طوارغە تیوش. بر، فن وقرآن اتفاقینە کورە کوکدن اوت کیساگی روشندە آیورلدی. آیورلغان وقتدە بردە هیچ حیات اورلغی یوق ایدی. صوڭندن بردە نیچە تورلی حیاتنڭ ظاهر بولاوی مطلقا بر حیاتلی بلکە اڭ مکمل حیاتلی نرسەدن طوغوی تیوش. بر اڭ مکمل حیاتلی ذات ایسە جناب حقدر.

مادییوننڭ جناب حقنی نفی ایتودە مشهور دیللری:

ایسکی حکیملر جناب حقنی انکار ایتوچیلرنی دهری *) اسمیلە اسملەگان ایدیلر. مذهب قدیم اسمیلە یازدیغمز دلیللر وباشقەلری بولارغە قارشی ردیە صورتندە یازلمشدر. نچە عصرلردن بیرلی، خصوصا ١٧-١٨-١٩ عصرلردە غربدە مادیون، غلات، طبیعیون، اسملری ایلە اسملنگان مذهبلر ظاهر اولوب جناب حقنی نفی ایتارگە باشلاغانلر ایدی. بو فرقە ١٩ نچی عصر آخرلرندە ضعیفلاشە باشلادی. سببیدە علوم طبیعیە ترقی ایتوب اللهنی اثباتغە وسیلە

---

*) دنیانڭ بولنون مادەلرگە نسبت ایتوب، توزەلون وکوبایون مادەلرنڭ تکاملینە، مادەلرنڭ کامللانون دهرگە نسبت ایتدکلرندن دهری دیلمشدر.

ایتوله باشلادی وعام روحنڭ ترقیسیدر. بو فرقه‌لرنڭ قوللرنده الله‌نی نفی ایتارلك دلیللری یوق. بولسه‌ده عملیلك درجه‌سنه ایرشمگان، تجربه ایتلوب قبول ایتلمگان وهمی نظریه‌لردن عبارتدر. غرب دینلرینڭ مدنیت ایله هر وقت تارتشه کلویده دینگه قارشی بولارنی دشمان یاصیدر. بو عصرلرده خصوصا حکمت عالملری طبیعت اسرارن جذاب مقنی بلورگه و ایمان قوتلارگه برنچی سببلردن صانالمقده‌لر. آز بر فرقه‌سی حاضرگی حکمت طبیعیه طبیعت فرقنده‌گی موجوداتنی بلورگه قورال بولورلق درجه‌گه ایرشلمگان، ناقص دیلر. غربده باشده بولارنڭ(مادیونڭ) نفوذلری زور ایغان بولسه‌ده عملنڭ کون بکون آرتوی و بونڭ نتیجه‌سنده تجربه‌لرنڭ زورایوی بو مذهبنی ضعیفلاشدرمقده‌در.

بزنڭ مدرسه‌لر وملق تفصیللی یازلغان الهیات کتابلری اوقوراق درجه‌گه ایرشمادگندن مادیلرنڭ اڭ مشهور دلیللرنیگنه ذکر ایته‌چکمز. عکسه‌اوله یالگز الله خصوصنده زور جلد کتاب یازمق لازم اولاچقدر:

١) قانون دوری (* کائنات قدیم هم قوت وماده سایه‌سنده‌گنه یاشیدر. هر نرسه‌نڭ سببی وتکاملی ماده‌نڭ قوتی ایله‌در: چونکه دنیاده بته تورغان هیچ بر نرسه یوق. بلکه هر بر نرسه قانون دوری قاعده‌سنچه بر شکلدن ایکنچی شکل گه کنه کره‌در: هر یلدز وهر جرم اوّل مرتبه‌ده غاز اولور. صوگره مایع حالینه کور. صوگره صوونوب طوگار. کوردگمز کبی بر یاکه یلدزلر اولور. لکن دائمی صورتده طوگوب جرم حالنده قالماز. بەرلشوکبی طبیعی سببلر

---

*) بو دلیلنی بز الله‌نی نفی ایتمك دلیلی اورننده‌غنه کتورساکده مادیون بو دلیللرنی الله‌نی نفی ایتارگه، قدم عالمنی اثبات وماقوق الماده بولغان حشر، نشرنی ابطال ایتار ایچونده ذکر ایته‌لر.

ایله تکرار غاز حالینه کروب ماده، صوکره ینه مایع، غاز، جامد حالنی آلور. نهایتسز شول حال دوام ایتار. بوندن آکلاشلهدرکه: جرملر اوچ حالنك هیچ برنده بر روشده تورمیلر. شول حاللرده أیلانوب یوریگان مادهنك اوچ حالینك برسینه مبدأ ایدوب تانیمق ممکن توگل. چونکه رهوش وحالده بر صورتدهگنه حاصل بولغان تحولات ایچون مبدأ یاکه نهایت تصور ایتمك ممکن توگل. بعض یلدزلرنك بربرسینه بهرلوب حرکتلری حرارتکه ایلانوب وبو واسطه ایله اجزای فردهلری بربرندن آیورلوب غازی بر صورت آلولرندن باشقه یلدزلرنکده بوندای آلشنولری لازم توگل. چیکسز بوشلقنك برچیتنه شول روشده حراب بولغان وقتدن ایکنچی طرفنده غاز شکلندهگی ماده مرکزلر پیدا ایدوب یکی قیاشلر، آیلرغه بولنه بلور. مادامکه دنیاده هیچ بر نرسهنك ضایع بولوی ممکن توگل، ماده ازلی، ابدی، باربولغان نرسهدر. شول ابدی بولغان ماده قوتنك تصرفی آستنده بر حال اوزرنده قالماز. صورتدن صورتکه ایلانوب توررر.

بتون نظام شمسی ملیونلرچه یلدزلر ایله بهرلوب غاز حالینه قایتوب بربرینه قانناشدقدن صوك برسینی ایکنچسیندن آیوره تورغان مادهنك قوتی بوعالمادیغندن تکرار مرکزلر پیدا ایدوب ینه ملیونلرچه یلدزلر بولنور. بونلردن برسی قیاش حکمن آلورده تیزهرکتی سببلی اوّلدهگی کبی ینه تورلی سیراینه تورغان یلدزلر حاصل بولور. بویلدزلردن ینه بکلرچه یلدزسر آیورلور. بولار ایچنده ینه یر وجودکه چقار. ینه صونوب قاتار. ینه حکمت طبیعت ایله تورلی اولنلر، حیوانلر آصرارغه تونور، حاضردهگی کبی نیقدر أعضالر، انسانلر، آغاچلر .. وجودگه کتورگان مادهنك قوتندن

عبارت بولغان سبب ضایع بولمادیغی ایچون ایکنچی دورده ده شول اثرلرنی میدانغه چغاراچغی شبهه‌سزدر. بناءً علیه ترتیبیله حیوانلر، آدملر اولگی کبی بار بولاچقدر. آتا، بابالریمزنڭ اولمك، نسل تاراتمق کبی حاللری طبیعی سببلرگه بناءً اولندیغندن تکرار اولگی حالنی آلوب حیات اجتماعیه میدانغه چغاچقدر. آدم ینه بعینه شول فکر و شول قیافتدە، شهوتلی اولوب یاشایه‌چك، عمرلر سوره‌چك، کوبسی معیشت آورلغی آستوندە ایزله‌چکدر. برمز ازلدن بیرلی نهایتسز مرتبه‌لر تشکل ایتکان. ینه نهایتسز تشکل ایته‌چکدر. ایکی دور آراسندە نیقدر اوزون وقتلر اوتسه‌ده ئولگاچ بزدن حس قوتی کیتوی سببلی سیزمایه‌چکمز. بز ایکی دور آراسندەغی هیچ حالنی سیزمازدن دائما حیات ایچندە بولنه‌چقمز. مادامکه شول تکرار کیاشلر چیکسزدر، آدم ایچون اولم یوق دیمکدر. ازلده هر نرسه قوت واسطه‌سیله وجودکه چقغان؛ هر وقتدە ینه‌ده شول قوت آرقالی منگو بار بولوب توراچقدر. هیچ بتو یوقدر. بوحال نظام شمسیدەگنه توگل. بلکه هر نرسه‌ده بار وبار بولاچقدر. هر نرسه اوزینڭ اولگی حالینه قاینورغه_آشغوب تورادر.

درست هر یلدز وبتون دنیاده بولغان هرنرسه اولگی شکلندە، و حالنده بلکه تکرر ایتماز. مثلا برمز نهایتسز بولغان‌دورنده حاضرگی بردن کچوك یاکه زورده بولور. لکن بوندای حاللرنڭ آلشنولری هر دورنده بولماز. هرحالده بو دوری قانون آدملر ایچون بیك فائده‌لیدر. چونکه اولگیدن آز آیورمالی روشده تشکل اینکاچ آنده‌غی حاللرده آلشنورغه باشلار. مثلا حاضرگی دورده بای بولغان کشیلر ایکنچی دورده فقیر اوله بلورلر. حاضرده‌گی فقیرلر اسباب طبیعیه نڭ مساعده‌سیله بایورلر. شول

جهتـدن هیچ کمسه نلڭ طبیعتـکه اوفـکه‌لرگه حقی قالماز. بایلق، فقیرلك نوبت ایله کیلوب تورر.

۲) عالم وآنده بولغان هر نرسه بولنوبنده سبب یاکه علة آتا-لغان الله‌غه محتاج توگل. چونکه کائناتنی ایجاد ایتکان نرسه کائناتقه ذاتی وآناردن آیورلمی تورغان نوامیس طبیعیه آتالغان قانوندن عبارت. طبیعت هر نرسه‌نی یاراته وهرنرسه‌گه علة وسببدر. طبیعت دائما ترقیده، تکاملگه‌تابه آشغوب توره‌در. کاملدن کاملرا ککه میل اینوی ایله هربخش بولغان نرسه‌نی صایلیدر. بوصایلاو نتیجه‌سنده بتون دنیا، یلدزلر، صولر، حیوانلر، آدملر، اولنلر بار بولغان‌کبی کامل نظام‌وترتیب‌ده شول صایلاو قانونی تأثیری ایله‌در. *)

۳) **) کائناتده‌غی هر نرسه برار سبب طبیعیدن طوغلیقندن الله دیکان ذات یوقدر. کائنات جمله سندن بولغان‌برده‌گی حیوانلر، قوشلر، آدملر، اولنلر همه‌سی دینگزدن طوغمشدر. دینگز برار عصر ایچنده یرنی قابلامشدر. یرنی دینگزنلڭ احاطه‌سی‌سببی‌ایله دینگز حیوانلری یرگه کوچمشدر. یر اوستونده کورلکان هر مخلوق، بولار جمله سندنده انسان همه‌سی دینگزحیوانلری وصوتأثیری ایله میدانغه چیقمشلردر. مشهور «مایبه» دیه‌در: «یرده‌نیقدرحیوان بار ایسه دینگزده شول حیوان، یا که شولارغه اوخشاشلی حیوانلر بار؛ بو مخلوقاتنڭ دینگزدن‌یرگه کوچولری ممکن‌گنه توگل‌بلکه‌اثبات‌ایتلکان؛ صوده یرده‌گی بـلانلر، أتلر، بولغان کبك هراده یاشی تورغان حیوانلرده باردر» بناءعلیه یرده‌گی هر مخلوق دینگز تأثیریله بار

*) بو اعتراض حسی فلسفه عالملرینلڭ زورلرندن وباشلقلرندن صانالغان «لیتریه» سوزیدر.

**) مایبه نظریه‌سی.

لق کسب ایتمشلر .

٤) دینلر بیان ایتکان رەوشدە الله ازلی بولوب، حکمت ازلیه سینك تأثیری‌ له عالم بار بولغان بولسه نوامیس طبیعیه‌نك نظام عالم وبارلق ایچون هیچ بر تأثیری بولماسقه تیوش. چونکه کونگه حاکم بولغان نرسه نوامیس طبیعیه اولور یا که حکمت ازلیه اولور. حاکم حکمت ازلیه اولسه طبیعت قانونلری نظام عالم ایچون کرکلی بولماسقه تیوش. حالبوکه بتون علوم حسیه دلالتیله تأثیرلری بار. اگر طبیعت قانونلری حاکم بولسه سماوی سببلرگه حاجت یوق . بناءعلیه هر نرسه طبیعت قانونلری ایله باربوله. الله وحکمت ازلیه آتالغان نرسه‌لر یوق . *)

٥) دیموقرات نظریه‌سی: **) کائنات وآنارده کورلگان مثلسز لك، جماد، حیوان، انسان همه‌سی صدفه ایله، اتفاقی بار بولشلردر. هیچ اختیار، اراده کبی نرسه‌لرنك تأثیرلری یوقدر. بتون کائنات وآنارده‌غی ، جنسلر ، نوعلر جسملرنك جزءفردلری، ذره‌لرینك حرکتی ایله اتفاقی کائناتنك بر توعیسی وجنسی اولوب میدانغه چیقمشلر در. نهایت توالد قانونی کبی قانونلر ایله فردلر حاصل اولمشلر. سبب یا که عله‌کبی نرسه‌لرنك هیچ تأثیری یوقدر.

٦) بارلقغه وجمله کائناتنك وجودینه سبب وعله‌کبی نرسه‌لرنك تأثیری یوقدر. وسط مناسب یعنی بولنورغه وبارلق کسب ایتارگه مناسب بولغان اورن تابلسه هر نرسه مناسب اورننك تأثیری ایله بار بولمشلر. ***)

---

*) بو اعتراضنی میدانغه قویوچی بوشنیردر .

**) دیموقراط یا که دیموقریطه مشهور یونان فیلسوفلرندن اولوب میلاددن اوچ عصر ایلك سلامت ایدی .

***) بز، الله‌نی نفی طرفدارلرینك الڭ مشهور بولغان دلیللرن ذکر ایتدك. الله‌نك باردمیله بو دلیللری ابطال اولنسه باشقه‌لرن ابطالغه‌ده شول دلیللر کفایه ایته‌چکدر .

مادیوننڭ دلیللرن ابطال :

١) قانون دورینی ابـطال : مادیون قانون دوریلرن نیقدر فنگه اسناد ایتسه‌لر فندن بو قانون شول قدر اوزاقدر. فضاده سرگردان بولغان، طوگعان جره‌لرنڭ غاز حالینـه قایتولرینه نیقـدر حرارت کرکلـگن خاطرده توتوب حرارتنڭ نی روشده بار بولوندن بحث ایتارگه تیوش. بر صانقون، طوگغان جسمنڭ حرارتکه آیـه بولوی ایچون فن نظرنده دورت شرط باردر: (١ یانو بـتوره تورغان بر یلدزنڭ باقننه بولنمق. ٢) ایشقنو ایله اسنمق. ٣) کیمیاوی قوشلو سببلی قوشلمق. ٤) به‌رلشمکدر. نظام شمسی ـ قیاش و آثارغه ایبارگان یلدزلر ـ تمام طوگغاچ غاز حالینه کلوی ایچون برنچی، ایکنچی، اوچنچی سببلرگمه بنمی. بلـکه دورتنچی سببکه‌ده محتاجدر. هیئت عالملری کوبسی فلکلرنڭ حرکتلری نظاملی؛ هیـچ به‌رلشونی احتمال توتمی دیلر. بناء علیه ممنوع. واقعغه خلاف بولسه‌ده به‌راشولرن تسلیم ایته‌لم. یر وباشقه یلدزلر به‌رلشسونلر. قاطی به‌رلولری نتیجه‌سنده طوغان حرارت سببلی اجزاء فرده‌لرینڭ جه‌یلولری ایله صوونو، طوگودن صوڭ ینه‌غازحالینه کلسون. فقط مذکور حرارت اوز اوزندن طوغماز. بلـکه جرملرنڭ حرکتلرینڭ حرارتکه تحولندن حاصل بولور. حرکت حرارتکه ایله‌نگاچ اثیرنی دولقونلاطوب تورودن باشقه هیچ برتاثیری قالماز. بناءعلیه قانون دوری ثابت بولماز. چونکه حرکتنڭ اورنن مشغول ایتکان حرارتکه کوز صالوب قاریـق : حرارت قوهٔ دافعه‌درکه : اجزای فرده‌گه لازم وخاصه‌سی بولغان دافعه قوه‌سنه قارشی مقابله ایتار. جاذبه مادهنڭ جوهرلرن بر برسینه یاقنلاشدرر. دافعه بولارنی آیررر. دافعه قوه‌سی جاذبه

قوه‌سی کبك جزءلرگه‌گنه ملازمت اینسه بو ایکی قوت هیچ بر وقت غلبه ایتشمازلر. فقط بو ره‌وشله‌گنه قالمازلر. ماده‌ده دافعه‌دن جزلر نلك کامل بابشولرینه مانع بولاچق قدری‌گنه قالور. بو حال حرارتك طبیعی‌دره جسمده مساوات ایله بولنورغه میالدر. حرارت اطرافقه جه‌یلوب آقرین آقرین آزایوب آیورلورده جرم صالقونایه باشلار. اسکی حرکتی حرارتکه ایلانوب حرارت بیان ایتلکان ره‌وشده جه‌یلگاچ طوکوب قاطی بر جرم صورتن آلور. نظام شمس شول حالنده طوکغان جرم شکلینه کرگاچ باشقه یلدزلر ایله ده به‌رلشه بلور. بو ایکنچی به‌رلشونك نتیجه‌سی عین اولگی نتیجه‌نی بیرر‌که: ایکی غازی، کتله‌لر برلشوب اولگیدن زورراق صورتده برگورلرده طوکوب قاطقان بر جرم صورتن آلورلر. بتون یلدزلر شول ره‌وشده طوکوب قاطقان جرم صورتن آلغاچ حرارت چیکسز، حدسز بولغان اثیرنی دولقونلاطودن باشقه بر اشکه یاراماس. بوندن مادیونلك علم اسمی بیرگان قانون دوریلرینك بالکز خیال بولوی تمام آڭلاشلور.

قانون دوریتی ایکنچی ره‌وشده ابطال ده ممکن: مادیوننك بو دعوالری بر تمام بتکاچ اسکی حالیده وشکلنه قایتوینه بناءایتلمشدر. بوایسه ممکن توگل. فرضی اولارق تسلیمده ایتیك. بر حاضرگی حالینه، شکلنه قایتسون. بتون یرده‌گی حیات، تشکللر طبیعت قوتینك اثری بولنسون. اراده‌نك هیچ تعلقی بولماسون. هر نرسه مجبوری صورتده بار بولسون. بوکبی ممکن بولمغان بتون خیاللرنی فرضی تسلیم ایتساکده مادیون خیاللری حاصل بولاچق توگل.

شبهه‌سز بر تشکلدن بیرلی بر صورتده‌گنه قالمادی. دائما اوزگاردی. لکن بو نچه تشکللرنك، اوزگارشلرنك سببلری اوزینك جزء

لرنیده‌گی قوتکنه توگل. بوحاللرنڭ حصولنده اوزون چرناب آلغان بتون عالملرده‌گی جاذبه، دافعه‌نڭ تعلقی بار. ایکنچی دورده بر جرمنڭ عین اسکی شکل، صورت وحالینه قایتوی ایچون بتون یلدزلرنڭ ایکی حال وره‌وشده بولولرینڭ تاثیری باردرکه: بوده ممکن توکلدر. چونکه بوجرمنی مثلا برنی چرناب آلغان بتون یلدزلرنڭ اسکی تاثیرلرنده بولنولری وبونڭ ایچونده اسکی شکللرنده موجود اولولری لازمدر. بولارده بوحالنڭ بولنوی اوزلرن چرناغان یلدزلرنڭ عین شول اسکی تاثیرلرنده، اسکی حجم وشکللرنده بولنولرینه باغلودر. دیمک بر جرمنڭ اسکی حالینه قایتوی ایچون چیکسز بولغان یلدزلرنڭ اسکی حجم، شکللرنده بولنولری لازمدرکه: بوده محالدر.

٢) ایکنچی دلیلرن ابطال: علم، فن ایله مشغول بولغان هر کشیگه ماده، طبیعت آتالغان نرسه‌لرنڭ ادراکسز، علم کبی کمال صفاتلردن خالی بولدیغلری معلومدر. کوزمز ایله کورلگان ماده دنیاده‌غی بوقدر مثلسز، صورتلرنی، تورلرنی، شکللرنی، کیفیتلرنی، تورلی بولغان بارلقنی یاراتوی ممکن توگل. عقلسز بولغان برنرسه‌نڭ تاثیرسز، سببسز بتون آدمنڭ عقلی حیران قالدرغان کمالغه تابه آلوب بارون فن‌توگل، هیچ‌برعقل قبول‌ایتمیدر. جماد، اولن، حیوان کبی عالملرده‌گی بدیعلقنی، وبولارنی حیاتلی؛ جنسلرن، ترقیلرن صاقلارلق روشده یاراتو غایت درایتلی، بلوکلی بولغان ذاتدن باشقه‌غه ممکن توگل. صایلامق ایچون مطلق علمگنه‌ده‌یتشمیدر همده بوقدر مثلسز ره‌وشده صایلامق ایچون نهایتسز علم، ادراک لازمدر. «ماده‌گه لازم بولغان طبیعت صایلایدر» دیمک برا خود نیچون یوری؟ سؤالینه قارشی «طبیعتی ایله‌بورگه مدفوع» دیوی کبکلدر.

طبیعتنی ترقی وکمالغه تابا بتا کلاوچی نی نرسه؟ دیوب صوریمز.
ترقی، کمالغه یتا کلاو وبتون کائنات ایچون فائده‌لی نرسه‌نی صابلامق
طبیعتنده بار دیمك بعینه پراخود طبیعتی ایله یوری، بوقدر اوزو
ن مسافه‌لرنی قطع اینه دیمك کبیدر. بو ایسه محالدر. بتون کوز-
مز کورگان محسوسات بونك محال بولون بزگه کورساته‌در. ایکنچی
جهتدن لیتریه «کائناتنك اصلن، مرجعن بلمیمز. بناءً علیه کائناتدن
ایلك یا که آنا ایباروب ایکنچی ذاتنك بولون اثبات یا که انکار
ایتودن صاقلانورغه تیوش» دیه‌در. «لیتریه» بو سوزی ایله اعترا
ضینك یولسز بولون اوزی اعتراف اینه‌در.

۳) اوچنچی نظریه‌لرن ابطال: بونظریه‌نك بطلانن‌لور ایچون
بتون فن تسلیم ایتکان «بر طبیعتی ایله صو طبیعتینك باشقه‌لغن،
دیگز حیواننی صودن چغارغاچ یرده یاش آلماون» بلمك یته‌در.
مادییونك بوسوزلری علمگه بناءً ایتلگان برسوز بولماون بلور
ایچون فیسیولوژیا عالملرینك اك مشهورلریندن بولغان «قوژبیه»
سوزن نقل ایتمك یته‌در: «ماده فکرینه چومغان‌بعض‌طبیعیلر «مایبه»
نظریه سنه رذیل باردمچی بولمق فکرنده‌لر. بولارنك بر اعضانی
کوب اشله‌تمك یا که اشله تماو قوتن وحجمن آرتدررور، کیمتورن کور
گاچ عادت یا که چیت تاثیر سببلی تدریجی رەوشده حیوانلرنك
بر شکلدن ایکنچی شکلگه کرولرن دعوا ایتارگه‌جسارتلندرگان. بو-
فکر حقیقتدن مسافه‌لرچه براقدر. بولار عضولنغان مرکب جسملرنی
توگاراك قامورکبی خیال ایدوب بارماقلری آراسنده جسم شکلن
آلون درست کورگانلر. بونظریه‌نك تفصیلنه کرشمك ایله بتون اهل
علمگه مسخره اولمیلر. چونکه بالقنك قوریده تورورغه اجتهادی،
قصدی ایله صدفاری بارلوب قانات بولوب چیچق اولور، دورت

آیاقلی‌حیوان تاریردن اوتارگه آرتق درجه‌ده میل اینوندن یلان بولور دیورگه جسارت اینمك علم اعضا علمنده تمام نادان بولولرن بلدروب کولدرر. اشته قسفه اینوب ترجمه ایتلگان بوسوزالك مشهور علم اعضا علمنده الك مشهور استاذ بولغان ذاتنك‌سوزیدر، طوغریسی بعض دیگز حیوانلری ایله بعض بر حیوانلری آراسنده بولغان مشابهت الله نی نفی ایتارگه هیچ دلیل بولورغه لایق توگل.

٤) بوشنیر نظریه‌سن ابطال: طبیعت قانونلری آتالغان قانون، وجود جزلرنده فاعل بولغان حکمت ازلیه‌نك اثریدر. طبیعت قانو نی دیگان نرسه حکمت ازلیه‌گه باشقه بر نرسه توگلدر. مثلا یعاچلر ده کورلگان جذب، امتصاص قانونی، آتالر آرقاسنده فی صونك حملکه توشوب بالا وجودینه سببینندن عبارت بولغان حکمت‌ازلیه‌نك اثریگنه‌در. طبیعت قانونی حکمت ازلیه‌گه باشقه توگل. بناءً علیه بو شنیر سوزی دلیل بولورغه صالح توگل.

٥) دیموقراط نظریه‌سنی ابطال: دنیاده‌غی بوقدر بدایع، علملرنك صدفه واتفاقی موجود بولون عقللری درست کورگان طبیعیلرنی فیسولوزیا علماسینك الك مشهورلرندن بولغان اولیر وفیلسوف ژلنیر بولارنی مجنونلقغه نسبت ایتمشدر. کوزنی مثالغه آلوب ماتورلغی، ترکیبن بیان ایتدکدن صونك «اتفاقی بولغان‌نرسه‌ده بر مقصودده بولماون بیان ایدوب کوزنك یاراتلوبنده‌ده بر مقصود ده بولماوی لازم. بوایسه چیکسز غبیلکدر» سوزلری ایله تمام ایتمشلردر. بوقدر بیوك کائنات توگل، حتی قلمنك اوچی کیسمازدن یارلدی دیلسه دیموقراط نظریه‌سنه ایمان ایتکان طبیعیلر اوزلریده تولارلر ایدی. صدفه نرسه‌لرنك اراده‌سز، قصدسز وتاثیرسز وجودگه چغوبندن عبارت. وحال آنکه یوزلرچه یللرده‌ده بعض وقته‌عقلنی

حیران قالدره‌چق بر اتفاقی نرسه میدانغه چقماوی کورله‌در. بزنلک حواسمز کچوك بولغان نرسه‌لرنلک بیله صدفه ایله واقع بولون بلدگی یوق. بتون‌عالمنلک نظامی سبب ومرکنگه، اجتهادده، قصدغه واختیارغه باه‌لانغان؛ انسانلک کونلك آزوغی اراده‌سز حاصل بولمی ایکن بتون کائنات اتفاقی میدانغه کلدی دیمك ولتیر دیدگنچه مجنونلقدن باشقه بر شی توگلدر.

٦) وسط مناسب نظریه‌سن ابطال: ایجادقغه مناسب بولغان اورن وشرط تحقق اینسه وسط اوزی خالق، خلقت سببکه محتاج توگل‌دیمك اوزی سببنی اثباتدر. چونکه بومناسب بولغان اورن شرط بولوب بتون بدایع کوننی ایجاد ایتارگه قدرتلی بولورغه تیوش چونکه قدرت‌وتاثیرسزبرنرسه‌نلک وجودی ممکن بولماون بتون حسیاتمزبله. بو تاثیر وبو قدرت مناسب اورنده بار دیمك حسیاتنی ابطالدر. بناءعلیه بو قدرت وبوتاثیر سبب بولغان برذاتدن طوغارغه‌تیوش. اولده جناب حقدر.

بو بشنچی نظریه‌گه معنا راجع بولغانلقندن ذلتیر، اولیر سوزن تکرار اعاده ایتارگه مجبورمزکه: «بونی نظریه دیمك علم وعالملرنی حقارتدن باشقه بر نرسه‌ده توگلدر»

علم، فن الحادنی موجبمی؟

بوقارو ده‌غی بابلرده مادیون یا که ملحدلرنلک جناب حقنی نفی ایتمك بوللو کتوردکلری دلیللرن وآلارغه قارشی الك قسقه روشده بیرلگان جوابلرنی آڭلادق. حاضر علوم وفنون‌نلک الحادقه قورآل اولوب الله، روح ومافرق المادە بولغان دنیانی انکار ایتارلك درجه‌گه ایرشوی و ایرشماوی حقنده بیك قسقه روشده‌گنه فکرلر بیان ایتمك بولامز:

اسکی عصرلرده علم، فن: گمان، فرض قاتشدرلغان مسئله‌لرگه، ناقص تجربه‌لرگه، خرافی روایتلرگه اطلاق اولنور. حقیقت درجه‌سنه ایرشکان نظریه‌لر بك آز ایدی. اسکی کتابلر حتی ارسطو کبی اڭ زور عالملرنڭ کوب فکرلرینڭ گمان درجه‌سندن قوتلوب حقیقتکه موافق صورتنڭ توگل ایدی. فنی اسکی کتابلرنی مطالعه ایتمك بو دعوامزغه شاهد اوله بلور. بونڭ سببلرینڭ اسکی تللردن یاڭلش ترجمه وعقل بشرهنوز یاش اولوب تکاملگه ایرشماوی سببلی ترجمه ایتلگان فکرنڭ اوزی یاڭلش بولویدر. اسکی امتلر آراسنڭ فنون، علومنڭ تورلی روشده، جامعه‌سز بولوینڭ سببیده شولدر. لکن حاضرگی عصرمزده فنون انسان بلگان نرسه‌لرنڭ خلاصه‌سی یاکه مجموعسی اولوب فنون بتون عقیده‌لردن، ظنلردن، وهملردن، عادتلردن آیورم برحالده اولدیغندن حال بالکلی باشقه‌در. کیمیا بتون یر یوزنده بر قاعده وبر روشده اولدیغی کبی هیئت، حکمت کبی فنلرده بر روشده و بر حالده‌لر. اشته درست بولغان فنون بودر. لکن عقل بشر زورایغان قدر کائنات بگلرچه مرتبه‌لر زور بولدیغندن فنون هنوز گماندن، فرضلردن قوتله آلمادی. چونکه حواسمزایله بتون بارلقده‌غی سرلرنی بلمك ممکن بولغان کبی قوراللر بارلقغه نسبتا ضعیف یاکه هیچ حکمنده بولدیقلرندن مشکلات آرتا بارادر. عقلی ایرشمگان نرسه‌لرنی آدم سر دیوب تعبیر ایته‌ده عقلغه معلوم بولمغان سرلر کون بکون کوبایه‌در. عالملری بو سرلردن هرکون بحث ایته‌لر. عقل حقیقتکه یاقن تابقانلغندن وقتلی قبول ایتوب بحثلرنده دوام ایته‌لر. حاضرده اڭ مدنیتلی غرب عالملرینڭ اکتشافلری وبلملری بارلقغه نسبتا یوق حکمنده بولون آڭلارغه تلەساك ینه غرب فیلسوفلرینڭ سوزلرینه محتاجمز. اڭ مشهور فلسفه

عالملرندن فیلسوف «ارنوست سبانیه» «دین فاسفه‌سی» اسملی کتا بنده: «چن عالملر فنوننلنگ هر فرعیسنده آز معلوماتلی اولدیقلرن اعتراف ایته‌لر. الك زور علملیسی الك توبانچلککلیسی، هر قایوسی بو کونگه قدر کشف و اختراع ایتلگان وبلنگان نرسه لرنلنگ طبیعتگه نسبتا بلنمگان نرسه‌لرگه قاراغانده یوق حکمنده، صفر درجه‌سنده بولون اقرار ایته‌لر. . . .» دیمشدر. الك زور عالملردن «کامیل فلاماریون»: «هیئت، کیمیا، حکمت طبیعیه فنلری اصطلاح ایتکان قاعده‌لر نرسه؟ - بز، کوزمزگه کورینه تورغان نرسه‌لردن بحث ایتوب یتارلك معلومات جیغاچ بر ناموس تحتنده برسنی ایکنچسینه قوشوب کیفیتندن بحث ایته‌مز. قوشلغان معلوماتمزدن میلغان ناموسنی کوزمز ایله کوره آلمیمز. مشاهداتنی امتحاندن حاصل بولغان بوناموسقه بر اسم قویامز. واقعده ناموسمزغه اسمنلنگ هیچ موافق بولماویی ممکن . . . بو ناموس تجربه‌لر ایله اثبات ایتلگانچه ضعیف وهمدن عبارت بولوب قالادر. تجربه ممکن کورساتسه و هم چیغارغان بر نرسه صانالوب تاشلانه‌در».

ینه مذکور «فلاماریون»: «عالملر بارلقنلنگ دوامی مسئله‌سن حل ایتودن عاجزلر. الله‌نلنگ وجودی بدیهی، بارلققه تاثیری دائم بولون اعتراف ایتارگه مجبوربولالرکه: اشیانلنگ اصلینلنگ سرنی آنگلامق وکائناتنلنگ برسی آرتمدن ایکنچیسنلنگ وجودنی تفسیر ایتملنگ ممکن بولسون؛ لکن شاکردلر معلملرندن اوزوب آلارنلنگ نظریه‌لرن اوزگارته‌لرده مذکور نظریه‌لرنی صاقلاونی یالغاندن دعوی ایته‌لر» دیه‌در. «هرمس شفلر» روح ماده‌قوتلرندن بر قوت، «ویرشو» حیات میخانیق تور-نوعی- لرندن بر تور، «بو شنیر» آدم ماده‌نلنگ نتیجه‌سی، «دو بژاریمون» هرتامرده الکتریك بار. فکر ایسه ماده‌نلنگ حرکتی

نلڭ اثری دیسەلرده اوزلری کبی ماده عالملری وباشقەلری بولار خصوصنده نیچەتورلی فکرلر بیان ایتمشلر. خلاصه حواس بله بلنمی تورغان مسئلەلرده فن عالملری یوزلرچه فکرده بولنەلر. فکرلرینه اوشانمق ممکن توگل.

مشهور «بیور» «بارلقنلڭ قانونلرن فکرلسام حیران بولوب تفسیر ایتودن عاجز بولام. بعض بازوچیلر بزنی قناعتلندروب عالی فکرلر عرض ایتمك نیتی ایله ناقص ناقص تفسیرلر، بالغان ومبهم علەلر ایله تفسیر ایتما کچی بولالر. من اوزم تجربه ایتوم ایچون کامل جسارت ایله بوعلەلر واسملار طبیعتکه قیاس ایتکانده بوش سوزلر بولون بیان ایتەم....» دیمشدر.

«استوارمیل»: «انسان حیاتی بزگه الڭ مشکل سرلری ایله ظاهر بولادرکه: دنیا حیاتی چیکسز بولغان بوشلقدەغی کچوك برآطه کبی‌در..» دیمش. «هر برت سبنسر»: «کون بکون آڭلاشولری مشکللشکان سرلردن نیقدر بحث ایتساك شول مقدار آچیق روشن آدمدن اوستون هرنرسەنی خالق ازلی وابدی قوت بولوی آڭلاشله»دیەدر.

علوم طبیعیه عالملرینڭ الڭ مشهوری بولغان «لینیه»: «ازلی والڭ زور وهرنرسەنی بلوچی الله کائناتده مثلسز بولغان فعلی ایله تجلی ایتمشدرکه: فکرلگان صایون حیرتده قالامن.....» دیەدر. علامه «فونتنل»دائرهٔ معارفنده: علوم طبیعیەنلڭ اهمیتی طویمغان عقللر یمزنی طویدرودەغنه توگل. بلکه الڭ زور اهمیتی عقللریمزنی،کوننی یاراتقان اللەنی قانورغه بنا کلاونده، اللەنلڭ مقدس بولغان ذاتینه لایقلی رەوشده عقلمزنی وحسیاتمزنی آنلڭ زولغی ایله عجبلندرونلە» دیمش.

فکرلری عرض ایتلکان ذاتلر بتون غرب عالمنده علملری،

فضیلتلری ایله مشهورلردر. هر سوزلری بتون غرب خلقی طرفندن کمال احترام ایله قبول ایتلگان ذاتلردر. فنون، علوم الله نفی اینه دیوچیلر بولاردن عبرت آلسونلر! ینه علوم طبیعیه کوننك برکچوك جزئندن بحث اینکان وکتابلرغه یازلغان سوزلردنگنه عبارت توگل، بلکه علوم طبیعیه کائنات قدر کیك وبیوکدر. فقط عقل بشر شول کچوك جزگه‌گنه ایرشدگندن علوم طبیعیه‌ده شول جزلرگه محصورقالمشدر.

حدوث عالم مسئله‌سی

(کل من علیها فان ویبقی وجه ربك ذوالجلال والاکرام)

عالم مسئله‌سی اسکیدن بیرلی بکلرجه سنه بتون عالم انسانیتنی مشغول ایتکان برمسئله اولوی هر قایومزغه معلومدر. یونان فیلسوفلرن بومسئله مشغول ایتکان کبك اسلام فیلسوفلرنده مشغول ایتمشدر. مسلمانلر آراسنده حدوث عالم، ازلیت عالم کبی مسئله‌لر میدانغه چقوب تورلی مذهبلر پیدا اولوینك باشلیچه سببی الله‌نی، حشر ونشرنی نفی ایتوچی دهریلرینك اسلام دنیاسنده ظهورلری ایدی. ازلیت عالمنی اثبات ایدوب بوواسطه ایله الله‌نی، حشرونشرنی نفی ایدوب اصول عقیده‌نی تلویث ایتارگه یونان فلسفه‌سن قورال ایتکانلر ایدی. اصول اعتقادیه‌نی صاقلامق ایچون اسلام علماسیده یونان فلسفه‌سن اوزلرینه قورال ایتمشلر ایدی. اول زمانتنك علوم، فنونی عالم حقنده توغری معلومات بیورلك درجه‌گه ایرشمگان، بحث ایتوچیلرده حدوث، ازلیت مسئله‌لرینه اعتقادی برمسئله ایدوب قاراد یقلرندن مسئله ینه مبهملشکان ایدی. حقیقتده حدوث، ازلیت مسئله

لری هیچ دینی عقیده‌لر جمله‌سنه کرمیلر . آنچق علمی ایکی مسئله‌در . الله‌نك بارلغی، اولمدن صوك تراملك مسئله‌سی حدوث، ازلیت مسئله لرینه هیچ توقف ایتمیدر. الله ازلی، ازلی بولغان عالم ایله برلـکده بار، عالم ازلی بولسه‌ده انسانلر روحلری ایله مافوق الماده بولغان عالمده جزا وثوابقه ایرشولری ممکن بولدیغندن عقیده مسئله‌سی ایله رابطه‌سزدر.

کوب اسلام فیلسوفلری بولار جمله‌سندنده ابن رشد، ابن باجه عالم ازلیتی ایله مزمن به صایلغان عقیده‌'رنی جیمشلر ایدی. قرآن خلقتده مشاهد بولغان عالمنك حدوثنی ، اوزکارشنی بیان ایته‌در. بتون عالمنی باراتوچی، دنیاده‌کی بتون اوزگارشلرنی اداره ایتو- چی ذات الله بولوونغنه بیان ایتمك قرآننك مقصودی دیلر ایدی. قرآن بتون آدملرنی تعلیم ایدوب برمخصوص طبقه‌نی، عالملر، فیلسوفلرنیغنه تعلیم ایچون کلمادگندن تعلیماتی عوامغه، خواصـغه فایده‌لی بولووی عقلا وشرعا لازمدر. حقیقتداده موضوع بحثمز بولغان عالم مسئله‌سنی قرآن شول یول ایله بیان ایتمشدر. قرآننك خلقت عالم مسئله‌سنده‌گی بتون تعلیمات، عالم بوشـکان کسب ایـتمازدن مقدم دخان (متعدد سوره‌لرده‌گی آیتلر شول معناده‌در). عالم مشاهد بتونسی منصل وبر جزشکلنده اولوب یك قدرت ایله‌برسی ایکنچسندن آیورلوب (انبیاٴ سوره‌سنده)، کوزمز ایله کورلـگان عالملر پـیدا اولوب تدریجی ترتیب ونظام حاصل اولوون، بریوزنده‌کی بتون نرسه‌لر الله‌غه قاینه‌چغن (متعدد آیتلرده)، برده زور واقعه‌لر بولا- چغن، برنلك آتشلر آتاچغن ، طاغلرنلك حرکتکه کیله‌چکلرن، کوکبلر نلك جه‌یاولرن وبارلولرن بیان ایته‌در (بو معناده‌غی آیتلر خصوصا ۳ نچی پاره‌ده غایت کوبدر) آدملرده کائناتدن برجزء اوللدیقلرندن

طبیعت قاعده‌لری بوینچه آدمده الله‌غه واینه جغی ایله نتیجه‌لنده‌در.
اشنه قرآننڭ خلقت عالم، حدوث عالم، ازلیت عالم حقنده فکری شو
معناده‌در. نهایت قرآندن دخان بولغان عالم مشاهد الله طرفندن
بوکونگی روشنه کتورلکان، تکرار اسکی حالیمه قایتوبغنه آکلاشله
در. دیمک که دین، عقیده اسمندن آنڭ حقنده یوزلرچه جلد کتابلر
یازلغان حدوث، ازلیت مسئله‌لری قرآن نظرنده بیك قسقه. اولده
عالم مشاهدنڭ اصلی دخان تکرار اوزحالنه قایتوندن عبارتدر. بوندن عالم
حقنده اعتقادی لازم بولغان مسئله شول قدرسی گنه‌بولوی آکلاشلغاندر.
کلام عقیده صاقلار ایچون اسکیدن بیرلی قورال ایتلکان برفندر. بز
ده قرآن ذکر اینکان عقیده‌لرنی صاقلار ایچون بتون فنوننڭ کلی
اساسینڭ نتیجه‌سی بولغان علم کلامنی قورال ایتمکلامز. بناءً علیه
موضوع بحثمز بولغان حدوث عالم مسئله‌سنده قرآن بیان‌اینکان‌عقیده
نیگنه اثبات ایچون کلام بزگه قورال بولاچقدر. بونی اثبات ایچون
زور تکلف لازم بولمادیغندن قسقه‌غنه اثبات ایته‌مز:

عالم مشاهد ازلی توگل

هر حیات آیه‌سی بولغان جسم اوزندن اول حیاتلی بولغان
جسمدن طوغار. شول کوزمز کورگان ماده دنیاسنده حیاتلی بولدیغندن
ایکنچی بر حیاتلی نرسه‌دن طوغوی لازمدر. اولده الله دخان تسمیه
اینکان حیاتلی ماده‌در. بناء علیه بتون عالم مشاهد ماده‌دن طوغمشدر.

ماده اسمی بیرلوب سکسان قدرلی عنصرغه آیه بولغان ماده‌ده
ایکی قوة باردر. بری جاذبه دیگری دافعه‌در. (آنه شول ماده قوه
لرن نظاملی اداره ایدوب بونچه عالملر تشکیل اینکان جناب حقدر)
هرجسم مخصوص شکل کسب ایتماز ایلك غاز حالنده بولنور. بناءً علیه

صانسز بونچه عالم حالنده ایدیلر. چیکسز وچیکلاوی ممکن بولمغان
مدت ایلك غاز حالنده حرکت ایتارلر ایدی. قورلری ایله بتون
دنیانی یاقطرتقان قیاش، یلدزلر، طبیعی حاللری ایله بزنی عجبلندرر
گان بر یوق ایدی. همه‌سی غاز حالنده حرکتده ایدیلر.
حرکت اثناسنده ماده‌ده‌گی جاذبه ودافعه قوه‌لرینك تاءثیرلری ایله
اواق عالملرگه بولندیلر. نهایت بر قیاشدن وآی یردن آیورلدی.
کچوك بولغان جسمنك حرارتنی یوغاتوی زوربولغان جسمگه قاراغان
وقتده تیز بولدیغندن یر، قیاش کبی جرملر حرارتلرن تیزراك
یوغاتوب بوکونگی حاللرینه کلدیلر. تکامل ایتدیلر. باشقه زور
عالملرده حرکتلری نتیجه‌سنده تکامل ایتدیلر. اثبات ایتلگان نظریه
ایله (هرقرسه اولنده غازحالنده اولور) عالم مشاهدنك غازحالنده اولوب
اوّلی اولووی آچق اثبات ایتلمش اولور. بناءً علیه عالم مشاهد ازلی
توگل سوزی ثابت اولور. بو نظریه کرك مادیون، آتئیستلر وباشقه
اهل فن طرفندن قبول ایتلدگندن عالم مشاهدنك ازلی بولماوی
بتون دنیاده‌غی معتبر اهل فن طرفندن تسلیم ایتلمش اولورده هیچ
کم عالم مشاهدنی ازلی دیوب دعوا ایته آلماز. داتا بزنك مقصودمز
ده عالم مشاهدنك اوزینك ازلی بولماویدر. ماده‌سی ایله اشمز یوقدر.
چونکه ماده‌نك قدمی بزنك مقصودقه مخالف توگل. بناءً علیه عالم
ازلی توگل دعواسی ثابتدر.

عالم مشاهد حادثدر.

یوقاررده قرآندن «عالمنك بدایتی دخان و ایکنچی مرتبه‌ده
یرده خرابه‌للك بولاچغی» آڭلاشلون عرض ایتدوك. بو ایکنچی
مقصودنی یعنی یرده وباشقه مشاهد عالملرده اوتلر پیدا اولوب

خرابه زار اولوبن (قیامت بولاچغن) اثبات ایتمك ایچون عالمنك اوزگاروں اثبات ایتمك کافیدر شوڭا کوره بزنك مقصودمز شول نقطه نیغنه اثبات ایتمکدر.

مسلمانلر عالمده خرابه‌لك، ایکنچی تعبیر ایله قیامت کوتکان کبك فن اهللریده قیامت و بو برنك خراب بولاچغن کوتمکده‌لر. مسلمانلر برنك خراب بولاچغینه ایمان ایتکان کبك فن عالملریده بو برنك بته‌چگینه ایمان ایتمشلر در. نه ره‌وشده بتوده‌گنه اهل فن آراسنده خلاف باردر. بلدزلر غایت نظاملی حرکت ایته؛ ترتیبی بوزلمق احتمالی یوق دیکان ذاتلر بر وباشقه قیاشقه ایبارگان بلدزلر قیاش طوڭوی نتیجه‌سنده خراب بولاچق دیلر.

بز بو ایکی فرقه‌غه اعتبار ایتمازدن علم طرفندن تسلیم ایتلکان نظریه‌لر ایله عالمده اوزگارش بولوب خرابه زار اولاچغن اثبات ایته‌چکمز:

عالم اوزگاره‌در. چونکه آنك اساسی بولغان ماده ایله قوت اوزگاره‌در. ماده، جزلرینه لازم بولغان قوهٔ دافعه‌نك جاذبه‌گه غلبه سندن غاز، ایکسیده تقریبی برنسبتده بولسه‌لر مایع، جاذبه‌نك دافعه قوه‌سندن آرتق بولوندن جامد شکلنده بولنور.

ماده، بر بربنه ضد بو ایکی قوه‌گه بو یصنورغه مجبور اولدیغندن بر حالده‌گنه باقی قالماز. برشکلدن ایکنچی شکلگه کوچوب تورغه هر حالده مجبوردر. برحال و برشکلده قالوی ممکن توگلدر.

چیکسز بوشلقده سونکان ضیالر جه‌یوچی یاقطی بلوطده مسابقه صیماز درجه‌ده ذره‌لر باردر. مذکور ذره‌لر قوهٔ جاذبه‌لر تاثیری ایله بریرگه یاقلاشوب زور مرکزلر تحصیل ایتارلر. شول مرکزلرگه هر طرفدن هجوم ایتارگه باشلاب به‌رلشوب اوتلی کوب قیاشلر

میدانغه چقار. قیاشلرنڭ اوز محورلرنك قاطی حرکتلری سببلی خط استوا لری جهتندهگی جزلری آیورلوب سیار یلدزلر پیدا اولور. برلار نڭ هر قایوسندن بیان ایتلگان روشده قمر آیورلور. شول روشه دنیاده ملیونلرچه قیاشلر حاصل اولور. زمان وحرکتلرینڭ تأثیری ایله حرارتلرن یوغالتوب ثولگان جسم حالینه گررلر. مادهلرده جذب ودفع قوهلری بنمادگی ایچون حادبه ودافعهلر سایهسنده بربرسنه بهرلشوب حرارت حاصل ایدوب غاز حالنه قایتورلر. ماده ابتداً بر حال اوزره قالوی ممکن بولمغان کبی نهایتدهده بر حال اوزره قالوی ممکن توگلدر. بونظربهگه بناء عالم مشاهدنڭ حدوثی ثابت اولدی دیمکدر. بزمادهنڭ واثیرنڭ حدوثنی دعوا ایتمیمز. چونکه دعوامز نی اثبات آلارنڭ حدوثنه باغلو توگلدر. آلار کرك قدیم وکرك حادث اولسون عالمده اوزگارش ثابت اولسه عالم مشاهدنڭ حدوثی ثابتدر. دعوامز ایچون جزلرنڭ آیورلو وجیلولری یتهدر. برنی ایسه کرك مادیون وآتییستلر وکرك باشقه اهل فن انکار ایتمایلر. اوستونده یاشادگمز ارضده شول نظامغه تابع اولدیغندن برنکله حدوثی ثابت اولور. عالم ونادان هر آدم بالاسی یرنڭ خراب اولاچغن سیزوی ایچون عالمده آزغنه غریب نرسه کورنسه دنیا خراب اولاچغی کوتادر. حس قبل الوقوع نوع دلیل اولدیغندن بوده بر نوع دلیل اوله بلور

دنیاده کورلگان نرسهلر همهسی اوزگاروب توراادر، کائناتنڭ اجزاسی بولغان اول، یغاچ وحیوانلرده کورلگان بو اوزگارش قانونی بتون کائناتده بولنورغه تیوشدر. چونکه طبیعت قانونی عامدر. بوکبی اوزگارشلرنڭ یر وقیاش کبی نرسهلرده هر کمگه بلنورلك آچق کورنهاوی آلارنڭ عمرلری نهایت درجهده اوزرن بولدیغی

ایچونگنه‌در. جزلرکلنك مقیاسی، جزده‌گی اوزگارش کلنگله، اوزگارش لازم ایندگندن اوز کارش بذون عالملرده موجوددر.

حدوث وازلیت عالم حقنده

مذهب قدیم

اسکی فیلسوفلر نظرنده عالم قدیمدر. آلار قدم عالم مسئله‌ـن بر نیچه دلیللر ایله اثبات ایته‌ئلردر. آلار قاشنده حادث نرسه‌نك قدیم دن صدوری ممکن توگلدر. بز بونده بر ایکی مشهور دلیللرن کوچرمك ایله کفایه‌لنه‌چکمز:

بر حادثنك واسطه‌ـز بر قدیمدن صدوری ممکن توگلدر. چونکه فرض ایتیلك بر قدیم بار. بوقدیمدن ازلده عالم صادر بولمامشدر. عالـمنك اول قـدیـمدن ازلده صادر بولـماوی نیـچوندر؟ البته ازلده عالمنك بارلغی بولنماوینه ترجیح ایته‌چك مرجح اولماوی ایچوندر. ازلده صادر بولمازدن صوکره عالم پیدا بولوی ایکی صورتدن خالی اولماز. یا بر مرجح بولنور یا که بولنماز. اگر بارلغی ترجیح ایته‌چك مرجح بولنماز ایسه عالم اولـده‌گی ره‌وشـنده قالور، موجود بولماز. چونکه ترجیح بلامرجح محالدر. اگر بولنور ایسه اول مرجحنی احداث ایتوچی کمدر؟ اول مرجح نیچون ازلده بولنمازدن صوکره پیدا بولدی. اگر مرجح فلان نرسه دیوب کورـساتلور ایسه اول نرسه‌گه کوچامز. مرجحنك بولنوی حقنده کتورلـگان سؤال بونارغه‌ده کتورلور. ایمدی قدیمنك حالی بو ره‌وشده ایکن آناردن بر نرسه‌ده صدور ایتمز یا که هر وقت آناردن صدور ایتوب تورر. آچغراق سویله‌گانده: متکلمین دعوا ایتکان ره‌وشده بوعالم حادث اولسه حادث بولمازدن ایلك نیچون صادر اولمادی؟ الله بولغان

قدیم اول وقت ایجاد ایتارگه قدرتی بولمدیغی ایچون ایسه الله نلک عجزی لازم بوایسه محالدر. بونارغه قارشی: «عالمنی احداث ایتمك ایچون ازلده بر مقصود تعلق ایتمادی. غرض موجود بولدیده ده ایجاد ایتدلدی؛ یا که ازلده دنیانی ایجاد ایچون قورال یوق ایدی. قورال موجود بولدیده دنیاده ایجاد ایتدلدی» جوابی بیرلماس چونکه متکلمینگه کوره ایکیسیده محال. بلکه حیالغه یاقن شول جوابنی بیرمکلر: بو «عالم حادث اولدیغی زماندن اول جناب حق عالمنك وجودینی اراده ایتمدیده عالمده اوّل حادث اولمادی». حقیقتاده بو بر آز حیالغه یاقندر. فقط الله نلک ارادهسی حادث اولووی لازم اولور. الله محل حوادث اولمدیغندن ارادهنلک ذات باریلك حدوثی محالدر.

ایکنچی تورلی تعبیر ایتلسه: عالم نرسهدن پیدا اولدی؟ حادث اولدیغی زماندن اوّل نیچون حادث اولمادیده صوڭندن حادث اولدی؟ اوّلده آلت، یا که قدرت ویا (عالمنك کمالی بولغان) قوت بولمغی ایچون؟ بو حالده آلت قدرت یا که قوت اولده نیچون بار بولمادیده صوڭندن نیچون موجود بولدی؟ بو آلماشنو سببلی عالمده حادث اولدی. بونارغه جوابلا: «صوڭندن بر اراده پیدا بولووی ایچون شول اراده ایله عالم باربولدی» دیلسه بو جواب باطل ومشکلدر. چونکه بوصوڭندن حادث بولغان اراده ایکنچی بر ارادهگه محتاج. ایکنچیسی اوچنچی ارادهگه. ارادهلر بر برسنه توقف ایتدوب غیر نهایه اراده لرنلک بر برینه توقف ایتدولری لازم. تسلسل محال بولووی ایچون بو ده محال. اگر توقف ایتماز دیلسه آلتسز، غرضسز، قوتسز اولارق حادثنلک قدیمدن ظهوری لازم. بونلک ممکن بولماوی بیان ایتلدی. خلاصه ـ عالم حادث اولسهنیندای سبب کورساتلسه ده محال لازم اولور. بناءً علیه عالم قدیمدر.

متكلمين طرفندن جواب: ١) عالم حادث. حدوثی ارادهٔ ازليه ايله در. فقط بو ارادهٔ ازليه عالمك حدوثنه ازلده تعلق ايتمازدن حادث وقتنده تعلق ايتمشدر. شول تعلق سببلی عالم شول وقت ميدانغه چقمشدر. سز بو حالده «اللهنك ارادهسی حادث اولوی لازم» ديسز. اراده وارادهنك تعلقيده عالمنك حادث اولديغی وقتنده موجود اولسه ارادهنك حادث اولوی لازم اولور ايدی. فقط بز اراده اوزی قديم، تعلقی حادث ديمز. بوندن جناب حقنك محل حوادث اولوی وارادهلرنك الی غير النهايه تسلسل ايتماسی لازم كلماز. بوندن باشقه تعلقنك حدوثی لازم اولور كه: بو تعلقده امر اعتباری اولديغندن هيچ بر محالنی مستلزم اولماز.

٢) قدم عالم محالدر. چونكه عالم قديم اولسه فلك ايچون نهايتسز دورلر اثبات ايتمك لازم. حالبوكه فلك دورلرينك ثلثی، ربعی، نصفی باردر. چونكه هر بلدزنك دورهلری تورليچهدور. مثلا فلك زحلده اوتوز سنه، مشتری اون ايكی سنهده دور ايتهدر. چيكسز بولغان نرسهلرده آرتق وكيملك بولوی محال بولديغندن عالمنك قديمی محالدر.

يا كه فلك دورهلری جفتمی؟ تكمی؟ ويا هم جفت هم تكمی؟ ويا جفتده توگل، تكده توگلمی ديلسه نه جواب ويررسز؟

اگر هم جفت هم تكدر يا جفتده تكده توگل ديساكز بطلانی آشكاردر. اگر جفتدر وجفت بر آرتدرعاج تك اولور، رهوشنده جواب بيرساكز نهايتی بولمغان بر نرسهنك بر آرتدرمق ايله تك اولوی نيچك ممكن؟ اگر تكدر، تك بر آرتدلغاچ جفت اولور ديساكز عين استحاله لازم كلور.

فلاسفه‌نڭ عالم ازلیتی حقنده ایکنچی دلیللری:

عالم قدیمدر. چونکه عالم حادث اولسه الله‌نڭ عالمگه تقدمی حرکت یدنڭ حرکتی مفتاحغه وبر کشینڭ اوز ظلینه تقدمی کبك، یا که علّه‌نڭ معلولغه تقدمی کبك تقدم بالعلیه در. یا که بر زمانده پیدا بولغان حادثه‌نڭ آندن صوڭ زمانده پیدا بولغان حادثه‌گه تقدمی کبك تقدم بالزماندر. اگر الله‌نڭ عالمگه تقدمی تقدم بالعلیة اولسه تقدم بالعلیه ده متقدم ایله متأخرنڭ زمانده مساوی اولولری لازم اولدیغندن ایکسیده حادث یا ایکیسیده قدیم اولور. مادامکه الله ازلیدر. بو حالده ایکیسیده ازلی اولور. برسینڭ ازلی ایکنچیسی نڭ حادث اولوی محالدر. چونکه بو تقدیرده آرالرنده غی تقدم تقدم بالزمان اولوی لازمدر. بز آنی تقدم بالعلیه فرض ایتمش ایدك. اگر الله‌نڭ عالمگه تقدمی تقدم بالزمان دیلسه زمان دخی عالمدن جزء اولدیغی ایچون عالم وزمان یوق ایکن حق تعالینڭ بر زمان ایچنده بولنوی واول حالده زماندن ایلك بر زمان بولنوی لازم. قبل الزمان بر زمان بولنمق اجتماع نقیضین اولدیغندن بالبداهه محالدر. زماننڭ حدوثی محال اولسه قدمی ثابت اولور. زمان قدیم بولسه حرکتنڭده قدیم اولوی لازمدر. چونکه زمان مقدار حرکتدر. حرکت قدیم اولسه متحرکنڭ قدمی ثابت. چونکه متحرکنڭ حرکتی ایله زمان دوام ایته‌در.

جواب: زمان حادث ومخلوقدر. زماندن اول اصلا زمان یوقدر. «الله عالم وزماندن مقدمدر» سوزمزدن مرادمز «عالم یوق ایکن الله بار ایدی. عالم دخی الله تعالی ایله بار بولدی.» دیمکدر. «عالم یوق ایکن الله بار ایدی» سوزمزدن مفهوم بولغان نرسه

ازلده اللّه‌نڭ بارلغی ایله برابر عالمنڭ یوقلغن خبردر. «صوڭندن عالم دخی اللّه ایله برابر بار بولـدی» سوزمزدن مراد اللّه ایـله عالمنڭ بارلقده اجتماعلرن خبردر. اللّه تعالی‌نڭ عالمـگه تقدمندن مقصودمز اللّه یالـگز اولدیغی حالده بارلق ایله یالـگزلغن بیاندر. عالم برکشی کبیدر. مثلا بز «عیسی یوق ایکن اللّه بار ایـدی. صوڭره عیسی دخی اللّه بارلغی ایله برابر بار اولـدی» دیساك بو جمـله عیسی یوقلغی ایله برابر اللّه‌نڭ بارلغن وصوڭندن بارلقده ایکیسینڭ اجتماعن افاده ایـدر. اوچنچی بر نرسه، فرض ایتمـك لازم اولماز. بناءً علیه محاللرنڭ برسیده لازم کلماز.

فلاسفه‌نڭ اوچنچی دلیللری:

عالم ازلیدر. چونکه هر حادث بر ماده ایله مسبوقدر. چونکه هیچ بر حادث ماده‌دن مستغنی توگل. بناءً علیه ماده حادث اولماپوب حادث بولغان نرسه ماده اوزرینه جاری بولغان صورتلر، عرضلر، کیفیتلردر. بونڭ ایضاحی شولدر: هر حادث حدوثندن ایلك ممکن ویا ممتنع ویا که واجب الوجوددر. ممتنع اولماز. چونکه ذاتنده ممتنع بولغان نرسه بولنه آلماز. واجبده توگل. چونکه واجب فانی اولماز. هیچ بر جهتدن اوزگارماز. بناءً علیه هر حادث حدوثندن ایلك ممکن الوجوددر. ایمـدی حادث حدوثنـدن ایلك ممکن الوجود اولسه «امکان» آتالغان وصفنڭ قبل الحـدوث آثارغه ثابت اولوی شکسز در. حالبوکه حادث اول وقتده هنوز موجود بولمادیغندن بو امکان وصفی‌نڭ محلی شول حادثنی وجودقه چغاره‌جـق محل بولمق لازم. چونکه وصف اضافی اولدیغندن بنفسه قائم بوله آلماز. بناءً علیه قیاـ می ایچون بر محـل لازم. اول محلده ماده‌دن باشقه شی توگلـدر.

امکان صفتی ایله صفاتلنغان ماده نڭ ایکنچی بر ماده‌سی اولما-
دیغندن ماده نڭ حادث اولوی ممکن‌کورلماز. چونکه ماده حادث
اولسه ایدی یاقنده بیان ایتلـکان ره‌وشده هر حادثنڭ امکانی اوز
وجودندن مقدم بولنویندن ماده نڭ امکانی بنفسه قائم اولارق باشقه
ایکنچی نرسه‌گه اضافه ایتلماز ایدی. حالبوکه امکان اضافی بر صفت
اولدیغندن بنفسه قائم اولوی ممکن توگلدر. ایمدی ماده نڭ حدوثی
محال اولسه قدمی ثابت اولور. مقصود ده شول ایدی.

جواب: فلاسفه ذکر ایتکان امکان عقل حکمنه راجعدر. بر نرسه
که: عقل آنڭ وجود وعدمنی درست کورسه بز آنی «ممکن» تسمیه
ایته‌مز. بر نرسه‌که: عقل آنڭ وجودن جائز کورماز ایسه «ممتنع»،
وبر نرسه‌که: عقل آنڭ عدمنی درست کورماز آنی «واجب» دیور
مز. بولارعقلی قضیه‌لر اولوب بر بار بولغان نرسه‌گه محتاج توگللر
درکه: اول نرسه‌گه وصف بولسونلر. یعنی ممکن، ممتنع، واجب
آتالغان نرسه‌لر عوارض ذهنیه دن اولوب عوارض خارجیه دن
توگللردرکه: خارجده قائم بولورلق بر محل اقتضا ایدوب اوزلری
شول موجودنڭ صفتی اولسونلر. بو حالده حادثنڭ حدوثندن اوّل
بر ماده اولوب اول حادثنڭ امکاننڭ قبل الحدوث اول ماده ایله
قائم اولماسی لازم کلمازکه ماده نڭ قدمی ثابت اولسون.

مذهب قدیم حقنده یازلغان بوسوزلر «تهافت» دن کوچرلدی.
ابن رشد امام غزالی نڭ حکماغه قارشی ذکر ایتکان دلیللرن قوتلی
دلیللر ایله ابطال ایتمشدر. بز مذهب قدیم اسمنده یازغان نرسه-
لرمزنی شاکردلرگه بر نوع معلومات بولسون دیوبکنه یازدیغمزدن
تفصیل ایتارگه لزوم تابمادق.

صفات

ذات نه قدر درجه‌لی، بیوك اولسه آنلڭ صفاتیده شول نسبتده بیوك وعالی اولور. الله بتون کائناتدن اوستون وبتون عالمنی اداره ایدوچی ذات اولدیغی اثبات ایتلـگاچ آنلڭ کمالات بولغان صفاتلر ایله صفاتلانوی اوز اوزندن لازم اولور. قرآن، انسان ایچون کمالات صفاتلری بولغان علم، حیات، قدرت، اراده، سمع، بصر، کلام‌دن عبارت بولغان یدی صفات ایله الله‌نی صفاتلامشدر. انسانلر ایچون کمالات بولغان بوصفاتلر ایله الله‌نلڭ صفاتلانوی ضروریدر. چونکه عالمنی ترتیب ومکمل نظام ایله یاراتوچی ذات الله‌در. بوقدر عالملرنی، آلارده‌غی غریب وعجیب نرسه‌لرنی یاراتوچی ذات‌نلڭ الڭ مکمل اولوی لازمدر. چونکه مکمل بولمغان ذات نلڭ کامل بولغان نرسه‌لرنی یاراتوی ومکمل اداره ایتوی عقل نظرنده ممکن توگلدر. انسانلر وحیوانلر بودعوامزغه همه‌سی شاهد عادللردر. آدم، حیوان ودنیاده‌غی هر مخلوقنلڭ اشی اوزینلڭ کامللـگی ایله متناسبدر. ایکنچی جهتدن آدم، حیوان‌نلڭ کمالاتنه دلیل بولغان صفاتلری نیقدر عالی اولور ایسه اشیده شول نسبتده کامل اولور. بناءً علیه الڭ مکمل بولغان جناب حقنلڭ الڭ کامل بولغان صفاتلر ایله عقل نظرنده صفاتلانوی لازمدر. قرآنده بزگه الله‌نلڭ شول کمالات صفاتلر ایله صفاتلانونی بیان ایتمشدر. عالم وآنده‌غی فوق العاده نظام وقانونلر الله‌نلڭ الڭ مکمل بولوینه شاهد اولسه الڭ مکمل صفاتلر ایله صفاتلانوینه‌ده شاهد ودلیلدر. چونکه اشی الڭ مکمل بولسه ذاتیده‌الڭ مکمل، ذاتی الڭ مکمل بولسه صفاتیده شول درجه‌ده الڭ مکمل بولوی

بدیهیدر. بناءً علیه جناب حق اڭ مکمل درجه ده علم، حیات، قدرت، اراده، سمع، بصر، کلام صفاتلری ایله صفاتلانوی ثابتدر.

یدی صفات

۱) علم - بلمکدر. بلمك بتون بارلق ایچون لازم واڭ کمالات صفاتیدر بلوچی بلمك صفاتی ایله صفاتلانوچیدر. علم بارلق ده کمالات صفاتی ایکن بتون کمالات ایله صفاتلانوچی جناب حقنڭ آنڭ ایله صفاتلانوی ضروریدر. بناءً علیه الله عالمدر.

بلمك بتون ممکناتده کاملاڭ صفاتی اولدیغی کبی ممکنات آراسنده علم ایله صفاتلنغان ذات آدمدر. الله عالم بولماسه ممکنات جملهسندن بولغان آدم اللهدن کامل اولسوی لازم اولور، مقدمهدن آڭلاشلغان رهوشده بوممکن توگلدر. بناءً علیه الله عالمدر. اللهنڭ علمی اوزینڭ وجودی ایله موجود اولدیغندن وجودی بتون کائناتنڭ وجودندن عالی اولدیغی ایچون علمیده بتون علومدن عالیدر. بناءً علیه هر بر علمی ممکن بولغان نرسه اللهغه معلومدر. وجود ایله موجود ایکنچی تعبیر ایله وجودکه لازم بولغان نرسه وجودنڭ بولوی ایله بولنور، فناسی ایله فانی اولور. اللهنڭ وجودی ازلی اولدیغندن علمیده ازلیدر. بلونده وجوددن باشقه هیچ نرسهگه محتاج توگلدر.

ایضاح -: «اللهنڭ علمی اوزینڭ وجودی ایله موجود» در. چونکه الله واجبدر. واجب وجودنده باشقهغه محتاج اولمادیغی کبی صفاتندهده وجوددن باشقهغه محتاج توگلدر. محتاج اولور ایسه اللهنڭ واجب اولماوی لازمدر. اللهنڭ واجب اولوی اثبات اولندیغندن بو محالدر. بناءً علیه اللهنڭ علمی وجودی ایله موجود در.

«وجودی بتون کائناتنڭ وجودندن عالی اولدیغی ایچون علمیده بتون علومدن عالیدر» سوزمزده‌گی عالیدن مقصود مکمل دیمکدر . اللهنڭ اڭ مکمل بولوی اثبات ایتلدگندن «وجودی بتون کائناتنڭ وجودندن عالی» . جمله‌سی اثباتقه محتاج توگلدر . «وجودی عالی اولدیغی ایچون علمیده بتون علومدن عالیدر» . چونکه وجودنڭ علویتی صفاتلرینڭ اڭ مکمل بولوبندن کیله‌در . صفات مکمل بولغانده ذاتنڭ ، وجودنڭ مکمل بولوی ممکن توگل بناءً علیه صفاتی جمله سندن بولغان علمیده مکمل در . « . . . علمی ممکن بولغان هر بر نرسه اللهغه معلومدر» چونکه اللهغه معلوم بولماسه اللهنڭ صفاتی بولغان علمی مکمل بولماوی وشول سببدن وجودیده اڭ کامل بولماوی لازم . بو ایسه محالدر . بناءً علیه اللهنڭ علمی اڭ مکمل ومکملیتیده علمی ممکن بولغان هر نرسه آثارغه معلوم بولوی ایله‌در . پس اللهغه هر نرسه معلومدر .

اللهغه بلمك صفاتی لازم اولوینی حواسمز وهر کوزمزگه کورنگان نرسه‌لر ایله‌ده اثبات ممکندر . کوزمز بتون ممکناتنی نظاملی ، ترتیبلی ، وجود وبقاسنده محتاج بولغان هر نرسه‌نڭ آثارغه بیرلوینی کورمکده در . کوزمز وفکرمز بو نظام وترتیبدن عبارت بولغان کمالنی بتون کائناتده ، یلدزلرده ، صولرده . . . کوره وبله‌در . هیئت علمنده بیان قلنغان روشده یلدز با که قیاش اوزینڭ آیـله‌نه تورغان چغرندن چیقسه بتون عالم خراب اولاچقدر . نباتات ویغاچلرده‌غی امتصاص قانونی - اوزلرینه مناسب ماده‌لرنی یردن اوزلرینه تارتولری ، بر هواءِ طبیعت جهتنـدن بر بولغان یرگه ایگولـگان وبر صو ایـله صوغارلغان وبر روشده تربیه ایتلـگان اورلقلرنڭ تورلی جنسلرگه بولنوب میدانغه کلولرینده اللهنڭ عالم وعلمی قصورسز ، اڭ مکمـل

بولوبنه آچق دلیلدر. انسان وآنك اعضالرنداغی خاصیتلر وسرلر، آنالر قارننده‌غی بالالرنك ایر، قادین ومتناسب اعضالر ایله دنیاغه چغولری همه‌سی جناب حقنك عالم وآنك علمندن اوستون هیچ علم بولماوینه عادل شاهدلردر. علمینك زور بولوینه کیمیا وتاریخ طبیعی کبی فنون ایله کوب یللردن بیرلی اهل فن اشتغال ایدوبده عالمده‌گی سرلرنی کامل آکلی آلماولری برهاندر.

٢) حیات ـ الله‌نك وجودی واڭ مکمل بولوی یقینی دلیللر ایله یوقاروده اثبات ایدلدی وجودنك معناسی عقل نظرنده بدیهی. الله‌نك وجودنده‌غی کامللك باشقه ممکنات وجودینه قاراغانده عالیلك ایله، اولده وجودنده‌غی ثبات، قرار کیر اولمق وفنالق عارض اولماوی ایله اولوی آشکاردر.

وجود، اوزینك مرتبه‌سنه کوره، کامللگی وناقصلگی نسبتنده کامل وناقص بولغان بارلق صفاتنی لازم اینه‌در. چونکه بارلق ایله صفاتلنغان هرنرسه‌نك اوزینه نسبتا صفات وجودیه‌سی بولنوی عقل نظرنده بدیهیدر. وجودی اڭ کامل بولغان ذاتنك صفاتینك اڭ مکمل‌در. صفاتده کامللك مرتبه‌سی صفاتنك نظاملی وبتون کیمچیلکلردن پاك اولوی ایله‌در. صفات شول روشده کامل اولور ایسه بوصفات ایله صفاتلنغان ذاتده وجودنك معناسیده کامل اولور. الله دلیل ایله اثبات ایتلگان روشده بتون کائناتنك خالقی وبتون عالملر آثاردن صادر ایکن وجودی بتون ممکناتدن مرتبه‌ده کامل وکامل بولغان ذاتنك صفاتیده مکمل بولدیغندن الله صفات وجودیه‌نك اڭ کاملی ایله صفاتلانوی ضروریدر. ترکلك معناسنده‌غی حیات صفاتی بتون وجودلر ایچون کمال صفاتی وضدی کیمچیلك صفاتی اولدیغندن الله اوزینك اڭ مکمل بولغان وجودی نسبتنده‌گی اڭ مکمل حیات صفاتی ایله صفاتلنویده ظاهر اولور. بناءً علیه الله اڭ مکمل روشده تركدر.

ایکنچی جهتدن الله‌نڭ بتون عالمنڭ خالقی بولوی یقینی برهانلر ایله ثابت ایکن‌ترك‌بولوبده عین‌شول برهانلر ایله ثابت اولور. چونکه بو قدری نظاملی وترتیبلی حیات أیه‌سی عالملرنڭ الڭ مکمل حیات صفاتی ایله صفاتلنمغان ذاتدن صدوری، ممکن توگلدر. بناءً علیه جناب حق الڭ مکمل درجه‌ده حیات صفاتی ایله متصفدر.

٣) ار اده و اختیار — اراده علم مقتضاسنچه هر نرسه‌نی تلاو دیمکدر. جناب حق بتون ممکناتقه بارلق هبه ایتوچی‌ذات، هرنرسه‌نی بلوچی، هربار بولغان نرسه آنڭ علمنه موافق تلاوی ایله موجوددر. الله‌نڭ وجود هبه ایتوی وهرنرسه‌نی بلوی اثبات ایتلدگندن تکرار اثباتقه محتاج توگل. هربار بولغان نرسه آنڭ علمنه موافق تلاوی ایله موجوددر: چونکه هر بار بولغان نرسه الله‌نڭ علمنه موافق تلاوی ایله بار بولمسه ایدی بو قدر عالملرده نظام وترتیب بولنماس ایدی. نظام وترتیب علم نتیجه‌سنده وعلمگه مواق تلاوایله‌گنه بولنوی بتون عالمده حس ایتلدگندن هر بار بولغان نرسه‌لر علمنه موافق تلاوی ایله‌گنه بارلق کسب ایتمشدر. هرذرنڭ علمگه موافق‌ره وشده بولنوی علم وفقنچه تلاودن باشقه ممکن بولماون هر کم بلور.

اراده‌دن — تلاودن — باشقه عالمنڭ وجودی محالدر. چونکه‌عالم اراده‌دن باشقه موجود بولسه اتفاقی بارلق کسب ایتمش اولور. اتفاقی عالمنڭ میدانقه کلوی دیمقراط نظریه‌سنده ابطال‌اولنديغندن محالدر. پس عالمنڭ اراده‌دن باشقه وجودیده محالدر. اختیار — الله اختیارلیدر. چونکه اختیارسزلق بتون بارلق ایچون الڭ زور نقصاندر. الله‌نڭ بتون کیمچلکلردن پاك بولوی اثبات ایتلدگندن الله کاملدر. پس الله اختیارلیدر.

الله اختیارلیدر. چونکه اختیارسز بولسه اختیارسزلغی علم، قدرت

واراده صـفاتلری ایله کامل درجه‌ده صـفاتلنماوندنغنه بولوی
ممکندر. حالبوکه الله‌نڭ بوصفاتلر ایله صفاتلنوی اثبات ایتلدی. والله
اختیارسز بولسه علم، قدرت واراده ثمره‌سز قالور. بناء علیه الله
اختیارلیدر.

اختیار ایله صفاتلنمغان ذاتدن بوقدر نظاملی عالملرنڭ صدوری
عقلا ممکن توگلدر، بس جناب حق اختیارلیدر.

٤) قدرت — الله اوزینڭ علمی واراده‌سیله عالمگه بارلق هبه ایتو
چی ذات بولوی ثابت بولسه قدرت ایله صفاتلنوی بداهة ثابتدر.
چونکه عالمنی ایجاد ایتمك ایجاد ایتارگه قدرتی بدوندن باشقه ممکن
توگل، بناء علیه الله قادردر.

الله قدرت أیه‌ـــــــیدر. چونـکه قدرتسز بولسه عجز ایله
قدرت آراسـنده واسـطه اولمادیغندن عاجز اولور. الله اڭ مکمل
واڭ مکمل بولغان ذاتنڭ عاجز بولوی ممکن بولمادیغندن الله قادردر.
قدرت مســــئله‌سن «نظام وجود»، «خلقت عالم» نظریه‌لری ایله
اثبات ممکندر.

٥) سمع، ٦) بصر، ٧) کلام: — بوقاروده ذکر ایتلگان صفا
تلرنی بتون شرایع الله‌غه اثبات والله‌نی آلار ایله صفاتلامشلردر.
عقل بدیهی صاناغان دلیللرگنده الله‌غه بوصفاتلرنی اثباتی بیان ایتلدی.
فقط سمع - بصر - کـلام صفتلری باردرکه: بولارنی ظاهر معنالرینه
حمل ایتوب عقل محاکمه‌سنه حواله ایتساك عقل وفکرمز ایله‌گنه اثبات
ممکن اولماز. فقط بوصفتلرنی الله‌نڭ ذات اقدسنه وبلاغت قاعده‌سنه
موافق ره‌وشده تاءویل ایتساك عقل وفکرمز قبول ایتار: الله علم صفاتی
ایله صفاتلنغاچ کلام صفاتی ایله‌ده صفاتلانور. چونکه سوز معناسنده بو
لغان کلام سـویلاوچینڭ - متکلمنڭ - نفسـنده‌گی معنانی آڭلاتودن

عبارت، یا که آنڭ واسطه‌سیله مخاطب متکلمنڭ کوکلنده‌گی معنانی آڭلار. ایندی ضعیف بولغان انسان ذاتنده‌گی معنانی آڭلاتورغه قادر بولسه بتون عالمنڭ سبب حقیقیسی بولغان ذات البته اوز مقصود ینی آڭلاتورغه قادر در. بزگه‌ده اعتقاد جهتندن شول قدر بس‌گنه لازمدر. لکن انسانلر آراسنده‌غی آڭلاتشمق لفظ واسطه‌سیله اولدیغندن الله‌نڭ عالم انسانیته‌که مرحمتا بیارگان ذاتلرغه آڭلاتوی — ایکنچی تعبیر ایله وحیسی — الهامی‌ده اوزینه مناسب ره‌وشده بولورغه تیوشدر. شول آڭلاتوینی الله قرآنده وحی، وراء حجابدن آڭلاتمق ایله بولوون بلدرمشدر. *) وحی، تکلیم خصوصنده‌غی بتون قرآن آیتلری جمع ایتلگانده نهایت آڭلاشلچق نرسه (ایکیدر ۱) وحی تعبیر ایتلگان لفظدن باشقه مخاطبنڭ کوکلینه معنانی القاء؛ ۲) سوز واسطه‌سیله آڭلاتمق درکه: بوده تکلیم، وراء حجابدن — کورنمگان بردن سوز آڭلاتمقدر. عقیده جهتندن بزگه الله‌نڭ نی ره‌وشده آڭلاتون بلمك لازم توگل. ایمانغه هیچ تعلقی یوقدر. باشلرنڭ عقللرینی تقریب ایتمك ایچونگنه وحی بحثنده برنیچه سوز سویلارمز.

قرآن ایسه الله‌نڭ بزگه آڭلاتقان معنالری یا که سوزیدر. بونده ایکی معنانی ملاحظه ایتارگه تیوش. برسی الله‌تعالی‌نڭ آڭلاتو صفاتندن عبارت بولغان کلام نفسیسی بولغان معنالر؛ ایکنچیسی ایسه کلام نفسینی بزگه آڭلاتقان لفظلر، حرفلر، جمله‌لردر. برنچی بولغان آڭلاتمق صفاتی جناب حقنڭ ازلیتی بداهة درجه‌سنده اثبات

---

*) وما کان لبشر أن یکلمه الله الاوحیا اومن وراء حجاب اویرسل رسولا فیوحی الیه باذنه مایشاء (شوری: ۵۱ آیه) فکان قاب قوسین او ادنی فاوحی الی عبده مااوحی (النجم ۹و۱۰ آیه) وکلم الله موسی تکلیما (نساء ۱٦٤ آیه).

ایتلدگندن قدیمدر. بز اوزمزنڭ حیاتمزده آڭلاتمق صفاتی ایله صفاتلنغاننده جناب حقنڭ بوصفات ایله صفتلانوی بدیهیدر. چونکه آڭلاتمق صفاتی بزنڭ ایچون کامللك اولدیغی کبی جناب حق ایچونده مکمللکدر. ضدی بولغان تلهگان مقصودنی آڭلاته آلماولق نقصدر. جناب حقنڭ اڭ مکمل بولوی اثبات ایتلدگندن بومحالدر. بناءً علیه اللهدن کمالت بولغان آڭلاتمق صفاتی‌نڭ هیچ بر وقتده آیرلوی ممکن توگلدر. چونکه کامللك صفاتینڭ بردقیقه اولسون اللهدن آیورلوی نقصدر. الله هرکمچیلکدن پاکدر. بناءً علیه هر وقت آڭلاتورغه تلهسه آڭلاتورغه قادردر.

جمله، حرفلر وسوزلردن عبارت بولغان اللهنڭ کلام نفسیسن بزگه آڭلاتورغه قورال بولغان نرسهلر بداهة حادثلردر. کوزمز ایله حرفلر، سوزلرنڭ بتولرنی قرآنلرنڭ توزولرنی، ایسکرولرنی کوردگمزدن بوخصوصده سویلارگهده اورون یوقدر. اوقولوب تورغان قرآننی حادث توگل، قدیم دیمك حماقتدر. عقلسزلقدر.

٣نچی عصر هجرینڭ اولرنده پیدا بولغان بو بدعتکه سیاست قاتناشوب بتون عالم اسلام ایچون بلاءِ وزورفتنه بولغان ایدی. قرآن مخلوق دیگان ذاتلرنی اولتورمك کبی فظیعهلرگه قدر ارتکاب ایتلگان کبك قدیم دیوچیلرده جانلرندن امین توگل ایدیلر. بر وقتده حادثدر دیوچیلر اولتورلسه ایکنچی وقت قدیم دیوچیلر اولتورلور ایدی. امام احمد بن حنبل کبیلرنڭ قرآن مخلوق دیماولریده یالگز ادب برزندنگنه ایدی امام احمد کبی محترم ذاتنڭ اوقولغان قرآننی قدیم دیماوی معلومدر.

بو بدعت بولغان مسئلهده اشعریلر ایله معتزلهلرنڭ صوغشلری برگنه نرسهدن طوغهشدر. اشعریلر معناغهغنه قاراب قدیم، معتزلیلر

لفظغەغنە قاراب حادث دیمشلردر. بو ایسە اشعریلرنك «سویلاوچی سوزن اوزی فاعل» بولوی نظریەسن قبول ایتماولرندندرکە: بو- نارغەدە «اللەنك محل حوادث بولوی لازمدر» خیالی قوشلوی سبب اولمشدر. معتزلەلر «سوز سویلاوچینك اشی» نظریەسن اثبات وسوز لفظغنە خیال ایتوب کلام حادث دیمشلردر.

سمع، بصر صفاتلرنی کورلە وایشتلە تورغان نرسەلرنی بلمك ایلە تاٴویل ایتەمز. بناءً علیە اللەنك کورلە وایشتلە تورغان نرسەلر نی بلمك صفاتی بولغان سمع وبصر ایلە صفاتلنوبیدە صفات بحثلەگی عین برهانلر ایلە اثبات ایتلمش اولور.

جناب حق وآنك صفاتلری خصوصلەغی بو قدر نزاعلر، اختلا فلر آدم هر نرسەدن اوّل اللەنی بلورگە، ایکنچی تعبیر ایلە سببسز هیچ بر نرسەنك بار بولماون بلمك آدم ایچون طبیعی، واللەنك بارلغن بلمك ایلەگنە کفایەلنمازدن آنی اوزی کبك چیکلی صاذاب صفاتلارندن بحث ایتارگە آتلوینەن وبارلقنك سرلرنی آچلارغە تورشوندندر. بر آدمنك بلگان نرسەسن وفکرن اولچاب قاراساق اللەنی بتون گنهسیلە بلورگە نیقدر تورشسەدە بلە آلمایەچغن آچلایە چقمز. انسان اوزینك وجدان، حس وعقل قوەلری نسبتندە کائناتدن بعض نرسەلرنی بلور؛ وشول بلیمی نسبتندە کائنات حقندە علمی قاعدە لر ترتیب ایتارگە قوتی ایرشور. کائناتنك کنهسنە ایرشمك بوکو نگە قدرمیسر اولمادیغی کبی بوندن صوڭدە تیزمیسر بولماز. چونکە: «کائنات بسیطدن مرکبکە تابە ترقی ایتە» وکائناتنی بلمك اجزالرنی لمك ایلە اولاچقدر. فقط بو مرکبلر خالص بسیط بولغان نرسەگە توقتالیغندن بلمك مشکللاشەدر. آدم کائناتنی عوارض وآثا ری ایلەگنە بلەدر. اوزەرگە الڭ یاقن باقطلقنی مثالگە آلساق انسانلر

بوخصوصده نیقدر اجتهاد اینسه‌لرده، قاعده‌لر ودلیللر کنورسه‌لرده یاقطلقنلڭ کنهسن بلودن عاجز اولمشلردر. اگر برنرسه‌نی بلمك کنهسبله بلمکدن عبارت بولسه دنیاده بلنگان آز نرسه قاله‌چقدر. اگر برنرسه‌نلڭ بولوی کنهسبله بلنودن عبارت بولسه ضیالر، عناصر، آدملر اوزلری بولنماولری لازمدر. چونکه انسان اوزن نیقدر بلورگه تورشسه‌ده کنهسیله بلگانی یوقدر. نهایت اوزینلڭ بارلغن، ترکلگن، اراده‌لی وحسلی بولون بامشدر. الله آدمنی کائناتنلڭ کنهسن بلورگه تکلیف ایندگی یوقدر. نهایت اثرلری، خاصیتلری، عوارضلری ایله‌گنه بلورگه امرایتمشدر. کائناتنلڭ نیمه‌سندن بحث‌اینمك وقت ضایع ایتمکدن باشقه برشی توگلدر. کائناتدن بحث آنچق فایده‌لنمق ایچون بولورغه تیوش. فایده‌لنوراپچون کنهیسن بلمك لازم توگلدر. خلاصه آدم چیکسزبولغان وبولوی بداهت درجه‌سنده بلنگان وجود ازلینی کنهسیله بلورلك درجه‌گه ایرشدگی یوقدر.

الله وبنده‌نلڭ افعالی

اسکی کلام علماسینلڭ الله اشلری خصوصنده‌غی سوزلرنی، فکرلرنی عرض ایتساك فکر وعقل یورمق، مذهب نزاعلرن قوبورتمقدن باشقه هیچ بر فایده طوغاچق توگل. الله‌غه هرمصلحتلی اشنی اشلامك واجبمی؟ جائزمی؟ وعید، وعلارن برینه یتکرمك لازممی؟ یوقمی؟ کبی سوءاللرگه جواب بیرمك وبوخصوصده عقل قبول ایتمازلك درجه‌ده ضعیف سوزلرنی کوچرمك البته هبادر.

معتزله، اشعری، ماتریدی بتونسی الله‌نلڭ اشی حکمتسز توگل. الله بوش اشلامکدن، یالغان سوز سویلامکدن پاك اولوینده اتفاق ایتمشلردر.

هر اشنىڭ حكمتى نظاملى وترتيبلى اولوى ايله، خصوصى يا كه عمومى ضررلرنى دفع ايتوى واش عقل محاكمه سنده طاشلانغانده عقلنىڭ آنى فايده‌لى صاناوى ايله‌در. اش اشلاو بالذات مقصود بولوب اراده وعقل‌غه موافق ميدانغه چغوى ايله‌در. صدفه واتفاق ايله‌گنه اشلانگان اشلار حكمت صانالسه اويقوده‌غى كشينىڭ بالاغه يا كه باشقه بر نرسه‌گه ضررى تيگه‌چك بلاننى، چاباننى اتفاقى اولتروى حكمت صانالوى لازمدر. حالبوكه: بونى هيچ عاقل حكمت صانامىدر.

بتون عقل أيه‌لرى عقل أيه‌سى كشينىڭ اشى عبثدن مصون اولوينه اتفاق ايتمشلردر. «عقل أيه‌سى»ندن مقصودلرى اراده‌سى ايله‌بلوب اشلاوچى، «عبثدن مصون» سوزلرندن مرادلرى بر مقصود ونتيجه‌نى اويلاب اشلاوچى ديمكدر.

ايندى عقل أيه‌سى آدمنىڭ حادث وهر وقت بتارگه حاضر بر اشنى اشلاونده شوندى عالى مقصود بولنسه بتون عقل، علوم، معارف، كمالت بشريه‌نىڭ منشاٴى بولغان ذات اقدسنىڭ اشى عبث بولورن عقل نيچوك قبول ايتسون؟..

الله‌نىڭ اشى البته غايت حكمتلى ومحكمدر. يرو كوكلرنىڭ يارا- تلوشلرى وآلارده‌غى غريب وعجيبلك، كائناتده‌غى بو قدر نظاملر همه‌سى الله اشى؛ هر بار بولغان نرسه‌نىڭ مصلحتى احتياجاتنىڭ اوزى ايله بولنوى، خصوصا حيات أيه‌سى حيوان ونباتلرده‌غى نظام وقانونلر وآلارده‌غى تكامللر همه‌سى الله اشى كامل والڭ مكمل بولوينه دلالت ايته‌لر؛ وبولار واسطه‌سيله الله‌نىڭ الڭ عالم اولوينى انكار ايتوب بله‌مز. كائناتده كورلگان هر نرسه كچوك اولسون، بيوك اولسون همه‌سنده حكمت اثرى كورلوب تورادر. علم وفنون بتون كائناتنىڭ زور حكمت اوزره يارالتلون آچق بلدره‌در. اشعرى،

ماتریدی، معتزلی کائناتده‌غی هراش حکمتلی بولوینه اتفاق اینکان کبك عصرمزده‌غی عالملرده کائناتنڭ حکمت اوزره باراتلوینه اتفاق ایتمشلردر.

حکمت وحکمتلی سوزمزدن مقصود هر نرسه‌نی اورنینه قویمقه وهر محتاجغه اوز احتیاجن دفع ایته‌چك سببلار ایـله خلقتدر. حکمت معناسی وحکمتلیدن مراد آڭلانسه الله‌نڭ هراشی‌حکمتلیدر سوزینڭ معناسی آڭلاشلور. بناءً علیه «الله‌نڭ هر اشی حکمتلیدر» دیوب دعوا ایته‌مز. چونکه الله اشنی اشله‌گانده اشنڭ حکمتلی اولوی الله‌غه معلوم ومراد بولور یاکه بولماس. اگر مـراد و مـعلوم بولماسه الله‌نڭ علمی مکمل بولماوی واراده‌سز اشلاه‌گانلـکی لازم اولور. بونڭ ممکن بولماوی علم واراده بحثنده کچـدی. بناءً علیه اشنڭ حکمتلی بولوی معلوم ومراد اولورغه تیوشدر.

هر اشنڭ حکمتلی بولوی علم واراده نتیجه‌سی والله‌نڭ علمی واراده‌سی اڭ مکمل اولدیغندن اشیده اڭ مکملدر.

الله‌نڭ وعده‌سن، وعیدن برینه یتکرونده اثبات عین شول اثباتدرکه: علمی واراده‌سی مکمل بولغان ذاتنڭ وعید ووعده‌سینده مکمل یعنی برینه یتکرلـگان بولوی لازمدر. چونکه وعید ووعده ینه اراده وعلم نتیجه‌سیدر. الله درست سوزلی اولوی بداهت درجه‌سنده درکه: عکسحالده صدق ایله کذب آراسنده واسطه اولمادیغندن الله‌نڭ صدقنڭ ضدی بولغان کذب ایله صفاتلانوی لازم اولور. بو ایسه الله اڭ مکمل ذات اولدیغندن محالدر. بناءً علیه الله‌نڭ وعد ووعیدی همه‌سی کیلاچکدر. حقدر.

الله‌غه مصلحتنی رعایه واجبمی؟ یوقمی؟ بحثنـه کلنچـه معتزله آڭلاغان ره‌وشده‌گی «واجبدر» سـوزندن نوع اجبار معناسـه

آڭلاشلىيغندن بز آندن تحاشى ايتەمز . . صاقلانەمز . . فقط الله امر ايتكان رەوشده قوت وعقل صرف ايدوب اسبابيـله شروع ايتـكانده كائناتده هر آدمنك مصلحتينه موافقلق وينزلك كورەمز. كائناتـده آدم ايستەگان وآنك حياتى ايچون لازم بولغان هر نرسه بار بولد. يغندن كائناتنى الله بتون عالم انسانينك مصلحتينه موافق باراتقان. وموافق ياراتمق سننيدر ديوب حكم ايتەمز.

معتزله ايله باشقه مذاهب كلاميەنى توفيق ايتمك لازم ايسه شول رەوشده بر ايكى سوز سويلەمك ممكندر: معتزله وباشقه مذاهب كلاميه اللهنك اش حكمتلى اولوبنه اتفاق ايتدكلرى ذكر اولندى. فقط معتزله حكمت سوزنى غرض، علهٔ غائيه ورعايهٔ مصلحتگەده اطلاق ورعايهٔ مصلحت واجب ديوب مبالغه ايتمشلردر. باشقه اهل كلام صاقلانوب، ادب وحسيات دينيەگە بو اطلاقلرنى موافق تابماز- دن بو سوزدن صاقلانمشلردر. خصوصا رعايهٔ مصلحت ايچون عقـل اشلاتمك، فكر يورتمك ملحوظ اولوب بونى ايسه اللهنڭ علمنـڭ مكملـگينه موافق تابماديقلرى كبى علهٔ غائيـه وغرضلەده اشنڭ اولندن آخرينه قدرى فاعلنڭ كوڭلنده حركت موهوم اولديغنـدن برنيده جناب حق ايچون كيمچيلك صاناب رعايهٔ مصلحت، علهٔ غائيه وغرض كبى سوزلرنى اطلاق ايتودن صاقـلانمشلردر. لـكن بوكبى خصوصلرده سوز سويلەمك وعقلـكنى مسلمانلر آراسندەغى قردا- شلـكنى بتوررگە آلت وتفرقەغه سبب ايتمك تأسفلى حاللرندندر.

بنده اشى خصوصنده كلام اختلافلرن بر طرفقه آتوب قسقەچه شول روشدە سوز سويلەمك ممكن: بندە هركون اش اشلاب توردیغندن عقل وحس شهادتى ايله بندەنڭ اشى باردر. ميداندەدر. آدم اوز اختيارى ايله اشلـگان اشلرن كوزى ايله كوردگى كبى باشقەلرينڭ

اشلرنده کوره در، بله‌در. بنده‌نڭ اشن انکار ایتمك عقل وحسنی انکاردر. بنده‌نڭ اشی اوزینڭ اراده‌سی وعلمی نسبتنده‌در. اشینڭ مقدمه‌سن، نتیجه‌سن اویلی وعقلی ایله عمل که ایته؛ نهایت اوزینڭ علمی وقدرتینه مناسب اختیاری ایله میدانغه چغاره‌در. فقط بنده عقلی، حسلری سلامت بوله توروب خطالقده ایته‌در. دوستن رضا قلمق مقصودی ایله آچولانده، سعادتی ایچون حرکتی اثناسنده هلاکت چغرینه توشه؛ اوزن شلته‌لی. نهایت عقلن اشله‌توب وفکرن یورتوب هلاکتدن خلاص اولورسه، اشنی نتیجه‌لیره‌ك یول وسببلر ایله میدانغه چغاررغه وبونڭ سایه‌سنده مسعود وبختلی بولورغه تورشه‌در. مقصودینه قیمه بولغان ایبداشلرینه وباشقه‌لرینه آچولانه؛ کوب وقتلر آرالرنده منازعه، تارتشولر پیدا بولادر.

انسان اشی ایچون اوز ایبداشلری بولغان انسانلر ایله منازعه‌ده بولنغان‌کبك طبیعتده آنڭ ایله هر وقت مبارزه ایته. جیللر سببلی قورطنه‌لر بولوب کیمه وپراخودلرن باطره؛ یاشن یه‌شناب اوزن یاکه حیوانن هلاك ایته؛ یاردمی مأمول بولغان‌کشی اولوب یاردمچیدن محروم بوله؛ منصب ایه‌سی بولسه اورنندن چغاره‌له؛ وباشقه بوکبی طبیعی حاللر بنده‌نڭ باشنه کلوب هرکون حیات میدانده یکی واقعه میدانغه چغوب آدم تنازع بقاده بولنه‌در. بوره‌وشلی حاللرنڭ هرکون آلماشنودن اوزندن اوستون بولغان قوتنی سیزه؛ آنارغه قوتی یتمه‌چگن بله‌در.

بو قسقه مقدمه دن بنده‌ده اختیار جزئی تعبیر ایتلگان بعض موفقیتلکلر بولوی آڭلاشله‌در. اشته اهل کلامنڭ اختیار جزءی تعبیر ایتکان نرسه‌لری شوندن عبارتدر. حقیقتاده بنده‌ده اختیار جزئی تعبیر ایتلکان جزءی موفیقتلرگنه بار. بونی منطقی اثبات

اینساك شول رەوشده اثبات اینه بلورمز. :

بنده ده اختیار جزءیگنه بار. اختیارکلی یوق . چونکه بنده ده اختیارکلی بولسه تلەگان هر نرسه سنده تصرف اجرا ایتار ایدی ده هر تلەگان نرسەسن میدانغه قوبار ایدی . چونکه بتون اختیارلی معناسندەغی اختیار کلینك نتیجەسی شول. حالبوکه هیچ بر ذات بتون تلەگان نرسەسن میدانغه قویا آلمیدر. بناءً علیه هیچ کمده اختیارکلی یوق. بونی علمیراك شول رەوشده اثبات ممکن: کائناتده غی نظام وقانون، طوغروسی کائناتده کورلگان مبارزهٔ حیاتیه انسانده اختیارکلی بولماون کورساته؛ انساندن اختیارکلینی آلادر. اولا آدملر آراسندەغی نظام غلبەلك اوزره تأسیس ایتلدکندن بنده نك اختیار کلیسه مانع بولادر. ثانیا طبیعت قانونلری یاشرن قوللری ایله هروقت زیدنك اختیارینه قیمه بولوب تورالر. عالمده کون بکون طوغان حادثەلر، بکیلقلر بندەنك اختیاری ایله معنوی رەوشده صوغشەلر. نهایت بندەنك اوز ارادەسی ایله طوغان اختیاری اوزینك علمی، قوتینه متناسب اشلرگنه میدانغه کتورەلەدر.

قسقەسی آدمنك اختیاری اوزینك قوتی نسبتنده؛ قوتی، علمی اولچاولی بولدیغندن اختیاریده اولچاولیدر. اختیارکلی بتون طبیعتکه حاکم مطلق بولغان الله‌دن باشقه ذاتده بولنوی ممکن توگلدر. اللهنك قوتی، علمی کلی اولدیغندن اختیاریده کلیدر. بندەنك علمی وقوتی جزئی اولدیغندن اختیاریده جزئیدر. انسان شول جزءی اختیاری نسبتنده حیات ولوازماتن حاضرلدکی ایچون شول اختیاری جزئنی هبه ایتوچی ذاتقه هروقت شکران نعمت ایتارگه یعنی شول اختیار سببلی تابلغان هر نرسەنی اورتینه صرف ایتارگه بورچلودر. معتزله کبی بندەگه اختیارکلی اثبات ایتمك ممکن اولمادیغی کبی اشعری

کبی آدمنی حیوان منزله‌سنه ایندروب اختیارسز ایتمك‌ده مناسب توگلدر. بناءً علیه بنك اختیارلی. فقط هر تله‌گان نرسه‌سن بر بنده یتکر ملك بنده قدرتندن خارجدر. بنده هر اشکه کسب مقتضاسنچه کرشور که قدرتلی. لکن هر اشنی میدانغه چغاررغه قدرتی یوقدر. خلاصه برمسئله دینی جهتدن قارالسه دین سعادت اساسی بولغان ایکی بیوك اساس وضع ایتمشدر. بری بنده اوز اختیاری ایله سعادتینه سبب ووسیله بولغان نرسه‌لرنی کسب ایته آلادر، ایکنچیسی الله‌نك قدرتی بتون کائناتدن اوستون و بتون کائنات اول قدرتنك نفوذی آستونك درکه: کائناتده تصرف ایتدگی کبی آدم و آنلك اشلر تده‌ده متصرف و آدمگه الله‌دن باشقه هیچ بر یاردمچی یوقدر. الله‌دن باشقه ذاتدن استمداد بنده‌گه حرامدر.

افعالنك حسنی وقبحی

آدملك اختیاری ایله اشلگان اش بز ادراك ایتکان کائنات جمله‌سندن خارج توگل، آدملرنك اشلرن حس ایتکانده یا که اول اشلر نك صورتلرن ذهنمزگه کتورکانك نیته‌ای حسلر وصورتلر حاصل بولسه کائناتنك بعض جزلرن سیزگانده یا که خیالمزغه کتورگانده‌ده عین شول حس وصورتلر حاصل بولادر. بوابکی حس وصورتلر آراسنده آیرو- رما بولماوی بدیهی اولدیغندن اثباتغه محتاج توگل.

کوڭلمزده ماتور نرسه‌لر ایله تچار نرسه‌لرنی آیرو حس بو- لنون همه‌مز سیزه‌مز. چونکه مشربلر ومسلکلر تورلی بولوی سببلی ایرلر وقادینلر ماتورلغی کبی بعض بر نرسه‌لرده تورلیچه فکرده

بولنساقده گللر ، باغچه‌لر ماتورلغی خصوصنده بر فکرگه کیله‌مز خصو-
صاً گللرنڭ وضعیتلری، تورشلری وتوسلری آراسنده مناسبت بو-
لنوب ماتورلقنڭ تمثال مجسمی بولورلق درجه‌ده بولسه‌لر، قورمق،
کیمك ، اجزالری آراسنده نظامسزلق بولنماسه ماتور بولولرنده
بیگراك اتفاقده کیله‌مز. ماتور بولغان نرسه‌نی کورگانده کوکلمزده اثر
لنمك وعجبانمك، قبیح بولغان نرسه‌لرنی کورگانده نفرت وکوکل تار
لغی کبی صفاتلر بولنور بله‌مز. نچارلق ایله ماتورلقنی کوزلرمزایله
بلنه تورغان نرسه‌لرده ـ مبصراتده‌ـشول ره‌وشده آیوردیغمز کبی
ایشدوب، طرطوب، طاطوب، ایسناب بلنه تورغان نرسه‌لرده‌ده عین شول
صورتده تمییز ایته‌مز. هر حس أیه‌سی بوتمییز صفاتنده بر درجه‌ده
بولوی ایچون بدیهی برنظریه‌در.

بوایکی صفات آراسن آیوروچ حسی آدمده بولنوینه بزنڭ‌ایله
برابر هر کم اتفاق ایته‌ر. بلکه بعض بر حیوانلرده بولنوینده تسلیم
ایته‌ر. هر توری هنرلر بر ایکی صفات ایله تمیز ایتدگی کبی مد-
نیتنڭ مهم قسمن تشکیل ایتکان عمارتده بوایکی صفاتنی تمییزسببلی
ترقی ایتمشدر. بلکه بتون مدنیت‌بو ایکی صفات ایله قائمدر.
ذوقلر نیقدر تورلی اولسه‌ده نرسه‌لر ایکی‌گه بولنورکه: قبیح یا که
ماتوردر.

محسوساتده بو ایکی صفات بولندیغی کبی عقل نظرنده بار بولغان
ـ موجودات عقلیه ـ نرسه‌لرده‌ده بولنوی آشکاردر. الله، لطیف‌روحلر
ونفوس بشرگه ایارچن صفاتلرده کمالنڭ بولنون اشیانی معرفت‌دور
بیننده قاراب اولچکان ذاتلر بلورلر وعجبلنورلر. کیمچلکده‌کی
قبحلکنی عالی ادراکلی ذاتلر کوررلر. هیچ انکار ایتمازلر.
عقل‌ده‌غی کیمچیلك، همتسزلك وغیرتسزلك کبی صفاتلرنڭ قبیح

بولون کم انکار اینه بلور. بوکبی معنوی نچار صفات أیه‌لرینلڭ اوز-
لرنده‌گی بوصفاتلرنی باشررگه بنون غیرتلرن صرف ایتولری بونار
غه شاهد عادل اوله بلور.

قبیح نرسه اثر بنڭ ماتو رلغی سببلی ماتورو ماتور نرسه اثرینلڭ
قبیح اولوی سببلی قبیح اولور. چونکه نرسه‌نلڭ اثرینلڭ ماتورلغی سببلی
وجدان اول نرسه‌دن ماتورلقدن باشقه‌سن حس ایتمیدر. ماتور اثر نرسه
نی ماتور کورساتورگه سبب بولغان کبك عکسیده شول نسبتده به‌مسزلنه‌در.

آدم کائنات حقنده قبیح وکورکاملك ایله قطعی حکمده بولندیغی
کبی باشقه آدملرنڭ اختیارلری ایله اشلگان اشلرن بلکانده وحس
ایتکانده‌ده عین شول روشده حکم ایته‌ر. کائنات وآثارده‌غی نرسه
لرنی کورگانده نیندای حس وانرلنملك حاصل بولسه آدملرنڭ
اشلرن بلگان وکورگانده‌ده عین شول حس واثر حاصل بولور. خلا-
صه - آدمنڭ اختیاری اشلری بارلقدن بر قسم تشکیل ایتدگندن حس
یا که قبیحلقنی حس ایتوده کائنات ایله اختیاری اشلر آراسنده آیرما
بولماوی بك یمیدر.

نظامی عسکر حرکتی، اوستا ژه‌ناستیق اویناوچیلرنڭ حرکت
بدنیه‌لری، اوستا موزیقه‌چیلر اویناغان موزیقه‌طاوشلری بزنڭ کوڭل
وبتون حس قوه‌لرمزنی اوزلرینه جذب ایتوب عجبلنه‌دره‌لر. بز
آلارغه ماتور، حسن دیوب طبیعت ابسته‌وی ایله حکم ایته‌مز. نچار
بولغان اشلرنی، به‌مسز حرکتلرنی حس ایتکانده وکورگانده بنه
طبیعت تلاوی ایله یه‌مسز، قبیح دیوب حکم ایته‌مز.

انساننڭ اختیاری اشلرنڭ قبحی وحسنی آثارغه ایاروب
کیلگان رنجتو، لذت در. رنجونی بترملك کبی صفاتلر ایله‌ده اولور.
صوقمق، جراحتلملك، الم بیره‌چك اشلر، قارن آچقان وقتده آشامق،

صوصاغان وقنده اچمك وهرلذت بيره‌چك اش يا كه الم دفـع اينه چك نرسه‌لركبی. اشته بولارنڭ حسنی وقبحی لذت بيرمك ورنجتمك اعتباری ايله‌دركه: ماتورلقلاری لذت بيرولرندن وبه‌مسزلـكلری المناك اينولرندن نشأت ايتار. كرك حسلرمزنڭ ماتور ايله قبيحنی آيروی سببلی وكرك لذت ورنجتمك اعتباری ايله، هركم حسن‌ايله قبيحنی آيورر. حتی بو رەوشده تمييز ايتوده ترقی ايتكان حيوانلر ايله آدم شريكدر. آرالرنده‌غی باشقه‌لق آنچق حسـن وقبيحـنی چيكلاوده، وجدان قوه‌سينڭ تمييزی مقدارنده‌غنه در.

اختياری اشلرنڭ قبح وحسنی ضرر وفائدە اعتباريله‌ده اولور. فائدە وضررنی آيرونی كامللك ايله قيد ايتساك «كامل تمييز» آدمه گنه بولوی ممكن اولديغنـدن بو معنا ايـله حسن وقبحنی تمييزدن حيوانلر استثنـاء ايتلور. بو نوع تمييزدن عقللری وفكرلری الڭ توبان درجه‌ده‌گی آدملردن باشقه‌سی استثناء ايتلماز.

افراط آشامـق وايچمك، ماتور آوازلر ايشتورگه بتون عمر صرف ايتمك، شهوت آرطندن بورمك‌كبی لذتلر عاقبتلری ونتيجه لرينه بناءً قبيح اولور. رزق كسب ايتمك، شهوتلر ايله صوغشمق بدن وعقل قوه‌لرن كمالـگه ايرشدرمك ايچون معين وقتده نفسنی محروم ايتمك، تأمين حيات‌كبی اشلر ايچون تحمل ايتلـگان مشقتلر وألملر عاقبت اعتباريله كوركام-حسن-اوله بلورلر. آدمنڭ اوزندن يا كه اوزينه باردچيلردن، قبيله سندن، جنسندن ووطنندن دشماننی دفع ايتمك ايچون صوغشوی نيقـدر خطرلی، ألملی اولوی هركمگه معلوم. لـكن آدم حسبانی وعقلی ترقی ايتدكچه بوكبی حقيقت وفائده‌لی مشقتلرنی لذتلی صانيدر. حقيقتنڭ اوستون بولوی وايكنچی عالمده بومشقت برابرينه فايده اميد ايتوب اوزن فدا ايتوده حتی

زور لذت تابادر.

بوکبی نرسه‌لرنڭ حسنی وقبحی عقل نظرنده معلوم؛ بلکه بدیهیدر. عقل بشر بولارنڭ آراسن آیروب برنچی قسمینڭ ضررلی و ایکنچی قسمینڭ فایده‌لی اولون بلوب برنچیسن خیر وایکنچی قسمن شر آطامشدر. اشته آدمنڭ بو ره‌وشده‌گی تمییزی فضیلتنڭ درجه‌سن کوتاررگه، نچارلق ورذیلتنڭ درجه‌سن توشررگه زور یاردمچیدر. عقل بشر نیقدر تورلیچه بولسه‌ده بوتمییز انسان سعادتینه زور وسیله‌در. مدنیت وعمارت شول تمییز سایه‌سنڭ اوسه‌در. امتلرنڭ علویتلری وشرفلری، ضعیفلك وقوتسزلکلری شول تمییز سایه‌سنده‌گنه بلنه در.

اختیاری اشلرنڭ حسن و قبیح بولولارنده بتون عالملر، فیلسوفلر اتفاق ایتمشلردر. هراش اوزی یا که خصوص وعمومی اثری ایله حسن یا که قبیحدر. عقل وحس اوزیگنه بوکبی کورکام ونچار اشلرنی تمییز ایته‌رگه اقتدارلیدر. حیوان صنفلرنده وشریعت معناسن بلمازدن ایلك صبیلرده کورلگان اثرلنولر وامتلرنڭ تاریخلری ودینلر کلمازدن ایلك بولغان حاللری بو دعوامزغه شاهد عادل اوله بلورلر. حیوانلر حالندن بحث ایتوچی عالملر بولار جمله‌سندنڭ انگلیز فیلسوفی هربرت سپنسر تربیه‌لگان حیوانلرنڭ اوزلرینه فایده ایله شرنی وایکنچی تعبیر ایله قبیح ایله حسننی آیرمق حسی بولنون ذکر ایتمشدر. حتی قرمسقه‌لر أو بناء ایتمك ایله شغللنگانده گویا اشلرن مراقبه ایتوچی صفتنده بر قرمسقه توبه‌سن موافق درجه ارتفاعده بناء ایتما گانلرنی کوروب واطارغه وتوبه‌سن یوغارو راق ایتوب بناء ایته‌رگه امر ایتمش. امرینه اطاعت ایتوب اسکی نیگزگه أونڭ توبه‌سن کوتاروب بنا ایتمشلردر. اشته بوضرر ایله فایده‌نی

یا که قبیح ایله حسننی آیرمقدر. هرکم اختیاری اشلرده حسن وقبح بولون انکار اینسه عقلسز واحمقدر.

بوقاروده الله وآنك صفات کمالیه‌سی عقل ایله بلنون ذکر ایندك. بر ذات دلیل ایله الله‌نك وجود وصفات کمالیه‌سن بعض امتارده بولنغان کبك رسول دعوتندن باشقه اثبات ایته‌ر؛ صوگره بومسئله‌نی اثباتی واوزنده‌گی حاللر ایله روحنك اولگاچــــده بقاسن بعض بر ملتلر کبی اثبات ایتوب مسعود یا که عذاب ایچنده قالاچغن، سعادت الله‌نی توحید وفضیلت ایله، عذاب الله‌نی انکار ویاوز اشلر نتیجه‌سنده بولاچغن استدلال ایتارگه موفق اولور؛ الله‌نی معرفت وخیرلی اشلار اشلمك واجب، الله‌نی انکار کفر ویاوزلق اشلرنی اشلمك حرام اولون اثبات ایته‌رده قانون وقاعده‌لر یاصار؛ هیچ بر شریعتکه مخالف بولمغان اشلرنی اشلمکلکنی واجب صنار؛ انسانلرنی اوز دینـنه دعوت ایتوب ایمانغه کتورر؛ یا که بتون آدملر عقللری سایه‌سنده رسول دعوتندن باشقه الله‌نی برلمك، دنیا وآخرت سعادتی بولغان فضیلتلر واجب اولون، شقاوت بولغان یاوزلق صانالغان نچارلقلرنك حرام اولون اعتقاد درجه‌سنه ایرشورلر؛ بس رسول وکتابقه هیچ بر احتیاج قالماس دعواسنده بولنمق عـقللی انسان اشی توگلدر. بتون ملتلرده کورلگان حاللر بودعوانی ابطال ایتدگندن بومسـئله خصوصنده سوزسویله‌رگه احتیاج یوق ایسه‌ده توبانده ایضاح ایته‌چکمز:

آدمنك احتیاجی وآنی قورقته تورغان نرسه‌لر باشقه حیوانلر ده‌غی کبی چیکلی بولسه، فـکری اوزی محتاج واوزینه کرکلی نرسه‌لر نیگنه فـکرلی تورغان بولسه ایــدی بتون افرادی ایله اختلاف ایتماسلك ره‌وشده فایدالی وضررلی بولغان نرسه‌لرنی بلور؛ حیاتك راحت وبختیـار اولــور؛ هر نچـار لقدن قـوتلور ایـدی.

لکن آنلک احتیاجی چیکسز؛ توره‌ش بر یرده‌گنه توگل؛ فکر وعقلی هیچ بر توقناوسز حرکتده؛ حیاتی، فکری وعقلی هر کون وهر ساعت آلماشنوب توره‌در. الله آدمگه ذاکره، مخیله ومفکره‌دن عبارت اوچ قوه‌نی مسلط ایتکان. ذاکره، ماضیداغی صورتلرنی ایسکه توشره؛ حاضرده‌گی‌ضد یاکه مشابه صورتلرنلک دلالتی بوینچه مکروه یاکه رغبتلی ایتوب حاضرلیدر. هر نرسه اوزینلک ضدی یاکه مشابهی ایله خاطرگه کلوی بدیهیدر. خیال ایسه بوکبی صفاتلرنی وآدمنی چرناب آلغان حاللرنی کورگان کبی ایتوب کوز آلدینه کتوره؛ اوتکانده‌گی حاللرنی کلاچکده لذت یاکه ألمناک ایته‌رلک ره‌وشده حکایة ایته؛ نفسکه طلب یاکه آلاردن قاچمق وسوسه‌سن خاطرگه تورشره‌ده نفس خیال قورغان پلانلرنی تدبیر ایچون قوهٔ فکریه‌گه مراجعت ایته‌در. ایشته بو اوچ قوه انساننلک سعادتی هم بلاء ومصیبتیدر.

بعض کشی‌نلک ذاکره‌سی معتدل، خیالی تیلک توروچان، فکری درست بوله؛ ماضی، حاضر وکیلاچک حقنده ذاکره وخیالی درست خیال وفکری اصابت ایته: فایده ایله ضررنی آیره آلادر.

بعض آدم بارکه: ایکنچی کشی قولنده مال کوروب بوکبی مال ماضیده نیقدر لذت وراحتلر کورون ذاکره‌سی کوکلینه کتوره؛ خیال استقبالده بومالنلک ینه‌ده زورراق لذتلرگه سبب اوله‌چغن کوز آلدینه کتوروب کسب ایله بوکبی ماللرنی طابو یوللرن باغلیدر. آدم نهایته خیال سوقیله بو مالنی آیه‌سی قولندن طارطوب آلورغه بتون فکرن صرف ایدوب حیله‌لر، چاره‌لر ازله‌رگه باشلیدر. خیال سائقه‌سیله اوزینلک قوه‌لرن اشله‌تمازدن باشقه‌سینلک حقوقینه تجاوز ایتو هیئت اجتماعیه‌ده‌گی امنیتنی بتوره‌در.

بوکبی تجاوزلر ایله شخصی وعمومی راحتلرنی تحصیل ممکن بولماسه

ده ذا کره، خیال، فکر قوه لرینڭ تاثیری ایله بیچاره آدم باشقه لرینڭ حقوقلرینه تجاوز ایتوب هیئت اجتماعیه‌نی لکه‌لیدر. خلاصه خیر ایله شرنی یا که فایده ایله ضررنی تمییز ایتوده بو اوچ قوه‌نڭ تاثیری اولدیغی کبی محیط، مزاجلرنڭده بو اوچ قوه‌گه تاثیرلری زوردر.

انسانلر عمللرنڭ خیر وضررغه وایکنچی تعبیر ایله حسن وقبیحه بولنوینه اتفاق ایتمشلردر. کامل عقللی، درست فکرلی، معتدل مزاجلی آدملردن بعضلرینڭ فکرلرینڭ حقنی بلوده اصابت ایتو-لری ممکندر. همده انسانلر حسن حاضر الم بیره طورغان بولسه‌ده فایده‌سی دائمی بولونڭ،قبیح حاضر لذتلی بولسه‌ده امنیت عمومیه‌نڭ بتوینه و نظامنڭ بوزلوینه سبب ایدکنده اتفاق ایتمشلردر. لکن انسانلر هر خصوص اشنڭ خیرن و ضررن فکرلاوده مزاج ومحیطلری تورلی ره‌وشڭ بولغان کبی تورلی فکرده بولنمقڭ لر. شول سببدن انسانلر آراسنڭ بوزوقلق میدان آلمشدر. هر آدم خیر یا که حسن طلب ایتمك، شردن یا که قبیحدن صاقلانمق فکرنڭ بولنور. لکن یوقا-روده ذکر ایتلگان قوه‌لر، مزاجلر ومحیطلر تاثیری ایله انساننڭ عقلی خطاغه دوچار اولمقڭدر. بناء علیه عقل یالگز اوزیگنه انسانی سعادتکه ایرشدره آلمیدر. عقل اوزیگمه حقیقتکه ایرشدرگان، اللهنڭ وحدانیتن بلگان، حشر ونشرگه، روحنڭ بقاسنه، ایکنچی تورلی حیات ابدیه‌گه و باشقه بو کبی دینی فضائلگه رسول دعوتندن باشقه ایمان ایتکان ذاتلر بتون عصرلرده بارمق ایله صانارلق درجه‌ده آز اولمشلردر.

اللهنی وایکنچی حیاتنی معرفتڭ آدملرنڭ عقللری بر تورلیگنه توگل؛ اوزلرینڭ قوتلرندن اوستون و عالی بولغان قوتگه اطاعت،

ایکنچی میانقه ایمان ایتوده کوبسی اتفاق ایتکان کبك بولسه‌ده وثنیت عقللرن بوزوب سعادت یولندن چقارمشدر. بتون آدملرنك عقـل ایله‌گنه الله‌نی وایکنچی حیاتنی کامل معرفت، هر عمـل برابرنده جزا تعیین ایتولری ممکن توگلدر. عقللری وفکرلری الڭ مکمل بولغان بعض ذاتلر رسول دعوتنـدن باشقه بو درجه‌گه ایرشمشلر ایسه‌ده صانلری غایت آز ورسول دعوتنه ایرشکان بولسه برنچی درجـه‌ده مؤمن اولورلر ایـدی. حالبوکه بولارکده فکر ومعلوماتلری ایله‌گنه الله‌نی عظمتنه مناسب فکرلاو درجه‌سنه ایرشولری عقلا بعید در.

آدم معلوماتی ایله نیچه عصرلردن بیرلی کوب علمی مسئله لرنی حل ایتودن عاجزدر. ایسکی‌عصر عالم وفیلسوفلری حقیقت صاناغان کوب علمی مسئله‌لر بوکونده خرافات جمله سندن صانالوی علم تاریخندن خبردار هر کمـگه معلومدر. حتی آدم هر اعضاسی وقوه لری معلوم بولسه‌ده اوزینی کامـل تانودن وقوه لرن تمام بلودن عاجزدر. آدمنك فکری نیقدر زور بولسه ـ حقیقتگه ایرشمك آندن درجه‌لرچه زوردر. عقل نیقـدر کیك بولسه دینلر اساس بولغان فوق‌الطبیعه، مؤمن به‌لر وکائنات آندن قیاس‌قبول ایتمـالك درجه‌ده بیوکلدر. اشته شول ذکر ایتلـکان سببلر ایچون عقـل اوزیگنه دنیا وآخرت سعادتی بولغان دینلر تأليف وتأسيس ایتودن عاجزدر. بنـاء علیه عقـل وبدن قوه‌لرن سعادت انسانیه‌گه وسیله اولورلـقه ره‌وشده حقیقتکه یتا کلاوچی یاردمچی لازمدرکه: اول حقیقتگه ایرـ شورگه وسیله بولغان عمللرنی چیکلار؛ الله‌نی وصفاتلرن اعتقاد جهتن بیلـگیلار، ایکنچی حیات احوالن بیان ایتار؛ آخرت ودنیا سعادتنه وسیله بولغان نرسه‌لرگه عقل بشرنی ارشاد ایته‌ر. عقل بشرگه حقیقت وسعادت یوللرن کورساتوچی بو یاردمچی ذاتنك الله طرفندن وحی

والهام ایتلگان بولون بلدرمک ایچون باشقه آدملردن برطاقم فوق العاده لك وطبیعت بشردن خارج بعض صفاتلر ایله ممتاز اولوی لازمدر. بو امتیاز سایه‌سنده باشقه انسانلر بو ذاتنك بتون قوه‌لردن اوستون بولغان الله طرفندن وحی، الهام ایتلکان حکملرنی تبلیغ ایتون آکلار لرده عقللرن حقیقتگه ایرشدروده بو ذات ایرشدرگان حکملرنی اوزلرینه رهبر ایته‌رلر. اشته بو باردمچی ذات رسولدر. بورسول کتورگان حکملرنك حسنن. آدملر اوزلرینك استعدادلری، عقللرینك وتنیدن پاکلغی نسبتنده آکلارلر. بو ذات طرفندن امر ایتلکان حکملرنك حسنی، نهی ایتلکان نرسه‌لرنك قبحی عقل انسان ترقی ایتدکچه وهیئات انسانیه دینسزلك سببلی بر طاقم مشکلات ایچنده قالدقچه، وتنیدن اوزاقلاشدقچه تمام آکلاشلور. بو کونده‌ده آز حکملری استثنا ایتلسه مأمورات ومنهیات شرعیه‌نك کلیسنك قبحی وحسنی تمام آکلاشلمش دیمکدر.

رســالت

رسالت ــ الله طرفندن عقیده واحکاملرنی بنده‌لرینه ایرشدرمك ایچون رسوللر یبارو دیمکدر. بتون انسانلرنك یاکه کوبسینك الله وآخرت کونی، باشقه احکام الهیه، دنیا وآخرت سعادتلرینه سبب بولغان قانونلر حقنده طوغرو بر فکرده بولنوب شریعتلر تألیف وتأسیس ایتولری ممکن بولماوی ذکر ایتلدی. بعض انسانلر الله وآنی کمالت صفاتلری ایله صفاتلارغه عقللری ایله ایرشورلر ایسه‌ده تورلی

فکر وتورلی صورتده بیان ایتدکلرندن مقصود بولغان آدملرنی دینی بر جامعه آستونده یاشاتمك ممکن اولمایه‌چقدر. ایرشمك مدتی نیقدر اوزون بولسه‌ده بتون انسانلر ایچون لازم بولغان عقیده برلگن حاصل اولمایه‌چق، انسانلرعقیده تعصبی ایله هر وقت مشقتلنه چکلر، اجتماع نظامن بوزاچقلردر.

اشته رسوللر هر وقتده الله طرفندن عقیده، حکملر تبلیغ ایدوب انسانلرنی الله‌غه لائق صورتده ایمان ایتارگه وانسانیت ایچون فایده‌لی حکملرگه ایاررگه دعوت ایته‌لر.

رسوللرگه اعتقاد ایتمك ایمانلك الك مهم رکنلریدر. هم ایر وقادینغه الله‌نلك آدملر آراسندن رسوللر یباروب انسانلرنی حقیقت یولینه دعوت وزدالتدن طیوینه اشانمق لازمدر. الله‌نلك ذاتینك هر عیبدن پاك وهر نرسه‌گه اقتداری، بنده‌لرن فضیلت بولغان هر نرسه ایله امر وزدالت بولغان هر نرسه‌دن طیوب رسوللر واسطه‌سیله حکملر ایندروینه وآلارنك الله طرفندن ایندرلگان حکملرنی بنده‌لرینه ایرشدروچی بولولرینه، آلارنك سیرتلرن رهبر ایتمك وامر ایتکان نرسه‌لرن اشلامك، طیغان نرسه‌لرندن طیمق لازم بولوینه اعتقاد ایتمك واجبدر. آلارنك عقل بشرگه آچق بولمغان وانسانلك قوتندن اوستون بولغان معجزه ایله یبارلوب تأیید ایتلولرینه ایمان ایتمك لازمدر. هر ذات نبیلك دعوا ایدوب دعواسن معجزه ایله اثبات ایتسه نبیلگینه اعتقاد فرضدر.

نبی بولغان ذاتنلك خلقتی عالی وعقلی درست، سوزنده طوغری وسیرت شریفه‌سن بوبی تورغان هر کیمچیلکدن پاك اولوی لازمدر. نبیلرنك روحلرینه مافوق الطبیعة بولغان عالمدن باردم ایرشور. روحانیتده باشقه بشر ایرشمکان درجه‌گه ایرشورلر. رسوللرنك

باشقه آدملردن امتیازلری روحلری ایله‌در. آشامق، ایچمك، بقلامق، باشقه‌سی طرفندن ظلم ایتلمك حتی اولنورلمك کبی صفاتلرده باشقه بشر ایله آرالرنده آیرما یوقدر.

معجزه عقل نظرنده محال توگل. معجزه‌نك قوانین طبیعیه‌گه مخالف بولوی تسلیم ایتاسه‌ده واقعدر. چونکه قوانین طبیعیه‌گه مخالفتنك محال بولوینه هیچ برقطعی علمی دلیل یوقدر. بلکه قوانین‌نك طبیعتکه مخالفت هر کون کورلمکده‌در. مثلا آور ولرده هرکون کورلور. بعض آور ولر آشاودن نیچه کونلر قالور. اگر سلامت وقتلرنده شول مقدار آشامالر خسته‌لك هم ضعیفلا شورگه یاردم بیر وندن أولارلر ایدی. اگر خسته‌لك ایکنچی تورلی طبیعت قانونینه تابع دیلسه معجزه هم ایکنچی تورلی ناموس طبیعی دیورمز. عالمده‌گی بتون طبیعت قانونلرنی بتون فیلسوف وعالملر اعترافی ایله آدم بلوب بتورکانی یوق. دنیاده معنوی وروحی بعض قانونلر بارکه: ظاهرده مذکور قانونلرنك بولون حتی کورمازدن ایلك عقل هیچ جائز کورمیدر. اشته معجزه بوکونگه قدر عقل بشر حقیقتنه ایرشه آلمغان شول قانونلردن برسیدر.

نبوت دعوا ایتکان ذاتنك معجزه‌سن دعواسنه (تحدی) معجزه سینك مثلن کتورونی طلب ایتمك ایله مقارن بولوی شرطدر. نبی الله طرفندن ییبارلوب والله امر ایتکان حکملرنی ایرشدرونی دعوا ایته در. شول داعواسینك حق بولوینه الله طرفندن بشر آنك مثلن کتورودن عاجز بولغان معجزه بیرلون دعوا ایته‌در. بشر آنك مثلن کتوره آلماوی الله طرفندن دعواسی تصدیق وتائید ایتلوینه دلیل بولادر. اگر دعوا ایتکان ذاتده باشقه بشردن آرتقلق، فوق العاده‌لك بولماسه آلارده مثلن کتوروب دعواسن ابطال ایتارلر ایدی. مثلن کتورودن عاجز بولولری بوذاتنك الله طرفندن دلیل ایله تائید وتصدیق

ايتلوينه دليلدر. الله‌نڭ بالغانچيني تصديق ايتوى كمالت‌والڭ‌مكمل ذات بولوينه منافى اولديغندن بالغانچيني تصديقى ممكن توگلدر. بس، رسالتى بشر آنڭ مثلن كنورودن عاجز دليل ايله اثبات ايتكان ذات الله طرفندن يبارگان حق رسولدر.

بدنى، عقلى واخلاقى باشقه آدملردن كيم درجه‌ده بولغان كشينڭ بو عالى وظيفه‌نى ايفا ايتوى عقلا ممكن توگل. الله‌نڭ آدملر نفرت ايتارلك كشينى يباروى حيالغه بيله كلميدر. مقصد ارشاد بولديغندن بونارغه البته آدملرنڭ الڭ كاملى انتخاب ايتلوى حكمت مقتضاسندندر. حكمت ايله بتون بارلق دنياسن تولتورغان الله‌نڭ حكمت ومصلحتنكه مخالف بدنى،عقلى‌واخلاقى توبان درجه‌ده‌گى داتمى يباره‌اوى بتميدر. بناء عليه رسوللر آدملرنڭ الڭ مكمللريدر. رسوللر مكمل بولماسه‌لر آدملر آلاردن نفرت ايتار و مقصود بولغان ارشاد، هدايت فوت ايتار ايدى. رسوللرنڭ بشر ايچون كمالت بولغان هر فضيلتده بتون بشردن اوستون، رسوللر دعوا ايتكان معجزه‌لرنى باشقه انسانلر كنورودن عاجز بولولرى، بكلرچه سنه‌ده ميدانغه چقاچق حياتى واخلاقى انقلابنى آز مدتده ميدانغه چقارولرى بتون انبياء تاريخيله ثابتدر. تاريخ زور دليل بولديغندن رسوللرنڭ بتون بشردن اوستون بو-لولرى قطعى صورتده معلومدر. بشردن اوستون بولوب رسالت دعوا ايتكان هركشى رسول بولديغندن رسوللرنڭ رسالتى ثابتدر.

رسالتكه احتياج

آدمنڭ رسالتكه احتياجى آنڭ اوزطبيعتندن معلومدر. ايسكى وقتلرده وحاضرده‌ده بعض آدملر جمعيت بشريه‌دن عزلت ايدوب اورمان وطاغلرده وحشى روشده معيشت ايتمكده‌لر. حيوانلر كبى

اولنلر آشارلر. مغارەلرگە وطاغ تیشوکلرینە کروب ضررلی حیوا-
نلردن صاقلانورلر. یغاچ یافراقلری ایلە بدنلرن اورتورلر. یا کە
ئولگان حیوان تیرلرن کیوم ایتارلر. شول عزلت حالندە هلاك
بولورلر. لکن بوکبی عزلتلر فایدەسز؛ انسانیتدن اوزاقلاشودر.
چونکە جمعیت حالندە یاشامك انساننك طبیعتندە غرس ایتلمشدرکە:
آدمنك هر فردی یقاسندە، اوسوندە وتورمشندە جمعیتکە محتاجدر.
هر فردنك کوکلی جمعیتکە احتیاجن طبیعی رەوشدە حس ایتمکدەدر.
آدمگە قوۀ نطقیە هبە ایتلوی؛ تلینك کوکلندەگی معنالرنی جملەلر
واسطەسیلە آکلاتورغە استعدادی وعبارەلر تألیف ایتارگە اقتداری
انسانغە اجتماع حالندە یاشامك طبیعی وآکلاتورغە مجبوریت نتیجە
سی، آکلانەتی ایسە فردلر آراسندەغنە وقوعی ممکن بولوی آچق
معلوم بولدیغندن تفصیل ایتارگە احتیاج یوقدر.

هر فردنك جمعیتکە احتیاجی هرکمگە معلومدر. کشینك معیشتی
زورایدقچە جمعیتکە احتیاجیدە شول درجەدە زورایەدر. طبیعت
قانونی بویچە آدم عائلە ترتیب ایتە وبوسایەدە روغ حاصل بولا؛
اوزن وروغن صاقلامق ایچون امتکە احتیاج توشەدر. اقتصادی وسیاسی
حیات، حقوقنی تأمین هر وقتدە امت رەوشندە جمعیت بولوب یاشاودن
باشقە ممکن بولماوی انسان تاریخنی فکرلگان هر کشیگە معلومدر.
آدم اگر خلقت وطبیعتندە غرس ایتلگان شول احتیاج قاعدەسنە موا-
فق حرکت ایتسە ایدی، جمعیت اعضالرندن عبارت فردلر آراسندە
الفت زور محبتکە سبب بولور؛ هر فرداوزینك حیاتی جمعیت ایلە گنە
ممکن بولون بلور؛ بتون فردلر جمعیتنك فائدەسن کوزاتور وضرر
لرنی جمعیتدن کینارگە تورشور ایدی. محبت سلامتلکنك نیگزی
وکوکل طنچلغینك الڭ باش سببیدر. محبت سویگان کشیسندن ضررلرنی

کیتارگه وفایدەلی هر نرسەنی جلب ایتارگه سببدر. آدم بالالری طبیعتدەگی احتیاج قانونی سببلی شول رەوشدە سوشەلر امتلرنڭ بتالرینه ونظاملرن صاقلارغه اوزیگنه کفایه ایتەر ایدی. محبت سولگان کشینڭ اوزن یا که آنڭ سیرتن سومکدنگنه عبارت بولسه دائمی بولا. اگر محبتکه چیندن معاوضه، مبادله کبی فایدەلنو عارض بولسه محبت عوضی برله فایدەلنوغه ئەورلەدە فردلر آراسندەغی محبت حیله، مکر و بویونصندرودن عبارت بولوب قالادر. حیوانلردە حیات حاجتلری آز بولو سببلی حاجتلرن ئوتکان ذاتنی اوزن سوەلر. مثلا أت اوز خواجەسن سوە، آنڭ خدمتنه هر وقت حاضر توره، احساننی هیچ اونطمیدر. سببیده ذکر ایتلگان رەوشده آنڭ حاجتی آز، شعوری چیکلی، هرکم احتیاجن اوتسه اوزن سوگان کبی آنی سوە، قوتی ایترشکان قدر خدمتنده بولنەدر. لکن آدمنڭ حالی حیوانلر حالینه بسبتون باشقه، آدم اوگرانه، اوقی، کوب سیزه، کوب فکرلی، شهوتی چیکسز لذتلر تلیدر. آدمنڭ فکر وشهوتی چیکسز بولوی باشقەلر-ینه غلبه ایتارگه، فکر واوزاجتهادی سایەسنده کوب نرسەلر طلب ایتارگه یاردمچی وسببچی بولادر. هر نرسەده بر لذت وآلم تاپارغه قوت بیرەدر. انساننڭ اعضالری فکردە، عملده، همت و عزیمتده تورلی رەوشدەلر. بعضسی غایت بالغاو وضعیف بولا تورب شهوتی وطمعسی غایت زور، معیشتن اوزفکری، اشی ایله تأمین ایتملك بو-لینه سلوك ایتمیدر. حتی اوزینڭ قولندەغی نرسەگه قناعت ایتمی؛ بار لذتی اشسز وکوچسز فایدەلنو بولادر. فکری، اشی ایله تأمین معیشت لازم ایکن فکرن حیله ومکر ایله باشقەسینڭ مالنی آلمق یولینه صرف ایتەدر. بعض آدم بتون عالمگه غلبه ایتوب بولسەدە مقصودینه ایرشونی خیال ایته؛ آرزوسی یولنده کشی اولتورونی،

حیله ومکرنی برنرسه‌گه‌ده مسابلامیدر. آدمنی ذاکره وخیالی برلنتکه قزقتورسه فکری‌حیله‌وقوت استعمال ایتوب بولسه‌ده لذتینه ایرشدره تورغان یوللرنی حاضرلیدر. شول سببلردن محبت نتیجه‌ده هبه اینشو اورننه طارتوب، اولتوروب، حیله، مکر وقوت ایله غلبه ایتشردن عبارت بولوب قالادر. آدمنك آرزوسی هرتله‌گان لذتینه ایرشمك بولغنده تارتشو ایله‌گنه بتمیدر. بلکه انسانده زور روحانی آرزولر بارکه: آلارجمله‌سندنده هیئت اجتماعیه ایچنده‌گی هرفردن اوزن سودرمك وه‌رمتلنمك آرزوسیدر. بو آرزوسی بولنده آدم بار قوتن صرف ایته؛ حتی قورقطوب، قورال استعمال ایتوب وقان توگوب بولسه‌ده آدم بو آرزوسنه ایرشورگه تلیدر.

آدمنك روحانی بو آرزوسی حدندن آشماقله وبتون شهوتلرینه غلبه ایتمکده‌در. بو درجه‌گه ایرشمك لذتی مادی بتون لذتلردن اوستوندر. روحانی بو لذت برنده استعمال ایتلسه فضیلت کسبنه وفردلر وامتلر آراسنده محبت پیدا ایتدررگه برنچی درجه‌ده وسیله بولورغه لائق‌در. لکن ذکر ایتلگان ادراك، فکر، همت وعزیمت صفاتلرنده آدملرنلك اختلافی بو روحانی آرزونی چیقرندن چیقار مشدرکه: حتی بعض عقل ایه‌لری بو روحانی آرزوغه حیله ومکر بلکه قورال قوتی برله بولسه‌ده ایرشورگه قصد ایتمشلردر.

روحانی ومادی حالی شول رەوشده بولغان جمعیتنك تورمشنده فردلری آراسنده اتفاق ایله قانونلر ترتیب ایتوب شول قانونلرغه اطاعت ایتدرب باشاولری نیچوك ممکن بولسون؟ــ یوقاروده ذکر ایتلگان روحانی وحیاتی سببلر نیچوك مانع بولماسون؟ البته اول سببلر تورمش ایچون زور قیمه بولالر. ایسکی وقتلرده مانع بولغان کبی حاضر وکیلاچکده‌ده سد بولوب قالاچقلردر. بناء علیه نوع انساننك

عدالت ایچنده حیات وبقاسن تأمین ایتارگه محبت یا که آنگ اورننه نائب بولغان ایکنچی بر سبب لازمدر.

بو خصوصده بصره خلقی تورلی وقتلرده عدالتکه التجاء ایتوب قارادیلر. عدالت محبتنی تغتور دیوب گمان اینکان و «عدالت محبتنگ نائبیدر» مفهومنده عالی معنالی سوز سوبله‌گان بعض عالی فکر ایه‌لری کبی گمانده بولندیلر. لیکن عدالت قانونلرن کم تألیف ایتار؟ بتون خلقنی عدالت قانونلرینه کم بو یونصندرر؟ - بو سئوالگه عقل دیوب جواب بیرلمشدر. - «فکر، ذا کره، خیال شقاوت منبعی بولغان کبی عقل سعادتکه وسیله؛ معتدل فکر، کامل علم وعقل قوه‌سی کوب کشیلرنی حقیقتکه ایرشدره، جمله شهوتلردن طیا؛ هر تورلی حقوقلرنی تانورغه وسیله؛ فانی لذت ایله دائمی فائده‌نی آیرتورغه سببدر. هر امت ده فضیلت گه سببچی اصوللرنی تألیف اینوچیلر، رذالت وهر قبامتدن طیوچیلر یتشدی. انساننگ اشاریتی فضیلت ورذالتگه آیوردیلر. فضیلت بولنده مال وجانلرندن آیورلدیلر. مونه شول فضیلت ایه‌لری عدالتلی شریعت قانونلری تألیف ایتارلرده قوت أیه‌لری وحکومتلر بتون خلقنی شول شریعت نظامنی رعایه ایتارگه مجبور ایتارلر» مفهومنده جواب بیرله بلور.

بو سوزنگ ظاهری نیقدر حقیقت‌کبی کورنسه‌ده تاریخ انسانده وقوعسی ممکن بولمغان بر حادثه‌در. انساننگ بتون فردلری یا که کوبسی نیقدر حق بولسه یالگز حقیقت بولغانلغی ایچون نیچوک بو یونصنور؟ عقل أیه‌سینگ: «سز خطالق وضلالت ایچنده، من دعوت ایتکان قانون حقیقت» دیوی ایله نیچوک برامت وملت اطاعت ایتوب قبول ایتار؛ حقیقت بولون اثبات یولنده نیقدر دلیل کتوروب اثبات اینسه‌ده قبول ایتمازلر. انسان تاریخنده کورلمگان وکورلمایه

چکدر. آدملرنڭ ادرا کده تورلیچه بولوی بونارغه زور قیمه‌در.
آدملر فکر وعقلـده تیگز بولولرن یاکه تفاوت آز درجه‌ده بولون
نیقدر دعوا اینسه‌لرده آیورما غا زوردر. عوام فاضل بولغان
ذاتنی جاهل بر ذاتدن آرتق اینوب تامیدر. یالـگز عقلی دلیل
ایـله دعوانی اثبات نزاعنی بتوروب کوکلـگه راحت بیره آلمی؛
شکنی کیناره آلمیدر. عقل ایله یاصالغان شریعتکه مخالفت اینوچی
عقـل وعلمده آنی تاٴثیـف اینوچی قدر یاکه آماردن اوستونلك
دعواسیله آدملرنی آعوا اینوب عقـل شریعتی حرمتـدن توشروب
بالکلیه تاٴثیرن یباروی ممکن وواقعدر.

طبیعت انسانیه‌گه یابشقان هوا وحسلر بونارغه قوشـلسه عـقل
شریعتینڭ نیقدر اساسز بولوی بیگراك آچق آڭلاشلور. انسـان
نیقدر فکری عالی، عقلی کامل بولسون یاکه غبی وفطرتی توبان درجه‌ده
بولسون اوزندن اوستون بولغان برقوت وارادهٔگه اوزینڭ وبتون
انسانلرنڭ خضوع ایتوون، اوزندن اوستون بولغان برقوتنڭ حکمی
آستونده وبتون عالملرگه عالی اول قوتنڭ حاکم بولوون حس ایته‌در. کوکلمده
اختیارسز شول قوتنی تانورغه وبلورگه بیرلو آرزوسن سیزه‌ر. بوقوتنی
تانورغه اوزی وباشقه انسانلر ایچون فکریولنـدن باشقه یول تابـه
آلماز. هر انسان بوقوتنی بلورگه آتلغان. بعضیسی فایده‌سی یاکه
ضرری زور بولغانلغندن حیوان، بعضیسی یلدزلرده علویت کورب
یلدز، بعضیسی آغاج یاکه طاش دیوب تأویل ایتار. خلاصه الله‌حقنده
یوزلرچه خیال وفکرده بولولری کورلور. وجدان ترقی وذهنلر لطا.
فت کسب ایتدکچه، فکر بشرنی ستر ایتکان پرده‌لر ازاله ایـتلدکچه
نتیجه یاقنلاشور. حقیقتکه ایرشکان بعض ذاتلر بوزور قدرتنی تانوشرفنه
ایرشورلر. لـکن آنڭ قدرت باهره‌سـن کمالیله تانی آلمازلر.

آدملر آراسنده اختلاف همان‌قالور. شهوتلر علبه‌سیله خیر وشرنی تانوده هیئت انسانیه هنوز نزاع ایچنده بولور.

آدمگه قرمصقه، اومارطه قورتی وباشقه حیوانلرغه اوزکیره‌کلرن بلور ایچون بیرلگان الهام بیرلمگان، بلکه فکری هر براقلوب ایسته‌کان ره‌وشده آدمگه تصرف ایتمك واختیارندن باشقه اوزندن اوستون قوتنی سیزمك قوه‌سن بیرلمشدر. فکری انساننه ایسته‌گانی کبی تصرف ایته، آدمنی جامعه سنه ضررلی بولغان هر واقعه‌لرایچنه آتادر. آدم فکر قوه‌سیله ملکوتیت‌نڭ‌الڭ یوغاری درجه‌لرینه آشا، کائناتده‌گی هر قوتکه مثل بولا، بر نرسه‌نڭ سببن بلماسه اوزن الڭ توبان درجه‌ده کوره، ضعیفلك وتوبانچلك کورساته‌در. شول سببدن جناب حق انساننی عقل ایله باشقه حیوانلردن آیردی. آشامق، سنر عورت، صالقون واسیدن صاقلانمق وبقاسی ایچون لازم بولغان نرسه‌لرنی حاضرلمك ایچون عقلن باشقه مسارینه حاکم ومتصرف ایتدی. اجتماع نظامن صاقلارغه الڭ زور سبب بولغان محبتکه نائب اولارق ارشاد وتعلیم ایله آدمنڭ‌اوز جنسندن هدایت وحقیقت یولن کورساتمك وعقلنی ضلالتدن صاقلامق ایچون مرشدلر بیباردی. اول مرشدلرنڭ بتون کائناتدن اوستون بولغان قدرت باهره آیه‌سی الله طرفندن یبارلولرنی آلارغه باشقه آدملرنڭ قدرتلری ایرشمگان غار قه‌لر، معجزه‌لر بیرلوب تأکید ایتلدی. بومعجزه‌لرنڭ باشقه آدملردن صدوری ممکن بولماوی انساننی آلارغه ایمان ایتارگه مجبور ایتدی. مرشدلر قولنده‌غی بومعجزه‌لر عاقل وجاهللرنی دهشت وحیرت در یاسنه عرق ایتدی. قل، درویش، پادشاه، بای، عالم وهمه طبقه ده‌غی خلقنڭ کوگلن معجزه‌لر ایله قناعتلندروب اعتقاد ایتارگه مجبور ایتدی. اشته بو مرشدلر الله‌نڭ رسول ونبیلریدر. بتون آدم بالاسی

یوذاتلر واسطه‌سیله حقیقت بولن تابا، الله وفرق الماده بولغان نرسه لر حقنده درست معلومات آلا؛ رسوللر وظیفه‌سی مبحثنده بیان ایتله‌چك ره‌وشده یوذاتلر بتون نوع بشر ایچون آدمگه نسبتا عقل کبیدر. آدمنك عقلسز یاشاوی ممکن بولمغان کبی نوع بشرنك‌ده رسولسز یاشاو لری ممکن توگلدر.

رسوللرنك وظیفه‌لری

تاریخ عقول بشرنك کوب وقتلر خطاغه دوچار اولون کورسا۔ تدگنـدن وعقل نك یا کاشوینه شهوت ومحیـطنك تاثیری بولوی آچق معلوم بولدیغندن عقل بشرنی حقیقت یولینه کوندرمك ایچون جناب حـق پیغمبرلر یبـارمشدر. آدمنك هر فردی حیات روحیه واجتماعیه‌سی ایچون عقلغه نیقدر محتاج بولسه نوع بشرده اوزینك شهوتن اعتـدالغه وعقلن حقیقت یولینه ارشاد ایتوده پیغمبرلرگه شول درجه‌ده محتاجدر.

الله رسوللرنی آدملرگه اوز جنسلرنـدن فوق العاده للك وبر طاقم معجزه‌لر ایله آیروب آدملرنك روح وروحقه تعلقلی حسلرن شهوت وبتون اخلاقی نچارلقاردن پاکلامق وایکی دنیاده‌ده مسعود بولورلـق فضیلتلرنی روحلرینه القاء ایتمـك ایچون یبارمشدر. رسوللرنك برنچی وظیفه‌لری روحنی هر نچارلقدن صاقلاب آدمنی فضیلتکه عادتلندرمکدر. اسلام حکملرینده فلسفه وحکمت ازلمك لازم بولسه شول نقطه‌دن ازله‌رگه تیوشدر .

رسوللرنك معیشت یوللری، کسب ره‌وشلری وعقلنـك بتون استعدادن علم وحکمت یولینه صرف ایتو تیوشلکی حقنده‌غی سوز۔ لری عوامنی وعـظ ونصیحت قبیلندندر. وبو واسطه ایـله آدمنك

تورمشنده‌غی هر حرکتنی الله‌نی برلمك وآنك عالم، حکیم وبتون کائنات آنك مخلوقی، مخلوقات آراسنده آبورما آنچق فضیلت ایله کنه اولون بلدرمکدر. وشریعتده بیان ایتلگان عمومی قاعده‌گه بتون امت رعایه ایدوب هر آدمنك شرفی وحقوقی شول عمومی قاعده‌گه موافق ره‌وشده صاقلانو تیوشلگن بیاندر.

رسوللر الله‌نی انك کامل صفاتلری ایله بلدررلر؛ وحدانیت عقیده‌سنه بتون امتنی دعوت ایدوب الله خصوصنده اختلاف درست بولماون تعلیم ایتارلر؛ بتون آدمدن اوستون ذات آنچق الله، هر اش ومعامله ده الله‌نی خاطرده توتمق تیوشلگن، الله‌نی اونطوچیلرنك وکوکللرنده اولسه ذات اقدسن پاك کلاپ خاطرلرینه الله‌دن دائمی قورمق حسن نغتمق ایچون تورلی وقتلرده، تورلی ره‌وشده عبادتلر فرض ایتارلرده الله‌نی خاطرلرنه توتوچیلرده یقین حسن آرتدررلر.

آدملرنك عقللری وشهوتلری اختلاف ایتکان ومصلحت شخصیه لری تارتشقان نرسه‌لرده الله‌نك امری ایله حکم ایتمك اصولن اوگراتورلر؛ هرکم مصلحتینه موافق وشخصی منفعتلرینه ضایع اولماساق حکملرنی بنده‌لرگه ایرشدررلر؛ آدملرنی محبت والفتکه عادتلندرمك بولنده عمومی قاعده‌لر روایت ایتارلر. جمعیتنك یاشاوی آنچق قرداشلك ومحبت ایله بولون آچق آکلاتورلر. شهوتلری ایله سوغشونی فرض ایتارلرکه: هر کم ایکنچیسینك حقینه تجاوز ایتماسون؛ بتون حقوق بشر معصوم تانلسون؛ هرکوچلی ضعیفکه، هر بای فقیرگه یاردم ایتسون. حقیقت بولندن یازغان وجهالت دریاسنه باطقان کشیلرنی عالم وحکیملر قوتقارسون.

رسوللر الله امریله آدمنك هر اشلرینه مرجع بولغان عمومی قاعده‌لر قویارلرکه: جمعیتنك هر فردی آنی احترام ایتوی فرض

ایتلور. مال، جان ونسل صاقلاش خصوصنده‌غی قاعده‌لرکبی. صدق، امانت، وعده‌گه وفا، ضعیفلرگه مرحمت، کوچلیلرگه نصیحت وهرکمنك حقوقی محترم درکبی عالی اصوللر تشریع ایتارلر. فانی لـذتلرگه عالی حاجتلرنی تقدیم ایتمك اساس‌کبی انسانیتگه نیگز بولغان ماده لر تعیین ایتارلر. بوکبی قاعده لر بیان ایتـکانده رغبتلندرمك، قورقتمق وسوندرمك یوللو آیتلر ایله مقصودنی تأکید ایتارلر.

بوکبی الله طرفندن ایندرلـگان عمومی قاعده‌لر ایله عمل ایتوچیلر الله نك رحمتینه ایرشه‌چکلرن، اطاعت ایتمـکانلرنك عـذابغه دوچار بولاچقلرن آچق بیان ایتارلر. فوق الطبیعه بولغان عالملر حقنده سوز سویلاب الله امرن بربنه کتوروچیلرگه عالی درجه‌لر و بوینصونماوچیلرعه عذاب یورطلری حاضرلندگن ذکر ایتوب قوزقترلر وقورقتورلر. عقل اوزیگنه ایرشوی مشکل وبیان ایتلـگاچ آکلانوی مشقتسز بولغان غیبی مسئـله‌لرنی عقلغه عرض ایتارلر. رسوللرنك بو ره‌وشده‌گی ارشادلری سایه‌سنده عقل بشر بتون نچارلقلردن صاقلانور وهر فضیلت وکمال ایله صفاتلانورده بوکونگه قدر بتون عالم رفیلسوفلر چیشوندن عاجز قالغان الك زور اجتماعی مسئله چیشلور.

هنر وعلمی مـدرسه معلملری ومدرسلری وظیفـه‌سی بولغان تاریـخ، هیئت، جغرافیا، طبقات ارض وهندسه فنلری‌کبی فنلرنی واول علملرده‌گی قاعده‌لرنی تعلیم ایتمك رسوللر وظیفه‌سی توگلدر. بلـکه اول مسئله‌لر هرکمنك فکری اوزوشه تورغان وبو سایه‌ده فکر بشر ترقی ایته‌چك یالـکز فنونغه عائد مسئله‌لردر. رسوللرنك بو حقده‌غی سوزلری یالـکز آدملرنی کائنات اسرارندن بحث ایتارگه وبلورگه قوزقترمق ایچون بیان بیورلمشدر.

هرحالده دیننك روح ایله کائنات آراسنده قیمه بولوی ممکن توگلدر. بلـکه دین سلامت نیت واعتقاد شرطیـله بتون عالملرنی وآلارده‌غی سرلرنی بلورگه وبتون قوتلرن صرف ایتارگه عقل بشرنی ترغیب.

ایتار. دلیل وبرهانلرغه احترام کوزیله قارارغه باعث اولور.

مشهور اعتراض. رسوللرنڭ بیارلوی جمعیت انسانیه حاجت لرندن، اجتماع نظاملریڭ کمالاتندن، دنیا وآخرت سعادتی ایچون یالـکز اوزیگنه بر یول ایکن رسوللر بیارلـگاچلنده نیچون آدملر هنوز یاوز؟ سعادتدن اوزاقلار؟ اتفاقغه کیلمیلر؟ صوغشه‌لر، یاردمله شمیلر، تالاشه‌لر، انصافغه قایتمیلر؟ برسی ایکنچیسنه سیکررگه فرصت کوته، کوڭللری طمع ایله‌طولغان، دشمانلقلری ایچلرینه صیمی؟ هردین اهلی دیننی ایکنچی دین اهلی ایله صوغشورغه قورال ایتکان؟ حتی بر دین ایه‌لری نیچه‌مذهبلرگه‌بولنوب دینلرن نزاعغه قورال ایتکانلر؟ فـکر وعقللری هرمسئله‌نی آکلاوده تورلی؟ صوغشه‌لر، اولتورشه‌لر، اسلام دنیاسن قان ایله تولتره‌لر؟

جواب. بز بوقاروده پیغمبرلرنڭ اجماعتغه نسبتلری عقلنڭ فردلرگه نسبتی قبیلندن اولدیغن بیان ایتدك. ایکنچی تورلی تعبیر ایتکانده آدملربوری تورغان یول‌ایله یازلی، چقرلی یول آراسن آیورر ایچون توگلـگان فلاق کبـیلردر. بلـکه رسـوللر نـڭ اجتماعغه نسبتلری فردلرگه نسبتا قولاق وکوز کبیدر. فردنڭ حیاتده‌غی تکا ملی بش حسنڭ کاملـگی ایله اولدیغی کبی جمعیت انسانیه‌ده رسولسز تکاملـگه ایرشوی ممکن توگل. بشرنڭ بوتکاملیده رسوللر واسطه‌سیله گنه اولدیغی دین وعلم تاریخی چن مطالعه ایتلسه آچق معلوم اولور. کوز ایه‌سی کوزینڭ قوتن یرینه صرف ایتماسازدن چقرغه توشوب هلاك اولور. عقلی وحسی برنرسه‌نڭ ضررلی وهلاکت سببی بولوینه بوزلرچه دلیللر دلالت ایتسه‌ده آدم دلیللرگه قاراماسدن شـهوتینه قربان اولور. رسوللرده شول فلاق کبیلردرکه: الله آلارنی آدمنی هلاکت یولندن سلامت وامان یولینه چغارمق ایچون یبارمشدر. هر آدم آلارغه وحی والهام‌ایتلـکان حکملرگه ایمان ایتوب عمل‌ایتسه سلامت وسعادتکه ایرشـدی؛ آلار امر ایتکان الهی حکملرگه اعتبار کوزیله قارامازدن مخالفت ایتسه هلاك بولدی دیمکدر.

آدملرنك، عموما دين اهللرينك يا كه خصوصى دين وبر ملت أيه‌لرينك رسوللر كيلوبده هنوز سعادتـكه ايرشماولرى، بلـكه همان حقيقتدن اوزاق اولوب نزاع وجدللرى وهلاكتكه ياقن برحالده بولو-لرى كوز، قولاق وعموما خواس خمسه‌لرن يرينه صرف ايتمازدن هلاك بولولرى كبيدر.

وثانيا آدملر آراسنده‌غى بونزاعلر، بر دين اهلى نك تارتشوى، اولتورشوى وتورلى مذهبلرگه بولنوب دينني شخصيتكه قربان ايتولرى رسـوللر زماننده صوك واقع بولمشدر. ديندن مقصد نرسه بولون وروحن آكلاماغان وكوكلندن دينني سومازدن بلـكه آنى شـــهوتينه قربان ايتوچيلر يا كه سووبده چيكلدن وچيغرندن چغاروچى مبالغه‌چيلر قولينه توشدكدن صوك دين اهللرى آراسنده بو كبى باوز حاللر ميدانغه چيقمشدر. هر پيغمبر سلامت ايكن بار اجتهادن صرف ايتوب تأثيرلى سوزى وحكمتلى اشى ايله خلقغه رهبر اولمش؛ بجار عقيده‌لردن، مهلك عادت وخرافاتلردن امتن قوتقاروب سـعادت يولينه آياق باصدرمشدر. هر نبى ورسولنك ترجمه‌ء حالى آز يا كه كوب خلق آنك سـيرتينه ايباروب سعادت يولينه آياق باصدقلرن، ضلالت ونزاعلرى رسول زماننده صوك بولون بزگه آچق كورساته‌در.

آدملرنك كوبسى افلاطون فلسفه‌سن، قانت نظريه‌لرن، سپنسر تربيه‌سن آكلاميلر؛ آكلاغانلرغه‌ده كوكللرن اصلاح، شهوتلرينه قيده بولورلق درجه‌ده دين كبى تأثير ايتميلر. افلاطـون فلسـفه‌سى، قنت وسپنسر نظريه‌لرى ايله خلقغه وعظ ونصيحتنك تأثيرى دينگه كوكلى ايله ايمان ايتكان واشى ايله ايماننى كورسـاتكان ذاتلرنك دينى نصيحتلرندن درجه‌لرچه تأثيرده توباندر، عالمده‌گى خلقنك كوبسى دينىنك روحن آكلامامده‌ده دينى واعظنك سوزندن اثرلنه، يغلى، قانلى ياشلر توگه‌در؛ فقط واعظنك اوزنده دينى كمالات بو-لنوى شرطدر. سياست وعلم اهلى سياسى وعلمى نظريه‌لر ايله‌خلقنى

نصیحت ایتسه‌لر بوتائثرات حاصل بولمی، گوز باشلری توگلمیدر. خلاصه بوکونگه قدر دین آدملر ایچون زور جامعه وفضیلت اورنا- شدررغه برنچی قورال اولوب کیله‌شدر. دینسز مدنیت اوزیگنه امتلرگه سعادت بخش ایته آلمیدر. دین امیدسزلرگه ملجاء؛ دین آدمنی کائناتده‌غی عمومی قاعده وسرلرگه اطاعت ایتدره؛ دین سببلی آدم علم وفضیلتده اوزندن اوستون عالمگه، مال وجاهده اوزندن توبانگه قاربدر. دین آدمده اختیاریلقدن فطری والهامی بولورعه یاقندر. دین آدمنی شهوتندن طیار ایچون الڭ زور قوتدر. کوز وباشقه حسلرگه عارض بولغان اعتبارسزلقلر بوقوه‌لرنی قوتدن توشورمگان کبی‌شهوت‌انسانیگه‌نسبتاالڭ‌زوربولغان‌دین‌قوه‌سیده اعتبارسزلق سببلی اوز درجه‌سندن توشمیدر. دین اهلی وآنڭ باشلقلری‌دیننی مقدس اصولینه، ساده‌لگینه واسکی‌روحینه قایتارسه‌لر دیننڭ هیئت اجتماعیه ایچون نیقدر مهم وعین حکمت بولوی هر کمکه معلوم بولاچقنده شبهه یوقدر.

بو سوزلردن دیننڭ عقلغه میدان قالدرماوی آڭلاشلماسون. بلکه دین عقلغه غایت زور میدان آچادر. عقل اوزیگنه بتون حقیقتنی بلودن عاجز ویاڭلشوی واقع بولدیغندن دین عقلنی خطالقدن وضلالتدنگنه صاقلیدر. دین عقلنی کائناتنی والله‌نڭ‌عظمتن فکرله‌توب ترقی ایتدیره. وترقی ایتدکجه عقلغه ترقی یولن کورساته‌در. دین اوز دلیللرینه ایرشوب اوزن بلور ایچون عقل وفکرنی شرط ایته‌در. فقط عقل واسطه‌سیله برنبی‌نڭ نبوتن بلگاچ الله طرفندن کتورگان بارچه حکملرگه ایمان ایتونی لازم ایته‌در.

محمد علیه‌السلامنڭ رسالتی

بو بیتلرده پیغمبر کیلگان زمانده‌غی امتلرنڭ وبولار جمله‌سند- نده عربلرنڭ تاریخن یازمق مقصود توگل. اول زمانده‌غی پادشا-

هلقلرنڭ ظلمن وبوسایه‌ده ضعیف وفقیرلرنڭ توككان كوز یاشلرن،
آه وآه‌لرن، حقیقتنڭ عقل نوره‌لرن اورتكان باطل وظلم پرده
لری آستینه یاشورنوون، ظالم باشلقلر وروحانیلرنڭ حاللرن بیان
ایتمك ذاتا بزنڭ وظیفه‌مزده توگل. فقط بز عدالت كوزیله اول
وقتنڭ تاریخندن برار بیت عاریتكنه آلوب توراچقمز: اول وقتده
مشهور دولتلردن شرقده فرس، غربده رومان دولتلری ایدی. بو
ایكی دولت آراسنده توقتاوسز صوغشلر بولنور، صانسز كشیلر اولنور-
لور؛ قان دریالری آغار ایدی. مماللر خراب ایتلور؛ بتون دنیا
ظلمدن بققان ایدی. پادشاه وملت‌باشلقلری سرایلرنده اسراف، شهوت
ولذت بولنده توگلگان ماللر حسابده صیغماز؛ بتون ملتلرده برطبقه‌نڭ
اسرافلری چیكسز بولدیغندن بیرگولر حلق كوناره آلمازلق درجه‌گه
ایرشكان ایدی. ایكنچی طرفدن هر توری وسیله‌لر ایله خلق طالانه
ایدی. خلق غایت فقیر، جان ومالرندن امین بولمادیقلرندن دهشتلی
قورقو ایچنده ایدیلر. نهایتسز ظلم واستبداد سببلی خلق بتون
حقوقدن محروم ایتلكان؛ رعیه‌لر اوزلرینی رئیسلرگه حیوانلر كبی
خدمتچی وآلارنڭ لذتلرینه قل بولورایچون یاراتلدق گمان ایتارلك
درجه‌گه ایرشكانلر ایدی. رئیسلرگه شهوت غلبه‌سی بودرجه‌ده‌گنه قالما
غان، بلكه شهوتلری عقل وفكرینه وبتون حسیات دینیه‌لرینه غالب
ایدی. قاره خلق عقیده وفكر سایه‌سنده فطرت وحسیات دینیه‌سنه قایتوب
استبداد قیمالرن یمرماسون، ظلم وقهردن قوتلمق یولینه كرشماسون
ایچون هر تورلی وهم، خرافات، وباطللر ایله عقل وحسیات دینیه‌لری
پرده‌لنور ایدی؛ روحانی طبقه دین اسمندن عقل الله ودین دشمانی
دیورلر وبو فكرنی خلق آراسنه تاراتورلر ایدی. حقیقت، عدالت
وچن حسیات دینیه ایله هر وقت تارتشوچی وتنی‌لك شول روحانیلر
سایه‌سنده یرنڭ هرطرفندن چشمه كبی آغوب توررو بتون انسانلرنڭ
فكر وعقللری وثنیت زهری ایله زهرلنكان ایدی. اول زمان خلقی
طرفدن دشمان كوزی ایله قارالغان اسكی حكمت ودینلرنڭ تاثیرات

معنویه‌سی بیك آز کشینڭ کوڭلنده ایدی. بوقدر آز علم طبیعی بشرگه تأثیر وفایده بیره آلمیدر ایدی. دینلرنڭ اصول واحکامی شول درجه تلویث ایتلگان ایدیکه: حتی آدملر آراسنده‌غی هرنچارلق دیندن طوغادر فکری جه‌یله باشلاغان ایدی. نهایت شریعت چیغرندن چغارلدی. کوب ملتلر آراسنده اباحتچیلر، دهریلر ظهور ایتدی. انسانیت ایچون بلاء اسفویفه بلاء اولدی.

عرب امتی ایسه کوب قبیله‌لرگه بولنگان، برسی ایکنچیسن اولتوره، عرب جزیره‌ینڭ هر طرفی قان ایله بویالغان، هیچ کمنڭ حقوقی معصوم توگل، عقیده واخلاق بوزقلغی چیکدن طیش، عربلرده عقیلاده احمقلق شول درجه‌گه ایرشکان ایدیکه: «عرب حرمادن معبود یاصاب عبادت اینه، آچقسه واطوب آشیدر ایدی». اخلاقی غایت توبان درجه‌ده ایدیلر: «آچلقدن قورقوب عرب اوزقزن اوزی اولتوره ایدی». عرب آراسنده عفت اثری غایت آز ایدی. خلاصه بتون ملتلر آراسنده اجتماع نظاملری بوزلغان؛ اسکی حکمت ودینلرنڭ تأثیرات معنویه‌سی کوڭللرنده قالغان عددلری آز اهل علم اجتماعی واخلاقی انقلاب کتمکده ایدی. عربلرده استقبال امیدی آنچق ادبیالرینڭ کون بکون ترقیسندن امید ایتلورلك ایدی.

الڭ مرحمتلی الله انسانیتدن بوزور قایغو وحسرتنی کیتارمك ایچون سببن یاراتدی. ٥٧١ میلاد ٢٠ آپریل تاریخنده حضرت محمد بن عبدالله الهاشمی دنیاغه تشریف ایتدی. انسانیتنڭ سبب خلاصی بولغان بو مبارك بالا طوغمازدن آتاسی وفات ایتدی. آلتی یاشنده ایکن آناسی دخی وفات بولغاچ باباسی عبدالمطلب وایکی یلدن صوڭ اول ذات دخی وفات ایتکاچ عمی ابوطالب تربیه سنده قالدی. جاهلیت عصرنده‌غی بالالرکبی وثنیت محیطنده هیچ کم طرفندن تربیه کورمازدن اوسدی. لکن اوسدکچه عقلی، اخلاقی وتربیه‌سیده اوسه ایدی. حتی باشلگنده عرب آراسنده امین لك ایله مشهور اولدی. بتون محیط ناقص بولسه‌ده اول کامل، بتون دنیا

وثنی بولسه‌ده اول موحد ایدی. عادتـده بالا فقیر، یتیم، اوقومق ویازمق بلمازدن، علمی تربیه کورمازدن، اطرافنده‌غی خلق نچار اعتقادلی وخرافاتقه، چومغان بولسه هرتورلی اوهام وخرافات تاءثیری آستونده نچـار اعتقادلی وتربیه‌سز بولوب اوسه‌در. اگر رسولده عادت وطبیعت قاعده‌سی بوینچه اوسه آنالاری وباباللری دیمنده اوسه‌ر، فکر وعقلی قوه‌لری تکاملـگه ایرشوب علمی ایله دلیللردن فایده‌لنورلق درجه‌گه ایرشکانچه شول وثنیت محیطی ایچنده‌گی عادی بر بالاکبی تربیه‌لنور ایدی. لـکن رسول بو قاعده‌گه بسبتون باشقه ره‌وشده اوسدی. صبیلق وقتنـدن وثنیت دشمانی کیسلدی. کورکام خلقلی وبتون اخلاق فاضله‌گه آیه ایدی. یاش ایکن خلق آنلنگ فضلنه حیران ایدی. معنوی قوت ایله بتون خلقنلنگ کوگلن اوزینه تارته ایدی. حدیجه‌کبی بتون قریش مفتون بولغان سیدلگه اوزن سودروبده شول فضیلتی سایه‌سنده ایدی. امانتنه حدیجه‌کبی عربستاننلنگ زور بایلربلربنـلنگ اوشانولری واوزینلنگ فعـالیتی الـٔ زور بایلردن بولوبنه وقریشنلنگ زور سیدلری ایرشکان درجه‌لرگه ایرشوینه زور وسیله ایدی. لـکن رسول یاش اوسدکچه دنیادن شول درجه‌ده کوگلی قایتقه، بایلق ودرجه‌کبی نرسه‌لرگه التفات ایتمیدر ایدی. بالـکزلق وهر وقت فـکر ومراقبه‌ده بولنورغه، ریاسز وطبیعتـنلنگ الـٔ ماثور وصاف هوالی یرلرنده الله‌عه کونلرچه مناجات ایتارگه طبیعتا میـل ایته ایدی. قومنی چرناب آلغان اخلاقسزلـق وانسانیتنی خراب ایتوچی نچارلقلردن قوتقارونی الله‌دن رجاء ونیاز ایتمکده ایدی. پادشاهلق‌کبی درجه‌لر طلب ایتمك نسلی وقرمی آراسنده‌ده یوق ایدی. رسولده پادشاهلق دعوی ایتونلنگ شرطلرندن بولغان مال، عسکر، شعر ونثرده مهارت‌کبی قوتلر برسیده یوق ایدی. پادشاـهلـق دعوی ایتمك کوگلینه کلو احتمالیده یوق ایـدی. حال شول ره‌وشده ایکن بتون ملتلرنی حقیقت یولینـه دعوت ایتمك واوزن بتون کشیدن اوستون بر درجه‌گه قویوب بتون ملتلرنلنگ عقیده‌لرن

تلویث ایتمـك بتون دنیاعه قارشی صوغش آچمـق‌کبی الك زور وظیفه‌نی بوامی نیچوك دعوی ایتدی؟ هیچ بر باردچی، مادی ومعنوی قوت قولنـده یوق ایکن بو زور دعواسن میدانغـه قویوب نیچوك قبول ایتدردی؟ وآنارغه بو غیرت وشجاعت قایدن کلدی؟ بوکونگه قدر بتون عالم وفیلسوفلرنی حیرتـده قالدرغان الك عالی شریعت نیچوك تألیف ایتـدی؟ ـ جناب حق آنك کوکلینه دنیانك اصلاحغه محتاج بولون القاء ایتدی. عادت، اعتقاد واخلاقلرنك تمام اوزگارتلورگه تیوشلـگن بالدردی. وحی، الهام ایله اصلاح رەوشلرن تعلیم ایتدی. سماوی وعدلر، وعیدلرگه چن کوکلدن ایمان ایتوب بتون عالم انسانیتنی وحدانیتکه دعوت ایتارگه توتندی. وثنیلرنی صنملرن تاشلارغه، مشبهەلرنی اللهنی تشبیه صفاتندن پاکلارغه، الله ایکی درگماننده بولنغان آدملرنی بتون کائناتنی یالـگز اوزیگنه اداره ایتکان ذات الله‌سکه ایمان ایتارگه؛ طبیعونتی طبیعت پردەلری آستونده یاشرلـگان سرلردن بحث ایتوب اللهنك برلـگن اقرار ایتارگه دعوت ایتدی. استبداد وظلملری ایله بتون عالمنی اوزینه اسیر ایتکان کشیلرنی قاره خلق ایله بر درجەگه توشروب اللهغه خلق ایله برابر مسکینلك وعبودیت اظهارگه، بتون آدملردن اوستون قدرت أیه‌سی اللهغنه بولوینه ایمان ایتارگه اوندادی. الله ایله بندەلر آراسنده واسطەلق ایتوچیلرگه هرآدم الله نظرنده تیگز درجەلی وبنده ایله الله آراسنده واسطه بولماون، اللهنك هرکمگه غایت یاقن بولون علمی صورتده آچق بیان ایتدی. یاردم، استعانت آنچق اللهغه التجاء ایلەگنه ایدکن بلدردی. الله نظرنده هرکم مساوی، آرتقلق آنچق فضیلت ایلەگنه بولون تکرار سویلەدی.

سماوی کتابلرنی اوقوب اوگراتوچیلرنی معنالرنی آکلامازدن لفظلرینەغنه طوکوب قالولری واوز شهوت وغرض شخصیلرینه بناء تفسیر واوزگارتولری ایچون شلتەلدی. درست آکلارغه اوندادی. هر آدمنی اوزینه هبه ایتلکان عقل و باشـقه قوەلرن فکرلرگه

اوزلرن تانورغه اونداب بتون مخلوقاتدن آدمنك عقل، فکر وحرارا-
ده ایله ممتاز بولون آنکلاتدی. آدمگه الله بتون کائناتنی فایدهلنور
وبلور ایچون عرض ایتون والله نی اوزن تانورغهده عقـــــل وکا
ئناتدن باشقه یول بولمون آچق سویلهدی. بندهنك رسوللرگه
احتیاجی اللهنك بارلغن بلور ایچون بولماون بلکه اللهنك صفاتلرن
بلور ایچون بولون بیان ایتدی. شریعت وعدالت فرض ایتکان
قانون وحکملردن باشقه رهوشده آدمگه هیچ کمنك اوستونلك ایتارگه
حقی وقوتینك تاثیری اولماون، آدمنك روح وتنندن عبارت
ایکی قوت أیهسی وهر ایکیسنده خدمت ایتدرمك لازم بولون
آنکلاتدی. آخرت بورطنه ماده دنیاسی بولغانبو دنیاده حاضرلنمك
تیوش واك زور حاضرلك اللهغه چن کوکلدن عبادت وبندهلرگه
قارشی عدالت، نصیحت وارشاد بولون بلدردی، هیچ یاردمچیسز او
زیگنه بوکبی فضائلدن عبارت الهی حکملر ایله بتون دنیاغه قارشی
طاوشکوتاردی. دائمی دعوتده بولندی. دنیاده حسرت وآخرتده
محرومیتلرینه سبب بولسهده بتون خلق اوزلری، باباللری الفت
ایتکان نچارلقلرغه یابشقان؛ تورمشلرن اصلاح ومدنیت فاضله ایله
مدنیتلنورگه سبب بولسهده بلمکان نرسهلرینه خلق هر وقت دشمان
بولغان کبی آلارده دشمان ایدی. رسولنك اطرافندهغی خلـق اوز
لرینه دشمان، شهوتلرینه قل، دعوتن طکلامیلر، باشلقلرنك شخصیاتی
قاره خلقنك کوزلرن پردهلکان؛ باشلقلرنك عقللرن تکبرلك بلوطلری
قاپلاغان، امی؛ فقیر کنوچینك اوزلرینه حق یول کورساتون، نصیحتن
طکلاونیده زورخورلق دیوب بلهلرایدی.

لـکن ضعیف وحقیر بولغان رسول آلارغه دلیل وحکمت ایله
مقابله ایته، تاثیرلی قورقنچلی وعظلر ایله وعظلیدر ایدیکه: گویا
اوزی قوشقان وطیغان حکملرنی یرینه ینکرتوچی پادشاه یا که بالا-
لرینك تربیهسنه غایت اعتبارلی آتا ایدی. بو ضعیفکه بو قدر زور
قوت وبو امیگه بوقدر کیلك معلومات وجاهلیت قاراکغولغنده اوسکان

بو بتیمگه بو عالی وحکمتلی ارشادلر قایدن کلدی. عجبا؟!ــ عقلنك ایکنچی تورلی قوت تصور ایتوی ممکن بولمادیغندن بشرنك سعادتنه مرحمتا اعتبار ایتکان الله نك وحیسیله بلدرگان علملرنتیجه‌سنده حاصل اولمشدر. طعن وتهمت اینارگه یول قالماسون ایچون جناب حق الك مقبول صانالغان ذاتلرنی رسالتکه انتخاب ایتوب آلار واسطه‌سیله امتلرنی ارشاد وفطرتلرینه دعوت ایتونی قانون یاصامشدر. بوذاتلر نك طاوشلری تاثیری سایه‌سنده بشر سعادت وهدایت یولینه سلوك ایته کلمشدر. مدرسه‌لرده تربیه کورمگان، مدنیت محیطنده اوسمگان بر یکتنك عالم وجاهل بتون ملتلرنی آکلارغه وفطرتگه دعوتندن، الك عالی شریعت ایله کلوب بتون بشرنی سعادت یولینه یتا کلاوندن آرتق رسالتنه دلیل بولنماز. ساده‌لکگه الك یاقن وکائناتده غی نظاملردن بحث ایتودن الك عاجز بر امت ایچنده طوغوب بتون ملتلرنی کائناتده غی نظام وسرلردن بحث ایتارگه دعوتی، حکیم وفیلسوفلرنی ارشادی رسالت وآنلك اهمیتن آرتدره وآنلك شکسز رسول بولون اثبات ایته‌در. آنلك یکرمی اوچ یـل ایچنده دنیاغه کتورگان زور انقلابی فوق العاده وهیچ بر ملتده کورلمادگنـدن اوزیگنه رسالتنه دلیل بولورلقدر. بوامی رسول رسالتن عقل، فکر، فصاحت وبلاغت میداننده مسابقه ــ تحدی ــ ایله اثبات ایتدی. وبتون بشرگه قارشی یاریشو میدانی آچوب بتون ادبا وبلغانی حیرتده قالدروب رسالتن تصدیق ایتدردی. قرآن یالغان، وخطادن مصون الله سوزی و«محمد بن عبدالله الهاشمی» علیه الصلاة والسلام حضرتلرینك الله طرفندن منگولك دین ایله یبارگان رسول بولوینه چن کوکلدن ایمان ایتدیلر. هماننده هر امت ایچنده اسلامیت نوری ایـله مشرف بولغان عالم، فاضللر وزور مستشرقلر کورلمکده در.

اهدنا الصراط المستقیم!

وحی

مقدمه

انسان طبیعت سرلرن بلودن نیقدر عاجز، بلگان نرسه‌سی کائناتغه نسبتا یوق حکمنده ایسه‌ده هر علمی ایرشمگان، سببی بلنمگان نرسه‌لرنی انکار ایته‌در. اوزینه سببی مجهول بولغان نرسه نیقدر واقعه‌حقیقت بولسه‌ده آنارغه قارشی زور صوغشلر آچادر. شاید بونلڭ سببی حواس خمسه ایله بلنگان نرسه‌لرگه‌گنه اشانو انسانڭ، طبیعت حکمنده وفوق الطبیعه بولغان نرسه‌لرنڭ بر حواس ایله بلنورلك بولماوی وحقیقت بولوی بلنمگان نرسه‌نی قبول ایتماوندندر. سببی نرسه بولسه بولسون انسانداغی بو انکار کرك عقیده وکرك مسائل علمیه‌ده زور نزاعلر ومحاربه‌لرگه اسکیدن بیرلی سبب بولوب کلمکده‌در. انسان حواس ایله بلنگان نرسه‌لرگه‌گنه ایمان ایتسه بلکه بونزاع وصوغشلر بولماس گمان ایتوب ـ متافیزیق ـ فوق الطبیعه بولغان علملرگه قیمه بولونیده خیال ایتمشلر. اوکوست قونت (۱۷۹۷-۱۸۵۷) پوزیتیویزم ـ محققات قطعیه ـ اسمیله برمسلك فلسفی تأسیس ایتمش ایدی. کوزمز کورمگان، قولاغمز ایشتمگان وباشقه حواسمز ایله بلنمگان وتتبعات طبیعیه ایله ماهیتلرن بیلگلاو ممکن بولمغان نرسه‌لر ایله اشتغال ایتمیك دیمش ایدی. لکن انسانده فوق الطبیعه بولغان نرسه‌لرنی سیزو قوه‌سی طبیعت حکمنده بولدیغندن وهرکون سببی مجهوللگندن فوق الطبیعه حکمن آلغان نرسه‌لر بلنوب توردیغندن بو کبی فلسفه‌لر آدمنی فرق الطبیعه بولغان علملر ایله اشتغال ایتدردن مانع بولا آلمیدر. هله مدنیتنه حیران بولدیغمز غربده بوزلرچه عالم وفیلسوفلر تنویم صناعی، اسپریتیزم کبی علملرنی قورال ایتوب مسائل روحیه ایله کیچه وکوندز اشتغال ایتمکده‌لر. اگر بز قونت کبی محققات قطعیه‌دن باشقه‌سی ایله اشتغال ایتمیك مذهبنده بولنوچیلرغه قارشی «مجهول وروحی مسئله‌لر» اسمنده غایت قیمتدار کتاب

يازغان كامل فلاماريون ديدگنچه حواس خمسه ايله بلنگان نرسه‌لرنی،
حقيقت صاناب حكمتمزنی شول اساسده يورتساك غايت آلدانرمز. حوا-
سمز بزنی بيك كوب نرسه‌لرده آلداته‌در. قياش، آی وباشقه يولدز
لر بزگه يراطرافنده ايلانه‌لرو پراخود يا كه قايق ايله ساحلدن كيتساك
ساحل يوركان كبی كورينه‌در. حواسمز بزگه يرنی هركنسر كورساته‌در.
قولاغمزغه تورلی طاوشلر ايشتله. هوا ايسه برطاقم تموجاتدن باشقه‌بر نرسه-
نی ده برگه نقل ايتمی. ايشته بولار حواسمز نظرنده همه‌سی طوغری
حقيقت‌نك باشقه بولوی زمانمزده هركمگه معلوم. ايسكی زمانلرغه
كوز صالساق حال بنه شول روشده. فيثاغورس مدرسه‌سی ترقی ايتوب
باشقه كائناتقه نسبتا غايت كچوك يرنك اطرافنده بوقدر عالملر
أيلانوبنه قاراغانده يرنك قياش اطرافنده أيلانوی ميخانيكيت
افلاك قانونلرينه موافق بولون كشف ايتمش ايدی. بونظريه‌گه قارشی
اول زماننك اك زور عالم وفيلسوفلرندن بولغان افلاطون وآرشميد
واك زور هيئت عالملرندن هيپارق وبطالميوس كبی ذاتلر استهزاده بولندیلر.
سوقراطنك وحدانيت خصوصنده كوردگی بلالری غايت مشهور.
تورماده آغو ايچارگه مجبور بولدی. قياش يونانستانده‌غی
پيلوپونيز -موره- شبه جزيره‌سندن زور ديوی ايچون انكسا
غورس نيقدر ظلملر چكدی. بولاردن ٢٠٠٠ سنه صوك غاليليه بتون
عالملر بردن زوردر فكرنده بولنوی ايچون نيقدر اذا وجفالر كور
دی. اك زور كميا گير و آقادميا اعضاسندن بولغان موسيو بومه هوا
اوقزيژن وآزوتدن مركب بولون كشف ايتكان لاووازيه‌غه قارشی
پروتستو ايتوی بيك كوبدن توگل. خلاصه نيقدر كشفيات ومخترعات
بولسه برنچی درجه‌ده همه‌سی حقارت واستهزاء ايله كلمشدر. بخار،
الكتريك، فونغراف وباشقه‌لر بوندن مستثناء توگل. بوكبی حقيقتلر
بو قدر حكيم وفيلسوفلر طرفندن نيچون استهزاء وحقارت كوزی
ايله باقلدی؟ :- آدم اوز مسلكينه موافق بر حقيقت ايتوب بلماوندن،
وبلنمگان نرسه‌نی قبول ايتارگه قورقيغندن.
اسكيده وحاضرده بتون عالمنی مشغول ايتكان علم نجوم وسحرنی

بالکلیه بوش نرسه صاناماق ممکن توگل. کرک غرب وکرک شرق همه‌سی مشغول. کوب نرسه‌لرنی وزور حادثه‌لرنی وقتندن ایلك خبر بیرمکده‌لر. اهلینه مخصوص زور مجله‌لر نشر ایتمکده‌لر. هله سلفلردن قالغان کتب علمیه‌ده مفصل ذکر ایتلمش ومخصوص کتابلر یازلمش ویازلمقده در. عصرمزده خوارق علمیه تسمیه ایتلگان علوم عالیه بارکه: اسراری ایله بتون عالمنی حیران ایتمکده در. آلمان طبیبی مسمر (۱۷۳۳-۱۸۱۵) کشف ایتکان «سیال مغناطیس حیوانی» بتون عالم طرفندن تصدیق ایتلمکده. اوزی دوقتور واهل علم. خسته‌لرنی مغناطیس حیوانی ایله دوالرغه باشلادی. بوبر اسم. مسما ومعناسنی بو کونگه قدر اهل فن کشفدن عاجز اولمشدر. اصول تداویسی خارقه صانالمشدر. بر چیلاك ایچنده‌گی صونی اوز تعبیرنچه مغناطیسلاب باننه جیولغان خسته‌لر قابسی آباغن قولن طغوب وبعضیسی اوستوینه سیبوب شفا طابوب سلامتلنور اولمشلر. مسمرنلك صونی مغناطیسلاوی علمی اصولده توگل. بلکه سحر یازلق صورتنده. مسمر فرانسه‌ده اعتبار قازانسه‌ده معترضلردن قوتوله آلمامشدر. فرانسه‌ده بو اصول تداویدن بحث ایتمك ایچون علمی قامسیه تشکیل اولنوب سیالنك ماهیتی مجهول بولسه‌ده تاثیری شکسز بولوی حقنده مضبطه تقدیم اولنمش.

مغناطیس حیوانی نلك ماهیتی مجهول بولغان کبی الکتریقنلك ماهیتی‌ده مجهول. فقط تابع بولغان طبیعی قانونلری کشف اولنه یغندن علم حکمت آنی قبول ایتمشدر.

هله اسپرتیزم، گیپنوتزم، تیلپاتیا-برآدم روحینلك ایکنچی روحقه یراقدن تاثیری-کبی علملر بتون عالمده شهرت تاپدی. غربده زور عالم وفیلسوفلر نظارتنده تفتیش ایتلوب کوب عالملر طرفندن تصدیق ایتلدی. لکن قواعدن تمامیله کشفدن بتون عالم حیران. علم روحقه قورال ایتکان بوفنلر اوزلری مستقل برار فن شکلن آلوب غایت کوب کتابلر یازلدی. مجهول بولغان قوت سببلی

جیکل بولغان نرسه‌نڭ آورایوی ، آور بولغان نرسه‌لرنڭ جیکلابوی
ثابت بولدی . استحضار ارواح شایع بولدی. تورلی کشیلرنڭ
روحلری بدنلرندن چقارلوب یوزلرچه چاقروم مسافه‌لرگه یبارلدی.
تنویم مغناطیسی قاعده‌سی ایله اوتکان کونارینی وکلاچکده
نرسه کوره‌چکلری سویله‌تلدی. روحنڭ وجودی وخلودی اثبات
ایتلدی . منی بولارنڭ کوبسن هرکمگه اوزی تجربه ایتوب بلورگه
ممکن. بولارنی اثبات علم کلام وظیفه‌سی توگل. آنچق روحقه تعلقلی
مسئله‌لر جمله‌سندن . علم کلام وظیفه‌سی ایسه فننده اثبات ایتلگان
قاعده‌لرینگنه قور ال ایتمکدر. تمام معلومات آلمق نیتنده بولنغان
ذاتلربو خصوصده کوب تللرده یازلغان کتب علمیه‌گه مراجعت ایتسو
نلر وتجربه ایتوب قاراسونلر. بزگه انگلتره، فرانسا، آمریقا، المانیا
وایتالیا کبی مدنیتلی امتلرنڭ تواتر درجه‌سنه ایرشورلك عالملری
اوزلری تجربه ایتدکدن صوڭ روایت ایتولری یته‌در. بو
فنلرایله مشغول بولغان‌کوب عالم وفیلسوفلار روحنڭ بارلغن، غایت آز
بر وقتده یوزلرچه چاقروم مسافه‌لردن آیلانوب کلون وبوش بولغان
برده طاوشلر ایشتلون معلوم قاعده ودلیللر ایله اثبات ایتمشلردر.
بومقدمه‌دن انسانك بدن وروحدن عبارت ایکی قوت بولویده
آڭلاشلمشدر. انسان بدنی ایله برده‌گی باشقه عنصرلر آراسنك آیورما بولماویده هر کمگه معلومدر . انساننڭ بتون فضائلی روحی ایله
در. اخلاق وتربیه همه‌سی روحقه عائددر. انسانلر آراسنده‌غی
آرتقلق ینه شول روح ایله‌در. روحینڭ علویتی سایه‌سنده انسان
ملکوتیت تعبیر ایتلکان درجه‌گه ایرشوب قدرت الهی تأثیریله
نبی ورسول بولادر. نبی ورسوللر یوقاریده ذکر ایتلکان ره‌وشده
اخلاقا وعملا بتون بشردن اوستون بولوب بر طاقم معجزه‌لر ایله
تأیید ایتلمش ذاتلردر. تاریخ بتون رسالت دعوا ایتکان ذاتلرنك اخلاقا وعملا مجموع بشردن اوستون بولدیقلرن اثبات ایتدگندن وتاریخ دلیل قاطع بولدیغندن آلار شکسز رسوللردر. اشته

شول ذاتلر ملكوتيت صفاتى ايله (روحى) احكامنى اللهدن تلقى ايتار لر وبشريت صفاتى ايله تبليغ ايتارلر. بو تلقيننى وحى تسميه ايتلمشدر. وحى لغتده كشيدن ياشروب سوز سويلهمك، مكتوب، رسالت ومطلق بلدرر ايچون باشقهسنه سوز سويلاوگه اطلاق اولنور. صوڭره الله طرفندن پيغمبرلرگه القا ايتلكان معنالرده مشهور اولمشدر. «واسطه يا كه واسطه سز الله طرفندن القاء ايتلوى يقينا بلنوب آدمنڭ كوڭلنده حاصل بولغان بلم» ديوب تعريف ايتلور. واسطه ايله بولغانى طاوش ايله واسطه سز بولغانى طاوشسز مطلق القاء ايله اولور. اشته شول وحى تعبير ايتلكان القات الهيهنڭ الله تعيين ايتكان بعض ذواتغه حصولينڭ امكانى وباشقه بشرگه معلوم بولغان نرسهلرنڭ شول القات واسطهسيله معلوم بولوى عقل نظرنده ممكن وواقعدر.

هر كمگه بداهة معلوم بولغان رهوشده عقول بشر تورليچه؛ فهم وبلمده بعضيسى بعضيسندن عالى؛ عالى بولغان عقللرتوبان درجهدهگى عقللر ادراك ايتمكان نرسهلرنى ادراك ايته؛ تعليمنڭ تأثيرىده معلوم. فقط عقول بشردهگى بو تفاوت هر طبقهدهغى خلقده كورلدگندن كسب واختيارنڭ دخلى بولمغان فطرت تأثيرندن بولون انكار ممكن توگلدر. عقلنڭ مرتبهسى چيكسز متفاوت، بعضيسى قاشنده نظرى بولغان نرسه آثاردن عاليرهك عقل نظرنده بديهى؛ ونيقدر يوقاروغه كيتساك شول قدر تفاوت بولنهچغى معلوم. زور همت وعقل آيهلرى كچوك عقللرغه نسبتا ممتنع، وقوعيسى ممكن فرض ايتلمگان مقصودلرنڭ وقوعسن ممكن صانيلر؛ سعى سببلى ايرشكاچ كچوك عقللر حيران قالا؛ كوب وقتده اول مرتبهده انكار ايتهلر؛ الفت ايتلكاچ هركمگه معلوم بولغان بر نرسه بولوب قالادر. يوقاروده ذكر ايتلگان مقدمهلر ثابت بولسه (البته ثابت) بعض نفوس عاليه نڭ اصل فطرتلرندهگى علويت سببلى انسانيتنڭ كمالنه واقف اعلى غه ايرشوب الله تبارك وتعالى حضرتندن بزنڭ استاذلردن تلقى

اینومزدن آچغراق رەوشدە تلقی اینولرندە عقل قبول ایتار. بو ذاتلر اللهدن تلقی ایتکان حکملرن امتلرگە تبلیغ و آلارنی بوحکملرگە دعوت ایتارلر. اللەنڭ بو قانونی بشرنڭ مصلحتی، احتیاجی وبشرنی سعادت یولینە ایرشدرمك ایچون یگانە وسیلە بولوی تکرار بیان ایتلدی.

مقدمەدە بیان ایتلگان ، اسکی ، ویڭی فلسفە تأکید ایتکان رەوشدە فطرتلری ایلە صاف بولغان بو ذاتلرغە ارواح عالیەنڭ ظهوری والهی حکملرنی روحلرینە تلقیناتی نیچون ممکن وواقع بولماسون؟. بزگە سببی معلوم بولمغان ایچون ردلازم بولسە سیال مغناطیس حیوانی ، اسپیرتیزم ، کیپوتیزم ،تیلپاتیا وبولار واسطەسیلە حاصل بولغان روحی بتون اثرلرنیدە حتی الکتریكکبی ماهیتلری معلوم بولمغان بتون مدنیت اثرلرن انکار لازمدر. وحی ایلە الکتریق آراسندە هیچ آیرما یوق. الکتریقنڭ تابع بولغان قوانین طبیعیەسی معلوم. بولسە وحی نگدە طبیعت بشردەگی تأثیرات معنویەسی معلوم. اشتە بو طاوشسز بولغان وحی. بو ذاتلرغە طاوش ایشتلون، ارواح عالیەنڭ شبحلری کورنون نبوت ورسالتگە دشمان بولغان کشیلردە اعتراف ایتدکلرندن ومقدمەدە ذکر ایتلگان رەوشدە عصرمزدەدە انکار ممکن بولمادیغندن ثابتدر. فقط وحی منکرلری بوطاوشلر مخصوص آورولرغەمبتلا بولغان کشیلرگە کورنگان وایشتولکانکبی خیالی بر نرسەگنە، واقعدە بر نرسەدە یوق دیلر. سبحان الله نیقدر انکار وعناد؟! درست دماغلرندە خستەلك بولغان خیالی ومجنونلرغە نسبتا بولا بلور. فقطبتون خستەلکلردن سلامتلکلری عالم انسانیتکە بولار کتورگان انقلابدن، عالی قانونلردن وبتون بشرگە اخلاقا وعملا اوستو تلکلرندن معلوم بولغان ذاتلرنی نیچوك خیالی دیوب ایترورگە ممکن؟. یوزلرچە ملیون عقل أیەلری اشانغان ورسالتلرن علمی دلیللر اثبات ایتکان مقدس ذاتلرنڭ خیالیلق وباشقە تورلی خستەلکلردن سلامت بولولری بدیهی. خستە بولغان خصوصا دماغی خستەلکگە مبتلا بولغان کشیلرنڭ عالی قانونلر یاصاب هر جهتدن

سلامت، ماللری، عسکرلری کوب وقوراللری کیسکین پادشاه وقوت أیه‌لرینه غلبه‌لری، عالم وفیلسوفلرنی اوز تعلیملرینه دعوت ایتوب ایپارتولرن هیچ بر عقل أیه‌سی قبول ایتماز. بناءً علیه وحی نلك هر ایکی قسمی ثابت. لکن مقدمه‌ده ذکر ایتلگان ره‌وشده آدم بر نرسه‌گه الفت ایتماوندن، اوز مسلکینه موافق بر حقیقت ایتوب بلماوندن وحقیقت ایتوب بلنمگان نرسه‌نی قبول ایتارگه قورقدیغندن کوب حقیقتلرنی انکار ایته در. اشته شولار جمله‌سندنده بتون انسانیتکه کیره‌ك وحقیقت بولغان وحیدر.

قـرآن

رسولنك جاهلیتده ورسالت کلکدن صوك بوقارده ذکر ایتلگان حال وصفاتلرده بولنونده بتون تاریخ وآنك سیرتن یازوچیلر اتفاق ایتمشلر، وبزگه‌ده ذکر ایتلگان حالده بولوی تواتر ایله ایرشمشدر. وبتون امتلر آنك قرآن ایله کلونده وآنی صحابه لرینك کوبسینه حرفیا یادلاطونده وبو کونگه قدر کاغدلرگه یازلغان مصحف شول قرآننك اوزی اولونده اتفاق ایتمشلردر.

قرآن اسکی امتنك حاللرن حاضرگی وکیلاچك زمانلرغه عبرت ونمونه اولورلق روشده بیان ایتمشدر. تاریخقه توشلغان یالغان خرافات وهملرنی طاشلاب اڭ قسقه ره‌وشده بلیغ صورتده امتلرنك حاللرن بیان ایتدی. بشرنك اڭ زور مصلحلرندن بولغان رسوللرنك سیرتلرن، اسکی خلقلرنك اول ذاتلر ایله معامله‌لرن حکمت تشریعغه موافقه حکایه ایتدی. اول ذاتلر قالدرغان الهی کتابلرنی شموت وشخصیات سائقه‌سیله تفسیر وتحریفلری وبوسببدن بتون انسانلرنك عقیده‌لرن، عبادتده‌گی روح وتاثیرلرن بوزولری ایچون شلته‌لدی.

قرآن امتلرنك مصلحتلرینه موافق بولوی تطبیق ایله عملده کورلگان وبوسایه‌ده نظامسز اڭ وحشی بر امت ترقی ایتوب غایت زور مدنیت

قالدروینه سبب بولغان حکملر ایله کلدی. لکن اول حکملرنی اهمال وروحنلن براغایو سببلی انسانیت وقتلیچه مدنیت فاضله دن محروم اولدی. وشول سببدن بوعالی شریعتنڭ بتون وضعی قانونلردن اوستون وفایده لی بولوی انصاف اهللرینه معلوم اولدی. قرآن الڭ قاطی کوڭللرگه تأثیر اینارلك ادب، وعظلر ایله کلدیکه: وحشی بر امت بو تأثیر سایه سنده فضلیت واخلاقده بتون امتلرگه رهبر اولدی.

تواتر ایله ثابت بولغان رەوشده قرآن اینگان وقتده عربلر فصاحت وبلاغتنڭ کمالینه ایرشکانلر، ادبیاتلری ترقی ایتکان وهر کون ادبیاتده یاریشه ایدیلر. اوشنداق تواتر ایله معلوم درکه: رسولگه مقابله اینارگه بار بلاغتلرن صرف ایته لر ورسولده قرآن اوزینڭ معجزەسی وبر ایکی گنه آیتیله برلسه ده مقابله ایتولرن صوری ایدی. امی وبارلی کتوچیگه ایباروني اوزلرینه معنوی ومادی زور کەچیلك اعتقاد ایتکان ملکلر وامیرلر خطیب، شاعر وبازچیلرنی مقابله والزام اینارگه دعوت ایته لر ایدی. بابالرینه، معبودلرینه وعقللرینه هجوم ایتکان دعواچینی الزام اینمك بولارنڭ برنچی امللری ایدی. لکن بولار قرآننی نیقدر طکلاتماسقه ونیقدر مقابله اینارگه اجتهاد ایدوب بارقوتلرن صرف اینسه لرده تواتر ایله معلوم بولغان رەوشده عاجز قالدیلر. امللری بوشقه چقدی. اللهنڭ سوزی والهی حکملر بنده لر املینه غلبه ایتدی. تواتر ایله کو چرلگان بوحاللر محمد علیه السلام نڭ الله رسولی وقرآن الله سوزی بولوبنه آچق وانکار ایتو ممکن بولمغان دلیلدر. عکسحالده بر امی، یتیم کتورگان قرآننی بلاغت وفصاحت میدانینه اوزشوچیلر البته کتوررلر ایدی. اگر قرآنده غی معجز شولغنه بولسه ده الله سوزی بولوی شکسز ثابت بولور ایدی. حالبوکه قرآننڭ معنوی معجزەلری ده نهایتسزدر. آلار جمله سندنده عوام آڭلارلق اینوب علمی مسئله لرنی بیان ایتکان اصوللر بنلڭ الڭ صوڭغی وقتلرده اثبات ایتلکان نظریه لرگه موافق بولوبدر. غیبدن خبر بیرگان «روملرنڭ تیز وقتده غی مغلوبیتلری»، «ایمان

ایتکان وایندگوعمل أیه‌سی مؤمنلرنڭ غلبه‌لری وبرگه‌خلیفه بولاچقلری »
کبی خبر وبشارتلرنڭ قرآن بیان ایتکان ره‌وشده وقوعلری، حیات
وانقراض امم کبی زور اجتماعی مسئله‌لرنڭ تمام واقعگه موافقتی،
ایسکی زمان خلقینڭ تاریخلرن کوروب وبرلرنڭ یروب، عصرلرنده
طوغوب خبربیرگان کبی خبرلرینڭ درستلگی رسولنڭ هلاکو
عسکرن‌بیان ایتکاننده‌علامت‌حتی‌سیمالرن‌وجاپاطلرینه‌قدر بیان ایتوی
معجزه توگلده نرسه‌در. دعوتی بتون طرفقه تارالوبده عرب امتی‌کبی
زور بر امتنڭ بلاغت ایله شهرت تاپماغان وشغالنمگان قوتسز بر
یتیمگه مقابله ایتودن عاجز اولوب الله رسولی بولوینه ایمانلری
وبرکنو چینلڭ‌ازولگان‌اسکی‌مدنیتنی‌دنیاغه‌چغاروب‌بتون عالمده زور
برانقلابغه سبب بولوی وبتون تورمشنی اوزگارتوی فوق العاده
لگینه والله.رسولی بولوینه الڭ زور دلیل توگلده نه‌در. عالمده انسا
نلرعالی مدرسه‌لر بتوروبده ثبات وغیرت، اخلاق فاضله واجتماعی
افکارده آنارغه قیاس ایتارلك درجه‌لردن الڭ‌توبان درجه‌سنده‌ده ایر
شه آلماولری دعواسی‌نڭ حق بولون آچق اثبات ایته‌در. بناءً
علیه قرآن الله سوزی، محمد علیه السلامده آنلڭ حق رسولی بولوینه
ایمان ایته‌مز.

اسلام دینی

اسلام دینی محمد علیه السلام بیان‌ایتکان،صحابه‌لری وآلارغه‌عصر
داش بولغان ذاتلر حفظ ایتکان وهیچ بر اختلافسز، تاْویلسز وهیچ
برمذهبکه میلسز سنه‌لرچه عمل ایتلکان دیندر. بز بودیننڭ حقیقتن
قرآن وصحیح حدیثلرگه ایباروب بیان ایته‌چکمز: اسلام دینی ذات
وافعالنده الله‌نی برله‌ب وهرمخلوقغه اوخشاودن پاکلاب کیلگان
دیندر. الله‌نڭ وحدانیتن وذات پاکینه موافق علم، اراده وقدرت
کبی صفاتلرن دلیللر ایله اثبات ایتمشدر. الله‌غه هیچ برمخلوق

اوخشاماون وهرنرسەنی یاراتون وهرآدم عاقبت آنارغه قایتەجغن بیان ایتدی. قرآنك اللهغەنسبت ایتلگان یوز، قول، برا ورنده قرار لنو کبی سوزلرنك معنالری عربلرگه معلوم ایدی، بوکبی سوزلرنك معنالرنده اشتباه واللهغه ذاتی وصفاتنده هیچ برروح وبدننك مشابهتن نچو بز ایتمادیلر. الله اوزگارونی قابل بولمغان علم ازلی قانونی ایله اوزی تلەگان داتلرنی غلبه وعلم ایله تخصیص ایتدی. وهر عقل أیەسن مقدمەلری حسی یاکه بدیهی درجەسنه ایرشگان دلیل وبرهانسز بوذاتلرنی تصدیق ایتودن منع ایتدی. رسالتدن عبارت شول علم أیەلرینك باشقه عادی آدملردن ممتاز بولماولرن الله اذنندن باشقه اوزلرینه فایده وضرر ایتارلك قوتکەده أیه بولمادیقلارن، بلکه اللهنك حرمتلی قللریغنه بولولرن، آلار قولنده ظاهر بولغان خارقەلرنك حکمت وفقنچه مخصوص وقت واورنده الله اذنی برله ظاهر بولون واللهنك هر راشی حکمت ودلیللی ایدگن بیان ایتدی.

«الله سزنی آنالرگز قارننددن چغاردی. سز برنرسه بامیدر ایدگز. الله سزگه قولاق، کوز وقلب کبی اعضالرانعام ایتدی. اللهغه شکر ایدگز!» مفهومندەغی آیتلر ایله الله بزگه حواس وقوهٔ فکریه احسان ایتدگن منت مقامنده ذکرایتوب شکرایتارگه بیورادر. شکر ایسه عربلرگه معلوم. انعام ایتلگان نعمتنی برینه صرف ایتمك ایله اولور. مذکور حواس وقؤ عقلیەمزنك شکری مذکور قوەلرنی فایدەمز، مادی ومعنوی تربیەمزگه، اللهنك کائناتندەغی اثرلارن فکرلاب آنك هر قوتدن عالی وعقلمز کنهن احاطه ایتارلك درجەدن خارج، وبتون عالملر آنارغه مسخر بولون فکرلارگه صرف ایتمك ایله، وآنار دن باشقەغه خشوع والتجاء ایتمك جائز بولماون، هر ایذگولککه قارشی جزا وهر یاوزلقغه مقابل عذاب آنك تصرفنده وایکنچی حیاتدەغی نظام وانتظامغه أیه اول ذات اقدسکنه بولون بلورگه قورال ایتمك ایله اولاچغی آشکاردر. اسلام بوتعلیمات ایله کلگان ایکن

بو تعلیمات انسانیتکه نیندی فایده بیره؟ تعالیم دینیه‌نڭ حرکت اجتما
عیه‌گه تأثیرن بلگان واسکی عقیده‌لردن خبردار بولغان ذاتلر بلور
لرکه: بو تعلیمات وثنی عقیده‌لرنڭ طامرلرن کیسدی، صورت وشکلده
وثنیتکه باشقه بولسه‌ده معنا بر بولغان خرافاتلرنی تارمار ایتدی.
بو عقیده سببلی آدم باطل عقیده‌لرگه ایبارگان بوزوق وهملردن عقلنی
پاکلادی. وهملرگه ایبارگان یاوز ملکه‌لر کوڭللردن کیتدی. آدم بو
اعتقادی تقدس سببلی معبودلر حقنده اختلافدن قورتلوب قدری
کوتارلدی، وقیمت معنویه‌سی زورایدی. شول تقدس سببلی یر،
کوکلرنی وبتون انسانلرنڭ خالقی بولغان الله‌دن باشقه‌غه خشوع
ایتماز بولدی. هرکشیگه ابراهیم کبی: «بن حقیقت بولغان دینگه
میل ایدوب یر کوکلرنی یاراتقان الله‌غه عبودیتمی اظهار ایتوب
توجه ایتدم. بن مشرکلردن دگلم» یا که رسول کبی «نمازم، عبادتم،
حیاتم ووفاتم بتون عالملرنی تربیه‌سیله متر‌قی ایتوب یاراتقان الله
غه مخصوصدر که: شریکی یوقدر. وبن بونڭ ایله مأمورم. وبرنچی
مسلمانلردنمن» دیو مباح بلکه فرض اولدی. وبوسایه‌ده نفس انسانی
حریت کسب ایتدی. الله اراده‌سندن جزء یا که تمام الله اراده‌سی
گمان ایتلگان رئیسلر اراده‌سی، قبرلر، تاشلر، آغاچلر، ویلدزلر،
کبی خیال اختراع ایتکان وهمی اراده‌لر بوینده‌رغندن اوزن قوتقاردی.
واسطه‌چیلر، شفاعتچیلر، کاهنلر وهر اسرارغه اطلاع دعوی ایتوچیلر،
بنده ایله الله آراسنده‌غی بنده‌نڭ عمللرینه تصرف حقن اوزلرینه
نسبت ایتوچیلر کبی بر طاقم دجال وابلیسلر نفوذی آستوندن بو عقیده
سببلی انسان خلاص بولدی. آدم حریتلی بر انسان اولدی. الله نظرنده
هرکم مساوی، آدملر آراسنده افضلیت عمللر، عقللر وکسب معارف
ایله اولون آڭلادی. الله‌غه یاقنلق عقلنڭ وهملردن پاک‌لگی وریاسز
خالص عمل ایله اولدیغن بلدی. وبو عقیده سایه‌سنده کسب ایتلگان
ماللر کاهنلر کبی بر طاقم اشسزلرگه صرف ایتلمازدن اهلی بولغان
فقراء وبتون خلقغه فایده‌ی یرلرگه صرف ایتلور بولدی.

اسلام «هر کم ذره قدر فایده یا که ذره قدر یاوزلق اشلاسه جزاسن کورر»، «آدمگه اوز اجتهاد وسعی ایله اشلگان اشندن باشقه نرسه یوقدر» مفهومنده‌غی آیتلر ایله هر کشی‌نی عملگه قوزقتوردی. وقدرتی ایرشکان اشلر ایله تکلیف ایتدی. هر کشیگه خوش کورگان نرسه‌سی ایله فایده‌لنونی مباح ایتدی. اوزینه یا که قول آستونده‌غی کشیلرگه یا که باشقه‌لرینه ضررلی بولماسه حرام ایتمادی. وبو خصوصده مصلحت بشرگه وهر زمانغه موافق عمومی قاعده‌لر ایله کلدی. هر کشیگه عملده استقلال حقن بیردی. سعی، عملنی همت واجتهاد مسابقه‌سنه میدان ایتدی. اسلام تقلیدگه هجوم ایتوب اساسندن تارمار ایتدی. عقلغه خطاب ایتوب تقلیدنی تأویل ممکن بولمغان ره‌وشده ذم ایتدی. انسان باشقه‌سینڭ فکرینه اسیر بولور ایچون یاراتلماون بلکه علم وکونی علامتلر ودلیللر ایله هدایت وحقیقت بولن تاپمق آنڭ فطرتنك، طبیعتنك مرکوز بولون بیان بیوردی. معلملر، امامار حقیقت بولینه تنبیه وارشاد ایتوچی ذاتلر، عقلنی بحث بولینه کوندرو چیلرگنه‌در. اهل حقنی: «سوزلرنی ایشنوب گوزلینه، خیرلیسنه ایباروچیلر» دیوب تعریف ایتدی. رئیسلرگه هجوم ایتوب مذاکره ومحادثه طرزنك بتون حاللرن بیان ایتدی. مطلق آتا، بابا سوزینه تقلید ایتوچیلرنی حماقت وسفاهت ایله صفاتلادی. کوڭللرنی دلیلسز بابالر سوزینه اشانودن چوردی. زمانك مقدملك معرفت وعقلنڭ تعالیسنه سبب بولماون، تمییز، فطرت هر زمانده بر بولون بلدردی. بلکه صوڭ زمان کشیلری ماضیلك‌غی حاللرنی بلسه‌لر، اسکی امتلرنڭ عمل دفترلری بولغان تاریخقه اعتبار کوزیله قاراسه‌لر اسکی خلقغه قاراغانك تیزراك حقیقت بولن تاباچقلری آشکاردر. اسکی دین اهللرن «بز آتا، بابالرمزنی شول ره‌وشده تاپدق. آلار یولندن آیرلمیمز» کبی سوزلری ایچون قرآن آلارنی شلته‌لدی. اشته اسلام بو یولی ایله عقلغه تمام حریت بیردی، هر نرسه‌دن دلیل وحکمتکه موافق ره‌وشده بحث ایتارگه

ارشاد ایتدی. اسلام بوایکی قاعده‌سیله انسان محروم بولغان ایکی حقوقنی کیرو قایتاردی. أولك اراده وفکرده استقلال. بوایکی حقوق سایه‌سنده انسانیت کمالاتقه ایرشدی. غرب فیلسوفلرندن مشهور بر ذات «غرب مدنیتی اراده وفکرده استقلال سببلی میدانغه چقدی. غربده کوب کشی اوزلرینك فکر وارادەلرن اشلاتو رگه‌مقلی وحریتلی بولون بلدگدن صوڭغنه عقللری بحث وتفتیش که‌باشلادی. غربگه اون آلتنچی عصرده انعکاس ایتگان بو نوراسلام ومسلمان محققلرینك ضیاسی» اولدیغن اعتراف ایتمکده در

اسلام قرآن کریم ایله اوزلرینه واوزمسلکلرینه کروب روحانیلر کیومن کیمگان کشیلردن باشقه سینه کتب مقدسه‌نی آڭلامق حقوقن بیرمگان دین باشلقلرینی شلته‌لدی. عوامغه کتب مقدسه‌نك بعض بولوملرن آڭلامادنغنه، مقصودنی فکرلماسدنگنه اوقورغه رخصت بیرگان وصوڭندن بزنك عقللرمز شریعت حکملرن ونبوتك اسرارن آڭلاودن عاجز دیوب اوزلرینه‌ده کتب مقدسه آڭلاونی حرام وقاره خلق کبی لفظلرن طاوشلاب اوقونی عبادت صاناب حکمت تشریعنی مسخره ایتکان روحانیلرغه آچی، آچی بەرلدی. «ومنهم امیون لا یعلمون الکتاب الا أمانی وان هم الا یظنون»، «مثل الذین حملوا التوارة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا بئس مثل القوم الذین کذبوا بآیات الله والله لایهدی القوم الظالمین» کبی آیتلرده کتاب مقدسنی آڭلامازدن، ایچندگی الهی حکملرنی بلماردن مطلق اوقوب بلمگان نرسه‌لرن عقیده ودین دیوب گمان ایتدکلرن بیان، الفاظغه‌غنه قاپلوب عقللری کتاب مقدسه‌گی احکام والهی امرلرنی ادراك ایتمازدن کتب مقدسه‌نی ایندرودن مقصود بولغان هدایت وانسانی حقیقت یولینه ارشاد مقصودن فوت ایتدردکلری ایچون آلارنی ایشاککه تشبیه ایتوب الهی حکملردن فایده‌لنمادیقلرندن انسانیت درجه‌سندن حیوانیت مرتبه‌سنه توشره‌در. کتابلر یوکله‌گان ایشاك مشقت، آورلق کوتاروب آرقاسن آورتدرودن باشقه فایده

اینمادگی کبی بولارنکك فایك ایتماولرن بیان اینه‌در. «فویل للذین یکتبون الکتاب بایدیهم ثم یقولون هذا من عندالله لیشتروا به ثمنا قلیلا» کبی آیتلرده کتاب مقدسدن حکملر بیان ایتمك لازم کلدگنده اوز مقصود وشخصیاتلرینه موافق الله کتابن تأویل وتحریف ایتو-لری اوزلری ایچون زور حسرت بولون بلدره‌در. خلاصه قرآن هر دین اهلینه کتب الهیه‌ده بولغان حکملرنی درست آڭلاەق فرض وآڭلارغه‌قورال بولغان علملرنی بلگان هر کشینڭ آڭلارغه‌حقی بولاون وکتب الهیه‌نی آڭلاەق بر طبقه‌ده‌غی خلقغه‌غنه مخصوص بولماون بیان ایتوب تعالیم الهیه‌نی آڭلارغه مسابقه میدانی آچادر

رسول اسلام دینی ایله کلگان وقتده بتون دنیادین اختلافی ایله طولغان، دین اسمندن ایکنچی دین اهالرینه لعنتلر اوقولور، بو فتنه‌نی الله امرینه اطاعت صانالور ایدی. اسلام الله دینی هر وقتك بر، بتون انبیا بر دین ایله کلدگن متعدد آیتلرده بیان ایتدی. بالکز سورهٔ بقره‌ده بو خصوصده بکرمی مقدارنده آیتلر بار. قرآن اوقغان هر کش بتون دینلرنڭ الله‌نی برلمك، الله‌غه‌غنه تسلیم وعبادت، بشر سعادتنه لازم بولغان هر حکمی مأمور، مصلحتنه ضررلی هر نرسه منهی، وممنوع اولدیغن بلور. باشقه رسوللرگه ایندرلگان کتب مقدسه‌نڭ مفهومنی اوقور. عقللرنی آنی آڭلارغه رعبتلندرون، الهی حکملر ایله عمل، اختلاف ونزاع وقتنده آلارغه مراجعت بشر آراسنده‌غی بتون دشمانلقنی بتروب قرداش اینه‌جگن آڭلار.

عبادات، آیینلرنڭ هر دینده باشقه‌لغی تربیهٔ بشر ایچون الله‌نڭ مرحمتی، ملتلرنی تدریجی تربیه ایچون یگانه وسیله‌در. الله فردلرنی آنالردن بر نرسه بلمگان حالك طوغدروب کائناتنی اورتکان پرده‌لرنی فکر وعقلی سایه‌سنك آچدرب تدریجی کمالغه ایرشدرگان کبی امتلرنیده شول تدریج قانوننه بناء تربیه اینه کلمشدر. آدم خلقتدن بیرلی خطاب ایتلکان نرسه‌لرنی آڭلاونك، بلمنك بر ره‌وشك گنه قالمامشدر. بلکه فردلرینه طبیعی بولغان اوسو وترقی قانونی

تربیه‌سی تأثیرینه معروض قالمشدر. عبادات، آیینلرده شول تر-
بیه، اوسو قاعده‌سنه موافق اوسه کلمشدر: دینلر کلگاننده آدملر
عمومی وخصوصی مصلحتارنده بالالق دورنده، بارلقغه الفتلری آز،
حواسلری احاطه ایتکان نرسه‌لرگه‌گنه ایلشکانلر، محاکمهٔ عقلیه یوق
درجه‌ده، فکرلرینه بدیهی حکمنده بولغان معنالردن باشقه‌سی کرمی،
حسیات قلبیه‌لری غایت توبان ایدی. بو وقتده وجدانینی رقتکه
کتوره‌چك خطاب وعقلنی ترقی ایتدره‌چك دلیللر ایله آدم مخاطب
بولورلق درجه‌ده توگل ایدی. اگر دینلر بو ره‌وشده خطابده
بولنسه‌لر تشریع حکمتلرن هدم ایتمش اولورلر ایدی. بناءعلیه
دینلر آدمنی آتانك یاش بالاسن تربیه‌سی کبی تربیه‌ده بولندی.
اوزلرینه مناسب احکام، اوامر ایله کلدی. مناسب عباداتلر مشروع
ایتلدی. زمانلر، عصرلر کچدی. آدم هردور وقالپقه کردی.
سعادت، شقاوت وهرتورلی آچی حادثه‌لر باشنه کلوی سببلی حسیا-
تی، وجدانی ترقی ایتدی. شول وقتلرده الله آدمنك حسیات، وجدا
ننه موافق دین ایندردی. دنیادن آدمنی اعراض ایتدرب ملکوت
اعلاغه روحن توجه ایتدره‌چك، آدمنی یالگز زاهد ایته‌چك قانونلر
مشروع بولدی. حق أیه‌سنه اوز حقوقن صورامق ممکن بولمادی.
بایلرغه رحمت الهیه قاپولری قاپاندی. اول وقت آدمینك حسیات
قلبیه واحتیاجنه موافق عبادتلر مشروع بولدی. اول زمانه آدملری
بوالهی حکملر سایه‌سنده ترقی ایتدی، خسته‌لکلرندن سلامتلندی.
نیچه عصرلر اوتکاچ بشر بو قانونلرغه تحمل ایتو دورندن اوتدی،
احکاملری بوینچه عمل ایتمك مشکللاشدی، آنك وصایاسی ایله عمل
ممکن توگل دیوب حکم ایتدی. نهایت دین باشلقلری طرفندن پادشا-
هلر ومال اسراف ایتوچیلرگه غلبه ایتارلك ره‌وشده مال جیو باشلا-
ندی. قاره خلق تأویللر، تحریفلر ایله، اوزلری تلگان هرباطلنی
دینگه قاتناشدروب روحن بوزدی. دیننك تأثیرات معنویه‌سی بتدی.
دیننك اك زور نیگزی عقلنی دیننی آڭلاودن محروم ایتمك گمان.

ایتلوب عقلغه دیننی آنگلامق، خلقت وکائناتدن بحث ایتمك حرام ایتلدی. عقل ایله دین هیچ بر وقت موافقت ایتمی، دین علومنلك الك زور دشمانی دیوب حکم ایتلدی. شول فکر زور قوت وقورال ایله نشر ایتلمك بولدی. نهایت دیننك بعض قضیهلرن قبول ایتدرملك بولنك انسانیت ایچون الك مشئوم وضررلی بولغان دین صوغشلری طوغدی. اخلاق غایت توبان درجهده قالدی. محبت، قرداشلك وامینت عمومیه بتدی. هر تورلی حوادث الیمه اجتماع بشر قانونچه آدمنی بالالق دورندن عقلك کمال دوربنه ایرشدردی. عقل وفکر بشر بو دورگه ایرشکاچ مصلحت بشرگه موافق اسلام دینی ایله رسول علیه السلام کلدی. عقل وفکرگه خطاب ایتوب انساننی دنیا وآخرت سعادتنه ایرشدروده حسیات واحساسینك شریك ایتدی. بشر اختلاف ونزاع ایتکان مسئلهلرنی اورتکان پردهلرنی آچوب اللهنك دینی هر عصرده بر، آدملرنك حاللرن وکوڭللرن پاکلاوی بررهوشك بولون بیان ایتدی. عبادتلرنك آیتلرنك آنچق روحلرغه اللهنی خاطرلتملك، الله بندهنك صورتنه باقمازدن آنچق کوڭللرگه قاراون، آدمگه بدن وکوڭلنه اعتبار وایکیسنده پاکلك لازم، عبادتنك روحی اخلاص اولدیغن بیانده بولندی. «نماز هر فحش ومنکردن طیادر» مفهومندهغی آیتلر ایله عبادتلرنك فرض ایتلوندن مقصود آدملرنی ملکات فاضله ایله طبیعتلندرملك ایدکی آچق سویلهدی. بایلقن برینه صرف ایتوب تشکرن یربنه یتکورگان بابنی صبرلی فقیردنك اوستون درجهگه کوتاردی. بتون قوتلرن یربنه صرف ایتونی انسانغه لازم ایتدی. اللهنك رضاسی ونعمتلربنه قارشی تشکر جمیع قوهلرنی یرینه صرف ایتملك ایله بولون، دنیا آخرتنك ایگونلگی وآخرت سعادتنه دنیادهغی سعیدن باشقه ایرشملك ممکن بولماون تأویلی قبول ایتمانالك رهوشده آچق سویلهدی. معاندلردن دلیل طلب ایتوب الزام ایتدی. عقیده ودینی مسئلهلرده خلاف ونزاعغه سبب بولغان کشیلرنی شلتهلدی. افتراق ونزاع ضلالت بولون سویلهبکنه

قناعت ایتمادی. بلکه برلك شریعتن عملگه تطبیق ایتوب کورساندی. مسلمانغه کتابیه‌لرنی اولنملك، طعاملرن آشامق جائز دیدی. اهل کتاب ایله الڭ گوزل ره‌وشده بحث وجدال ایتونی مشروع ایتدی. گوزل وکورکام معامله محبت باشلغی بولوی معلوم. کیاو، قدالف ایر ایله قزنلڭ عائله‌سی آراسنده محبت والفت صوڭنده‌غنه بولور. اسلام بو حکملر اوستوینه اوز حکملری وحمایه‌سی کولگه‌سنه کرگان چیت دین خلقینه کلاچلك فلا کتلرنی اوزلرندن مدافعه ایتکان‌کبی مسلمانلرغه مدافعه ایتونی: «آلارغه فایده‌لی شی بزگه‌ده فایده، آلارغه ضررلی شی بزگه‌ده ضرر» دستوری ایله بیان ایتوب لازم ایتدی. بو حمایه برابرنده آز، اهمیتسز مقدارده بیرگو تعیین ایتدی. دینگه کوچلاودن منع ایتوب بتون دینلرگه حریت بیردی. «أی ایمان اهلی! سزگه اوزگزنی ضرردن محافظه لازم. هدایت یولن کورساتوب وظیفه‌گزنی اوته‌گاچ باشقه‌لرنلڭ ضلالتده قالولری سزگه ضرر ایتمیدر» مفهومنده‌غی آیتلر ایله خیر وحقیقتکه دعوت مسلمانلرنلڭ وظیفه‌سی بولون بیان ایتوب دینگه قوت وکوچلاو ایله دعوت ممنوع اولدیغن آچق سویله‌دی. دیانت هیئت انسانیه‌نی تفریقه‌غه، اختلافقه توشرملك ایچون کلمادگن، بلکه اخوت وحقیقت‌گه یناکلاو ایچون کلدگن ایضاح ایتدی. اسلام بشرنی عصرلرچه ایزگان امتیازلرنی بتروب الله‌غه نسبتا حقوق وهر شیده بتون بشر تیگز، آرتقلق فضیلت، اخلاق، علوم، سعی وعمل ایله‌گنه بولون مشروع ایتدی. بو خصوصده تأویلنی قابل بولمغان آیت وحدیثلر ایله کلدی.

قرآن ورسول بیان ایتکان عبادتلر الله‌نلڭ عظمتنه، وجودینلڭ هرنرسه‌گه مشابهتدن مقدس بولوینه موافق وسلامت عقللر قبول ایتارلك ره‌وشده مشروع اولمشدر. نماز بتون طبیعت قانونلرینلڭ سلطانی الله‌غه تعظیم ایله حسیات ووجداندن چقغان رکوع سجده، حرکت، سکون، دعا، خشوع وآثارغه النجادن عبارتدر. عبادتلر عقل حسنن قبول ایتمالك صورتده مشروع ایتلماشدر. نماز رکعتلرینلڭ

صانلرن، حج وقتنده «منا»ده طاش آتوکبی بعض عبادتلرنڭ اسرار وحکمتلرن عقل ادراك ایتە آلماسەدە حکمتکە مخالف، عبث صانالمق‌دە ممکن توگل. روزه حسیات، وجداننی تربیە ایتوب شهوتلردن طیولر غە سبب اولور، نعمتلرنڭ قدرن والله‌نڭ احسیانینڭ درجه‌سن بلدرر. حج عمللری ایسه آدمگه برنچی کیره‌ك حاجتلرن خاطرینه توشروب عمرنده بر مرتبه اولسه‌ده فردلر آراسنداغی مساواتنی کوز آلدینه کتوروب کورساتور. بای، فقیر، درویش وامیرلر آراسنداغی امتیازلرنڭ کوتارلون کورر. بتون بشر بالانفاج بر صورتده الله غه عبودیتلرن بر رەوشده اداء ایتدکلرن کوروب حسیات وشعورن یکیرتور. طواف، سعی، وقفه‌لر وحجر اسودهمه‌سی بتون هیئت بشریه نی خلاص ایته‌چك دین ایله کلگان «ابراهیم»نی خاطرلتور. انسانی وثنیتدن قوتقاروچی ابراهیم غه الله غه عبودیت اظهار ایتمك ایله برابر خاطره ویادکاردر. باشقه دینلرده‌گی عباداتنڭ روحن آکلامق واول عبادتلر ایله الله نی تنزیه وتوحید عقل خارجنده ایکن اسلامده بولغان بتون عبادتلرنڭ شعاری الله غه خضوع، اطاعتدن وآنڭ عظمتن اقراردن عبارت «الله اکبر» در.

اسلام زور دنیادن عبارت «کائنات» وکچوك دنیا بولغان «انسان» نی اورتکان وهم، خیال پرده‌لرن پارچه‌لدی. کائناتنڭ الله علم ازلیسنده چیکلگان الهی قانونلر اوزره یورودگن، اول قانونلرنی هیچ نرسه اوزگارتمایه‌چکن، الله‌نڭ اثر صنعیسی بولغان کائناتنی وعلامتلرن کورگانده الله‌نی خاطرگه توشروب الوغلامق لازم ایدکن بیان بیوردی. رسول علیه الصلاة والسلام حضرتلری: «آی ایله قیاش الله‌نڭ علامتلرندن ایکی علامت، آلار هیچ کمنڭ وفاتی یا که حیاتی ایچون کسوف ایتماسلر، سز اگر آلارنڭ کسوفن کورساڭز الله‌نی ایسیڭزگه کتورڭز!» بیوردی. رسول بو حدیثیله کائناتنڭ برنظام ایله یورودگن، اول نظامنی الله‌دن باشقه ذاتنڭ اوزگارتورگه اقتداری یوقلغن بیانده بولندی. کرك کائنات وکرك جمله حیات وتورمش قانونلرینه

اللّٰهدن باشقه ذاتنڭ تأثیری، هیچ برذاتنڭ آچوی، رضاسننڭ تعلقی اولماون آچق سویلهدی. سعی، عمل واللّٰهنڭ قدرتینه تسلیم لازم دیدی. فکر درستلاو، شهوی قوهلرنی تأدیب، هر نرسهنی نظامی ایله طلب، امانت، صداقت، قرداشلك، اینگولککه یاردم، نصیحت وباشقه بوکبی فضیلتلر بتون دینلرنڭ روحی بولغان کبی جمیع امتلرکده سعادتی. بو روح هر امتده بولنسه اللّٰهنعمتن آرتدرا، بو روح بتسه منقرض بولالر. اللّٰه آلارغه ظالملرنی مسلط ایته؛ اللّٰه امرلرینه اطاعت ایتماولرینڭ جزاسن کورساته؛ اول وقت گوز یاشلری، آه واهلر فایده ایتمی؛ دعالری قبول ایتلمی؛ هلاك بولالر بتهلر. «واذا اردنا أن نهلك قریه أمرنا مترفیها ففسقوا فیها فحق علیها القول فدمرناها تدمیرا»، «ان اللّٰه لایغیر مابقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم»، «سنة اللّٰه فی الذین خلوا من قبل ولن تجد لسنة اللّٰه تبدیلا».

اسلام قاره خلقنی تعلیم وتربیهگه، هر بخشیلق فضیلت ایله امر ایتشوگه وهر نچارلق رذیلتدن طیشوغه غایت اعتبار ایتدی. امت ایچنده قاره خلقنی — عامهنی — تعلیم وارشاد ایله تربیه ایتوچی بر طائفه، جماعت بولنون فرض ایتدی. امتلرنڭ سعادتی شول تربیه سایهسنده بولدیغن، عکسحالده هلاك بولاچقلرن بیان ایتدی. سز بو نظامغه اعتبار ایتکز! جامعهسز، اختلاف ایچنده یاشاگان امتلر کبی بولماگز! دیوب تهدیدانه بیان ده بولندی. بو قانونغه اعتبار ایتکان امتلرنڭ بتون امتلرگه نمونه وخیرلی امت بولولرن الڭ بلیغ وتأثیرلی صورتده بیان ایتوب اول امتنگده اسلام دینن اوزلرینه رهبر ایتکان مسلمانلر بولدیغن بیان ایتدی. «فلولا نفر من کل فرقة منهم طائفة لیتفقهوا فی الدین ولینذروا قومهم اذا رجعوا الیهم لعلهم یحذرون»؛ «ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر واولئك هم المفلحون. ولاتکونوا کالذین تفرقوا واختلفوا من بعد ما جاء هم البینات واولئك لهم عذاب عظیم»، کنتم

خير امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر» كبى بو قاروده غايت قسقه مفادلرنى يازديغمز كوب آيتلر بو خصوصده وارد بولمشدر.

اسلام فقيرلرگه، بورج أيه‌لرينه، قللق كبى اسارتده قالوچيلرغه، پاره‌سزلك سببلى يولده قالوچيلرغه بايلر مالندن بيلگلى مقدار تعيين ايتدى. خيرات بولينه مال صرف ايتارگه غايت قوز قدر ديكه: حتى ايمان وحقيقت يولن تابونك علامتندن صانادى. بوسايه ده بايلرغه قارشى فقيرلر كوگلنده يرلشكان كينه وحسدلر بتدى. هر ايكى طرف كوگلنده مرحمت واحترام حس ايتدى. بو الهى حكم نتيجه سنده اجتماعتك اڭ زور خسته‌لگى دوالندى. اسلام خمر، قمار ربا نى قطعى تحريم ايتدوب عقل ومالغه اڭ ضررلى وهيئت اجتماعيه‌گه زور خسته‌لك بولغان ايكى ياوزلق قاپوسن مڭو آچلماسلق ايتدوب قاپادى. اسلام ذكر ايتلكان ره‌وشده اجتماع بشر ايچون كيره‌ك بولغان هر خير وقانوننى مشروع ايتدى. انسان صبيلق دورندن عقلنده كمال دورينه فكر واراده حريتنه همت وغيرتنه زور ياردمچى برلغان اخلاق فاضله‌نى جامع بولغان دينگه أيه بولوب كوچدى. قرآننى حقيله اوقغان ذاتلر قرآن كريمده بتماز، توكنماز خزينه‌لر بولديغن حس ايته‌چكلر؛ بشرنك عقلى كمالگه ايرشدگندن واسلام آدمنى سعادتينه ايرشدررگه كفيل بولديغندن بشرنك ايكنچى سعادت وهدايت بولينه ارشاد ايتوچيكه احتياجى اولماديغن وشول سببدن قرآن وحديثلرده بيان ايتلكان ره‌وشده محمد عليه الصلاة والسلام رسالتى جميع رسالتنك خاتمه‌سى اولديغن تمام آڭلايه‌چقلردر. ضلالت ايله سعادت، شر ايله خير آيرلدى. حقيقت يولى آچلدى. انسان ايچون آنچق سعادت قاپوى بولغان اسلاميتكه التجاء ايتمك قالدى. «ما كان محمد أبا أحد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين وكان الله بكل شى عليما» صدق الله العليم الحكيم.

اسلامنك انتشاری

رسول کلمازدن ایلك عمومی صورتده ملتلر اصلاحغه محتاج اولدیقلرندن الله رسالت خاتمه‌سی بولغان محمد علیه‌السلام رسالتنی عمومی ایتدی. فقط بو رسالت ودیننك هیچ بردین ومذهب تاریخنده کورلمگان حالتده تیزجه‌یلوی بتون عقللرنی حیرتده قالدره‌در. حقیقتا بودیننك بتون عرب امتن اوتوز یلدنده آزبرمدتده اوزینه ایمان ایتدروی، بحر محیط غربی ایله قطای، مملکتی آراسندغی ملتلرنی برعصردنده آزبر زمانده اوز کولگه‌سنه کورتوی بر دین تاریخنده ده کورلمادگندن فکر وعقللرنی حیران ایتارلکدر. لکن سبب بلنسه تعجب بتار فقط اسنچه اسلام بتون هیئت انسانی‌گه موافق بردین اجتماعی اولدیغندن عجبلنورگه اورن یوقدر: اسلامنك جه‌یلوی باشقه دینلر کبی دعوت ایله باشلانمشدر. دشمانلر طرفندن حقیقتکه قارشی ایتله‌چلك دشمانلق وهجوملرنك بتونسنه معروض قالمشدر. دعوتچی رسول هرتورلی اذا وجفالر ایله ادا وجفا ایتلمشدر. دعوتن قبول ایتکان ذاتلرنك طاطوغان عذابلرن یازوب بتوردن قلم عاجزدر. کسب، رزقدن محروم ایتلدیلر. یورطلرندن قوولدیلر. قانلری توگلدی. لکن بوقانلر حقیقت قربانلرینك بوغازلرندن آققان قانلر ایدیکه: بوقانلر سایه‌سنده انسانیتنك بوغاطقان مدنیتی میدانغه چقدی. نچار عقیده، خرافتلر ایله عقلی وفکری بچرانغان انسان عقیده واخلاق تورزاتوب سعادت یولینه آیاق باصدی. عرب جزیره‌سی واطرافنده بولغان بتون قبیله‌لر وملتلر برقوت بولوب اسلامیتنی طامرندن قورتمق نیتی ایله هجوم ایتدیلر، نیقدر قوت وقورالغه غواجه‌بولسه‌لرده، آدملری عقیده‌لرینه نیقدر کوچلاسه‌لرده موفق بوله آلمادیلر. معنوی بولغان قوت آلدنده خوربولوب بویون ایارگه مجبوربولدیلر. اسلام عرب مملکتنده یاشاگان خلقنی تاریخلرنده کورلمگان روشده برجامعه آستونه جیدی. رسول خدا امریله رسالتن عرب مملکتی

جوارنك بولغان فرس، رومان پادشاهلرینه تبلیغ ایتدی. مسخره، استهزا
ایتدیلر، کولدیلر. قومغه ضرر ایتدیلر. تجارت کبی مهم اشلرنی
اورننه یتکرونی مشکل بر حالگه قویدیلر. نهایت اوزی واوزندن
صونك صحابه‌لری امنیت عمومیه طلب ایتوب، اسلام حکملرن ایرشد
روب عسکرلر یباردیلر. قوتسز، فقیر، قورالسز بولغانلری حالده
عالمنی قوللرینه آلغان قوتلی، قورالی، اول وقتغه کوره نظاملی عسکر
لری ومنتظم حکومتلی حلقغه قارشی حقیقتدن مدافعه ده بولندیلر. نهایت
رومان وفرسلرنی اسملر بله اسملارگه قورقان خلق معنوی قوت سایه‌سنك
غلبه ایتدی. سجده ایتارگه حاضر بولغان مغلوبلرغه قارشی ملایمت
ومرحمت ایله معامله‌ده بولندیلر. دینلرنده تمام حریت بیرلوب بتون
آیینلرن اجراء ایتارگه وملینلرن صاقلارغه مساعده ایتلدی. اوز
لرندن، عائله‌لرندن مدافعه ایتکان کبی آلاردن مدافعه ایتوب حمایه
ایتدیلر. باشقه دین خلقی چیت بر ملتکه غلبه ایتکانده قوت وهر
تورلی حیله ایله اوز دینلرینه کیرگه مجبور ایتکانده مسلمانلر اهالی
ایله قاتناشوب گوزل معامله‌لری ایله آداب اسلامیه‌نی کورساتو ایله
کفایه‌لنمشلردر، بتون دنیا اسلامیتنك مغلوبه‌لرغه قارشی گوزل معامله
ایتونی مرحمت صاناون، بوکونگی مدنیتلی غرب کبی ذلت وحقارت
صاناماون اعتراف ایتمکده‌در. اسلام مسلمان ایله چیت دین اهلن محا
کمه وقتنده تیگز کورمشدر. حتی صوکغه تابا یکی مسلمان بولغان
کشینك اســـــلامیتی کوچلاوایله یا که دنیاغه رغبت ایله بولماوی
قاضی آلدنده اثبات ایتلمادکچه قبول ایتلمیدر ایدی. حتی امویه
خلافتینك بعض وقتلرنده جزیه کیمیدر دیوب بعض مأمورلر چیت
دین خلقینك اسلامیت قبول ایتون مکروه کوروب اسلامیت قبول ایتو
لرینه سد بولدیلر، خلفیه‌لر چیت خلقده کوب اشلرگه اهلیت کوردکلرندن
زور وظیفه ومأمورینلر بیردیلر. حتی اسپانیا کبی ممالکتلرده عسکرلرگه
باشلق، قائدلك ایتدیلر. اسلام مملکتنده دینده حریت شول درجه
گه ایرشدیکه: یهودلر غربده دینده ایرکنچلك بولماو سببلی اندلس

مملکتینه قاچوب کلدیلر. اشنه مسلمانلرنڭ چیت دین اهلی ایله معامله لری.
مسلمانلر چیت مملکتلرنی فتح اینسه لر اللهنڭ قرآننی و رسول سننن اهلنه
بلدروب قبول وقبول ایتماوده تمام اختیارلی ایتارلر ایدی. دینگه آلارنی
دعوت ایتماسلر، دینگه هیچ بر تورلی کوچلاو یوق ایدی. حمایه برابرنده
آلنه چق جزیه اهمیتسز اولب یغندن جزیه تولارگه آو رسنوب اسلامیتنی قبول
ایتارلك مجبوریت یوق ایدی. چیت خلقنڭ مسلمان بولوینه سبب
آنچق اسلامیتنی حق، حقیقت دیوب اعتقاد ایدی. گروه گروه اسلامیتنی
قبول ایتدیلر. عربلر صرف ایتمگان درجه ده قوت صرف ایتوب عربلر
کتورمگان فایده لرنی اسلامیتکه کتوردیلر. اسلام ظاهر بولغان وقتده
عرب جزیره سی هر تورلی وثنیت ایله طولو ایکن اسلامیتنڭ بتون
نچار اخلاق وقبیح اشلرگه غلبه ایتوب خلقن هدایت یولینه یتا کلاوی
اسکی کتب الهیه نی اوقوچیلرنی اسلامیتنڭ الله رسوللری ابراهیم،
اسماعیلغه وعده ایتکان وبتون پیغمبرلر بشارت بیرگان دینی بولون
اعتقاد ایتدردی. انصاف ایه لری قوملر بیلنڭ حقارت واذیتلرینه قاراما-
سـدن اسلامیتنی قبول ایتدیلر. درجه و مرتبه لرینه اعتبار ایتمادیلر.
بوذاتلرنڭ اسلامیتنی قبول ایتولری ایار چنلرده ده اسلامیتنی فکرلاو
حسن اویغاندی. فکر و محاکمه نتیجه سنده عقلنی نفرت ایتدرمی
تورغان خیر وسعادت دینی، درست اعتقاد وایمان نوریله نورلندر
وچی بر دین الهی بولون آڭلادیلر. طبیعت بشر کوتارماسلك آور
وظیفه لری اولمادیغن، مادی احتیاجلرینه سد اولوب طبیعت تله گان
خوش نرسه لردن محروم ایتماوی، کوڭللرده گی حسیاتنی اللهنی حسن
ایتدرو ایله برابر روحانیت عالمنده یوقارو درجه لرگه کوتارون وبو
حسیاتنی ترقی ایتدرمك ایچون هر کون بش وقتده عبادت فرض
ایتلون بلدیلر. قرآننی اوقغاچ دینڭ ساده لکن، اهلینڭ سیرتی
ایله آشنا بولغاچ، بر طاقم آڭلانماسلق اسرارلری بولغان دینلرگه
باشقه لغن بلگاچ، گروه گروه دیانت اسلامیه نوریله نورلندیلر. بتون

مانلر امتیازلر بوینلریغی آستونده آه واه ایچنده، مرتبه أیه‌لرینڭ شهوت وعرضلاری ایچون، عادی آدملر کوب حقوقدن محروملقلری ایچون حسرتده ایکان امت ایچنده‌گی بتون طبقه‌لرنی حقوقده تیگزلگان. بتون انسانلرنڭ اوزلرن، دینلرن عرضلرن،ماللرن محترم اینکان دینینی قبول اینولری بیك طبیعی ایدی. قیمت بها ایله بر مملکتکه امیر بولغان برذات اوزی ایچون توگل، مسجد زوراینمق ایچون برفقیره قاد ینڭ أون صاتوب آلورغه قصد ایتکاچ قادین خلیفه‌گه شکایت اینوب خلیفه آغزندن امیرنی شلته‌لاب أونی قایتارغه قوشقان، عادی یهودی ایله حضرت علی کبی زور امام وصحابه‌نی قاضی آلدنده دعوا شورغه مجبور اینکان بردیننی نیچوك دشمانلاری قبول ایتوب آنڭ زور خدمتچی ویاردمچیلارندن بولماسونلر؟ مسلمانلرغه هر وقتده اسلام روحی غالبه اینه کلمشدر، اوزلرینه کورشی بولغان خلقغه هر وقت مرحمتلی، خلافکارلرغه قارشی دشمانلق چیگندن چقماغانلر کوکلرنده دشمانلق آچوسی قالدرمیدرایدی. مسلمانلر اسلامیتدن غفلت اینه باشلاغاچ بلوب یاکه بلماسدن کوبسی اسلامیتنی خراب وهلاك اینارگه تو تنغاچ اسلام بر یوزینه جه‌یلوندن توقتمادی. خصوصا قطای وآفریقاده دائمی انتشارنك دوام ایتدی. هر ملت طائفه طائفه اولارق اسلامیت نوربله شرفیاب اولمقده ایدی. آنی نشر اینمك ایچون قوللرده قلچ یوق، دعوتچی یوق، ملیونلرچه پاره صرف اینوچیلرده یوق ایدی. عالمده حاصل بولغان حرکت علمیه واسلام احکامینڭ یوقاروده ذکر اینلکان روشده برمدنیت دینی بولویغنه ایدی. اسلام روحی قوتندن باشقه هیچ بر قوت تأثیری ایله انتشار اینمادی. فقط ساده‌لگی، احکامینڭ بیکلگی، شریعتینڭ عدالتی سایه‌سنده جه‌یلدی. خلاصه طبیعتا انسانغه دینسز یاشاو ممکن اولمادیغندن انسان اوز مصلحتنه موافق، حسیات قلبیه‌سنه یاقن، دنیا وآخرت حقنك کوکلینه سکونت بیره‌چك بر دینی قبول اینارگه ینه طبیعت سائقه‌سیله مجبوردر. اسلامینده شول فضیلت بولندیغندن هر ملت آنی گروه گروه اولارق قبول ایتمشدر.

بوذکر ایتلگان سوزلردن کوز یومغان یا که اسلامینڭ
کی بو حقیقتنی آڭلامغان کشیلر اسلامیننڭ ذکر ایتلگان رەوشدە تیز انتشاری
قلچ سایەسندە، مسلمانلر هر مملکتنی فتح ایتکاندە بر قوللرندە قرآن
ایکنچی قوللرندە قلچ ایدی، قرآنغە ایمان ایتمگانلر اولم ایلە محکوم
ایدیلر، کبی سوزلر سویلاب اسلامیت ومسلمانلرغە زور افترا٫دە
بولندیلر. تواتر درجەسنە ایرشکان مسلمانلرنڭ بو معاملەلری حقیقت
پرست هیچ بر ذات طرفندن انکار ایتلورلك درجەدە بولمادیغندن
طبیعی افتراچیلرنڭ سوزلری حقیقتکە قارشی تأثیرسزدر. مسلما-
نلرنڭ باشدە قوللرینە قلچ آلولری اوزلرندن مدافعە ودشمانلقنی
ازالە ایچون اولمشدر. صوڭرە هر حکومت أیەسی ملت رامندە اولد
یغی کبی حکومت وپادشاهلق بعض وقتلردە قلچ کوتاررگە مجبور
ایتدی. مسلمانلرنڭ چیت ملتلر ایلە کورشولکلری وآلارنی حمایە
لری آستوندە آلولری اسلامنی آلارغە طانوطدی. عقل وعملدە انسا-
ننڭ اصلاحقە احتیاجی اسلامیتنی قبول ایتولرینە یالڭز اوزی
سبب اولدی. اگر دین قلچ قوتی ایلە قبول ایتدرلسە، چەبلسە بر
اوستون تولترغان عسکرلر ایلە، قوراللر ایلە اسلامیتدن اوچ عصر
ایلك باشلانوب وصوڭندن یدی عصر داوم ایتکان دینگە کوچلانگان
اون عصر ایچندە اسلامیت بر عصردن آز بر مدتدە انتشار ایتکان
قدرلی بولسەدە انتشار ایتار ایدی. خصوصا عسکر وقوت حمایەسی
آستوندە تلە گانچە کمال فصاحت ایلە مقصودلرنی آڭلاتەلر وکوڭللرنی
اوزینە تارتورلق صانسز نچەلر صرف ایتەلر ایدی. اسلامیت
صوسز، قوملی صحرادە یاشاوچی، جامعەسز خلق آراسندە، مدنیتدن
اوزاق بر چولدە ظاهر بولسەدە قومنی جامعەلی بر ملت، وعرب چولن
بتون دنیاغە مدنیتی ایلە تفاخر ایتوچی مملکتلرگەدە تفاخر ایتارلك بر
مملکت ایتدی. مسلمانلر تعلیمات دینیەدن اوزاقلاشوب بر برسنە دشمان
کیسلگان وقتلردە هر تورلی بلالر باشلرینە کلدی. بهادرلقلری
. ایلە بتون عالمنی قورقتقان تاتارلر چنگیز خان ادارەسندە اسلام

مملکتلرینه هجوم ایتدیلر. مسلمانلرغه دشمان کیسلگان بو ملت روحنه‌ده اسلام تأثیرسز قالمادی. نهایت باشده اسلامیت دشمانی بولغان تاتارلر آنلك اك یاقن دوستلرندن وبار دمچیلرندن بولوب قبول اسلام ایله مشرف بولدیلر.

غرب حکومتلری اتفاق ایتوب بتون قوت، قورال، عسکرلرن وفدائیلرن جیبوب اسلام مملکتلرینه تکرار هجوم ایتدیلر. روحانیلرنك اسلام ومسلمانلرنی اك وحشی، قبیح ونصرانیتنك اك زور دشمانلری ایتوب خلقغه آولدن آولغه بیروب یمان کورساتولری آرقاسنده میلیونلرچه انسانلك قانن توگوب بعض بر مملکتلرنی باشده قوللرینه آلسه‌لرده نهایت طاشلاب کیتارگه مجبور بولدیلر. غربلیلر بوسایه‌ده تاریخده تفصیللی ذکر ایتلگان ره‌وشده اسلام مملکتلرینك حالنده آشنا بولدیلر. روحانیلر بیاننه تمام باشقه صورتده، بتون دینلرگه حریت بیرلگان اخلاقده، عام ومعارفده غایت ترقی ایتگان مملکت اینوب طابدیلر. اسلام مملکتندن اوزلرینه بتماز، توکنماز اسلامیت آداینده‌ن عبارت وحاضرده بتون عالمنی حیران ایتکان مدنیتلرینه نیگز بولغان علم خزینه‌لرن آلوب قایتدیلر. بو مشقتلی سفرلردن صوك غربده یگی روح طوغدی. فکر وعقللر خرافات بوغاولرندن خلاص بولو آرزوسنه توشدی. روحانیلرغه هجوم باشلاندی. عاقبت نصرانیتنی عادت صورتلری استثنا ایتلسه روحده اسلامیتکه یاقن بولغان بردین حالنه کتورمك هوسنه توشدیلر. اندلس واسطه‌سیله علوم اسلامیه غربگه کروی سببلی همتلر زور ایدی، فکرلر آچلدی، نهایت بوکون بتون دنیانی حیرتده قالدرغان مدنیتلی بر مملکت اولدی. اسلامیتنك شول صفاتده بولنون غربده‌گی کوب فکر ایه‌لری ده بلدی. مسلمانلر بو کونگی مدنیتلرینك استاذلری اولدیغن اوزلرینه اعتراف ایتدیلر. اشته اسلامنك تیز جه‌یلوبنك سبباری شولدر. وبو ایضاح ایله «وما ارسلناك الارحمة للعالمین» کبی آیت کریمه‌لرگده سرلری آکلاشلسه کیره‌ك. «وما ارسلناك الارحمة للعالمین».

قضا وقدر

قضا وقدر اسمیله میدانغه چققان بو مسئله بشرنك احتیاجاتنه، کسبنه واختیارینه تعلقلی بر مسئله شکلنـده میدانغه قویلمشدر. هر مذهب کلامی بو خصوصده وارد آیتلرنی اوز مذهبی اولچاوی ایله اولچاب تأویـل یا که تفسیر ایتمشدر، نهایت بو خصوصده وارد مدیثلر، آیتلر تعارض شکلنی آلمشدر. «انا کل شیٔ خلقناه بقدر» «کل شی عنده بمقدار» «ما اصاب من مصیبة فی الارض ولافی انفسکم الافی کتاب من قبل أن نبرأها» کبی آیتلردن قدر سبقت ایتدگندن آدم اوز اشنده اختیارسز، هر اش تقدیر بوینچه بوری، اختیارنك دخلی یوق معناسن آکلاغانلر «اویوبقهن بما کسبوا ویعف عن کثیر»، «ذالك بما کسبت أیدیکم»، «والذین کسبوا السیئآت»، «لها ما کسبت وعلیها ما اکتسبت» کبی آیتلردن آدم کسب ایتارگه اختیارلی، قضا وقدر کسبدن مانع توکل معناسن آکلاب ایکی تورلی آیتلر آراسنده تعارض اثبات ایتکانلر. عام کلام ظاهر بولغاچ اهل اسلام بو مسئله ده اوچ زور فرقه‌غـه آیرلمشلردر. انساننك اوز کسبی گنـاه وحسناتنه سبب وکسبی سایه‌سنده عذابلی یا که ثوابلی اولور دیوچی معتزله لر، انسان هر اشنده اختیارسز وهر اشنی تقدیرسو قیـله اشلیدر فکرنده بولنغان جبریه‌لر، بوایکی مـذهب آراسنده معتدل بولغان انسان اوز کسبنـده اختیارلی لـکن انساننك هر اشی الله باراتوی ایله میدانغه چغادر اعتقادنده بولنغان اشعریلردر. آیتلردن شول معنالرنی آکلاغاچ عقلی دلیللرنیـده متعارض گمان ایتمشلردر: «آدم معتزله‌لر اعتقادنچه اوز اشن کسب وخلق ایتسه الله اراده سندن باشقه بر اراده ایله جاری بولغان افعال بولنوب الله‌دن باشقه خالق بولوی لازم اولور. حالبوکه بتون اهـل اسلام الله دن باشقه خالق یوقدر اعتقادنده‌لر. بوایسه اجماع امتکه مخالفت. آدم اگر اوز کسبی ایله

اشن ایجاد ایتماسه کسبنده اختیارسز اولور. جبر ایله اکتساب آراسنده دیگر بر واسطه اولمادیغندن آدم هر اشنده مجبور اولورده الله نڭ تکلیفلری «مالایطاق» ، انساننڭ آنارغه قارشی توروی قوتندن خارج اولور. جمادده کونده‌مه قارشی تورورغه قدرتی بنما دگندن جماد ایله انسان آراسنده تکلیفده هیچ آیرما بولنماز» فکرنده بولنوب عقلی دلیللر آراسنده‌ده تعارض بولمشلردر. قدماء اشعریه خصملری معتزله‌لرگه مقابله ایتمك ایچون تکلیف مالایطاق نی، آدم‌نڭ اختیارندن خارج نرسه‌لر ایله تکلیف ایتلونده جائز کورمشلردر. بز مسئله‌نی محاکمه ایتمازدن اول مشهور تفسیرلرگه وعرب لساننه موافق اولارق آیتلرنی ترجمه وتفسیر ایته‌چکمز: آدم هر اشنده اختیارسز تقدیرگه بوینصوبقنده اشلاوینه استدلال ایتلگان اوچ آیتنڭ معناسی: «بز هر نرسه‌نی بیلگلی مقدار وکمیت - اولچاو - ایله یاراتدق»، «الله قاشنده هر نرسه‌نڭ اولچاوی، مقداری معلومدر. یعنی هرنرسه بیلگلی مقدار ایله‌در»، «یرگه واوزڭزگه ایرشکان هرمصیبت، قایغولر بریاراتلماسدن اول الله‌نڭ علمنده بار والله‌غه معلومدر» آدمنڭ اشنده وکسبنده اختیارلی بولوینه استدلال ایتلگان آیتلرنڭ کتابده ذکر قلنغان ترتیبلرینه کوره معنالری: «الله آلارنی اوز کسبلری سببلی هلاك ایتار وکوبسندن عفو ایتار»، «بوجزا اوز کسبلری سببلیدر»، «. دخیده شول کشیلرکه: آلار نچارلقلرنی کسب ایتدیلر»، «نفسکه اوزی کسب ایتکان نرسه‌نڭ فایده‌سی وضرری ثابتدر» اشته آیتلرنڭ تفسیر وترجمه‌لری. اولگی آیتلردن الله قاشنده هر نرسه‌نڭ بیلگلی مقدار واولچارده وهر یمان وقایغولی حادثه‌لرنڭ الله‌نڭ علم ازلیسنده وجودندن اول معلوم بولوی آڭلاشله‌در. ایکنچی آیتلردن آدم کسبنده اختیارلی وشول کسبی نسبتنده فایده وضرر، جزا وعذاب کوره‌چگی بلنوب تورادر. علم بحثنده الله‌نڭ هرنرسه‌نی بلون وبنده‌لرنڭ اشلری مبحثنده بنده‌نڭ اختیاری وکسبی بولون اثبات

ایندیگمزدن جبر واختیارسزلق استدلال ایتلگان اوچنچی آیت، کسب واختیار استدلال ایتلگان قالغان آیتلار حقنده حاکمه‌لر یورتمك بزنك اوسنومزدن توشدی. سلفلر اعتقادی بولغان الله هر وقتده هرنرسه‌نی عالم، بنده کسبنده اختیارلی وارادەلی بولوی ثابت بولدی. فقط اللهغه هر نرسه معلوم وبنده کسبنده اختیار وارادەلی بولوی ایله قدر وتقدیر تسمیه ایتلگان هر نرسەنك اللهغه معلوم بولغان بیلگلی مقدار وترتیب ایله بوروی وقضا تعبیر ایتلگان اللهنك هرنرسەنك بیلگلی ترتیب ومقدارده بولوینه حکمی آراسنده منافات وتعارض بولماوی حقنده محاکمه ایتمك بزگه وظیفه اولدی: شریعت نقطه سندن اللهدن باشقه‌غه اطلاقی جائز کورلمگان خالقیت بر نرسه‌نی اجزاء ومادەلری ایله خلق ایتوب یوقدن بارلقغه چغار-مقدن عبارت بولغان خالقیتدر. ایکنچی معناده‌غی خالقیتنك الله دن باشقەده استعمال ایتلونده شك وشبهه یوقدر. قرآنده اللهدن باشقەغه خالق اطلاق اولنمشدر. اثبات واجب مسئله‌سنده اثبات ایتلگان روشده بومعنا ایله خالق اللهغنه‌در. اوز عقلی، اختیار وارا دەسیله انساننك کائناتدن استفاده ایتوب ایجاد واختراع ایتگان نر-سەلر ینه، اشار ینه چیکلاو معناسنده‌غی خلقنی اطلاق جائز ایسه‌ده مطاق ادب یوزندنگنه کوب ذاتلر اطلاق ایتودن تارتنمشلردر. بناء علیه معتزله ایله اشعریلر آراسنده‌غی مناظره ونزاعلرده لفظیدر. ثمره‌سزدر. کائناتدن هر روشده فایدەلنور وهر اوزینه وجنسنه کرك بولغان اشلرنی میدانغه چغارر ایچون انسانغه فکر، اراده وحریت بیرلوب کسب مشروع ایتلمشدر. فقط انسان قوتن‌برینه صرف ایتما دگندن، اسبابی ایله اشکه کرشمادگندن یا که اوز قوتندن طیش اشلر ایله مشغول اولدیغندن حیات میداننده واسباب طبیعیه ایله مبارزه سنده مغلوب اولوب کوب مقصودلر ینه ایرشه آلمیدر. اللهنك علمی، قضاء وتقدیری ایله انساننك اختیاری وکسبی آراسنده منافات بولماوی بلکه حکمت ونظام اقتضاسی اولوی عقل وفکرن عمل ایتدرگان هرکشی گه

معلومدر. الله عالمنی واقع بولاچق حادثه‌لرنی بلماسه وبتون عالمنی چیکلی برحکمگه تابع ایتمه‌سه وکائناتلاغی هرنرسه‌نی بیلگلی مقدار ایله یاراتماسه عالم نظامسز وقانونسز هلاکت یورطی بولور ایدی. نظامسز امتلرنك عالمده یاشاولری ممکن توگل ایکن کائناتدن جزء بولغان آدملر، حیوانلر، اولنلر، یلدزلر، صولر، هوالر..... نیچوك نظامسز یاشاسونلر؟ وعقل بولارنك قضا تعبیر ایتلگان حکم وتقدیر تعبیر ایتلگان چیکلانو قانونلرینه تابع بولماولرن نیچوك جائز کورسون؟ بو قانونلر ایله محکوم نظاملی کائناتدن استفاده ایتمك ایچون «کچوك عالم» تسمیه ایتلگان انسانغه اختیار وارادەسیله کسب قوەسی بیرلماسه حکمت وقانون معناسون ابطال وبتون مدنیت اساسلری بولغان تجارت وصنایع نی لغو لازم اولور ایدی. اگر الله ازلده عالمنی ایجاد ایتو ندن ایلك عالمنك مخصوص ترتیب، مقدارده ورەوشده بولون قضا تعبیر ایتلگان حکمی وقانونی ایله بلماسه، وتقدیر نامی بیرلگان قاعدهٔ الهیه‌سنه تابع ایتوب شول بیلگلی ترتیب ومقدار وره‌وشکه موافق کائناتنی میدانغه چغارماسه ومیدانغه چقفاچ شول قاعده ایله یوریماسه کائنات بر مهندس اشلگان کوپردن، اودن وجمله بنالردن نظامسز اولور، والله‌نك حکیم، مدبر وجمله کمالات صفاتلرنی جامع بر ذات اقدس ومعبود مطلق بولویلك معناسی قالماس ایدی. عاقللر ترکیب ایتلگان فردلرده، هر تورلی حیوانلرده، یلدزلرده، صولرده، هوالرده وجمله کوز مز وباشقه حواسمز ایله بلنگان کائناتده الله‌نك قضاسنه موافق تقدیر بولون عقل وفکر أیەسی بلور یا که کورر. اعتبار کوزیله هر کم عالمگه قاراسه انسان ایچون خیری وضررلی بولغان هر نرسه‌نك چیکلانون کوررده اختیارسز آمنت بالقدر خیره وشره من الله جمله‌سن تکرار ایتار. اوزمزگه، حیوانلرغه، هر کون آشی طورغان آزقلرمزغه حتی خسته‌لگمز ایچون استعمال ایتمکده اولدیغمز دوالرغه قاراساق خیر وشر چیکلانون کوررمز. خلاصه بتون کائنات الله‌نك چیکلاوی بوینچه یوریدر. سکسانگه یاقن عنصر اردن ترکیب ایتلگان عالمنك هیئت

مجموعه‌سنك بو نظام کورلگان‌کبی عنصرلرنك اوزلرنده‌ده کورلمکلادر. بوندن آرتق تفصیل ایستکان ذاتلر یکی فنلرنی اوقسونلر. بتون عالمنك چیکـلانون کوزلری ایله کوروب بلورلرده اللّه‌نك تقدیرن کوروب اختیارسز قضا وقدرگه ایمان ایتارلر. رسوخ فی العلم درجه سنه ایرشوب علماء راسخون‌دن بولمق شرفنه نائل اولورلر. اول وقت عقیده‌ء اسلامیه‌نك اسرار طبیعت ایله قرداش ومدنیت فاضله ایله بر طوغمه اولدیغن کوروب حیران اولارق «ان الدین عندالله الاسلام» آیت کریمه‌سن برمرتبه توگل بك مرتبه تـکرار ایتارلر. قسـقه‌سی بلدزلر وآلارده‌غی مرکتلر، اولنلر، یغاجلر، وآنالرقارننده‌غی بالالر، انسانلر وآلارنك عمللری جمله اشیا فنا ثابت بولغان بر طاقم الهی قانونلر ایله چیکلانمشدر. بـوده تقدیردر. جمله کائناتده کورلـگان شول تقدیرکه ایمان ایتمك شرعا هه‌مزگه فرضدر.

حشر ونشر

اولمدن صوك حیات

بو مسئله حقنده وارد برلغان آیتلری جیغانك شول مآل ومفهوم آڭلاشله‌در: هرانسان ئوله اللّه‌غه قایتا. دنیاده‌غی بدنلرمزگه اوخشا مغان، بتونی، چرونی، قابل برلمغان برتن ایله انسان عملینه کوره عذاب یاکه راحت ایچنده یاشیدر». اول عالمده‌گی راحت وعذاب دنیاده‌غی راحتلر وعذابلرغه قاراغانده باشـقه» اشـته بتون قرآن کریمده وارد بوخصوصده‌غی آیتلرنك اك قسقه مآلی. قرآن کریمنك بو مسئله حقنده‌غی استدلالری باشقه دلیللاری کبی هرکم آڭلارلق ره‌وشده علمی وکونی. بوخصوصده اعراف، حج، روم، ملائکه، فصلت زخرف، احقاف سـوره‌لرنده وارد بولغان اون آیتده‌گی دلیللرنك واستدلال یوللارینك ره‌وشن اك قسقه طرزده عرض ایته‌چـکمز:

اعراف ۵۷ آیتده کوکدن صو ایندروب بردن هر تورلی یمشلر چغاروب ایله، حج، ۵ آیتده خلقت انسان و آنک تکاملگه ایرشوی و برده یاغمورلر سببلی حیات حاصل بولوب اولننی پار، ایروقادین اینوب چقاروی ایله، روم ۱۹، ملائکه ۱۰، فصلت ۳۸، زخرف ۱۱ وق ۱۱ آیتلرنده خرابه زار بر وشهرلرنک یاغمورلر سببلی یانی حیات حاصل ایتوب آباد بولولری ویاغمورلرنک اللهغه معلوم مقدار ایله اینولری ایله، احقاف ۳۳ آیتده یر و کوکلرنک یاراتلوی ایله استدلال اولنمشدر. اسکی زمانلردن بیرلی هر انسان اولگاچ برنوع حیات حس ایته؛ بلکه هر کمنک کوکلی بو حیاتنی سیزو ایله محکوم. قرآن رسول بیان ایتکان وکوڭللر سیزگان حیاتنک وقوعسن خلقت انسان و آنک تکاملی، یمشلر صولر سببلی تشکلی، نباتاتنک زوجین بولوب یاراتلوی، صولرنک بیلگلی مقدار ایله کوکدن اینولری وجمله عالملرنک خلقتی ایله استدلال ایتمشدر. الله بو قدرت عظیمه آیهسی ایکن سزنک کوڭللر کز سیزگان ابدی بولغان حیات بورطن خلق ایتارگه البته قادردر. سزنک حواسکز اوزی احاطه ایتکان عالملرده یکیرو، حیاتلرن محافظه قانونی، بتونلای یوغالماولق نظامن کورمکده وبلمکده ایکن بتون ذرهلرک آرتقی بولغان سزنک بتونلای یوغالوکز، ایکنچی تورلی عالمده تکرار یاشاماوکز کائنات‌ده کورلگان بو قانونغه خلافدر. سزده کائناتدن جزء وکائناتده اللهنک سنتی، قانونی بر رهوشده بولدیغندن سزده باشقه عالملر کبی ایکنچی تورلی حیات ایله ایکنچی عالمده یاشایهچکسز! مخلوقاتنک اڭ قدرلیسی بولغان سزنک برنیچه یل آه واه ایچنده یاشاب سعی، عمل، حسنات وسیئاتنکزنک جزا و راحتن کورهسدن یوغالوکز ممکن توگل. اشته قرآننک استدلالی. بونی خواص آڭلاغان کبی عوامده آڭلیدر. سلفلر شول عقیدهده بولنغانلر. ئولمدن صوڭغی حیاتنی شول قرآن کورساتکان یول ایله استدلال ایتوب چن کوڭلدن ایمان ایتکانلر. وبو عقیده آلارنک اخلاق ومدنیت فاضلهلرینه غایت تأثیرلی بر آلت اولمشدر. دنیاده نیقدر مشقتلر چیگوب ونیقدر

سعی واجتهاد سایه‌سنده میدانغه چغارغان مسئله‌لرینك یوغالمایه‌چغن بلکه بو دنیاغه اوخشاماغان ایکنچی حیاتده سعادتلرینه سبب اوله‌چغن بلوب هر یخشیلق وفضیلت بولغان اشلرنی اشلارگه آطلمشلردر. قرآننك استدلالی عقل وفکر آیه‌سی‌هر کمگه چن عقیده بیررلك بوله‌چغندن بو مسئله حقنده آرتق بر کلمه یازماساق‌ده یتشور ایدی، فقط بو مسئله‌نی یونان فلسفه‌سی دینگه قاتشقاچ طوغان اسکی اهل کلام مسلکلری وعصرمزده‌غی یکی مذهبلر کوزندن قسقه‌غنه ره‌وشده بولسه‌ده محاکمه ایتوب اوتونی موافق کوردك: اسکی کتب الهیه‌ده، زبورده وبنی اسرائیلگه نسبت ایتلگان صحیفه‌لرده، انجیلده ثابت بولغان ره‌وشده هر دین حشر اجساد ایله قائل اولمشدر. اسکی زمان فیلسوفلرینك هم حشرگه انکار ایتمادکاری بوزمانغه قدر روایت ایتلمش فلسفه‌لرندن معلومدر. فیلسوفلرنك شریعت‌وحکملرینه‌هرکمدن آرتوق‌رعایت‌ایتولری‌هر وقت‌کورلمکده‌در. آلار شریعتلرنك هرکمنی سعادت یولینه یتاکلاوچی مشترك بر یول وهرکمنی دنیاده خیراتقه ایرشدروچی بر وسیله اولون، فلسفه‌نك یالگز حکمت اوگرانورگه لیاقت واهلیت کسب ایتکان آز عدد انسانلرنکغنه فضیلت کسب ایتولرینه وسیله اوله‌یغن بلورلر. دنیاده مدنیت فاضله صانلری آز خواصنك بومدنیتکه ایرشولری ایله گنه حاصل بولمایه‌چغن بلکه عوامنك‌ده اخلاقی‌وعملی تمدنی لازم اوله‌یغن هرکمدن آرتق آڭلارلر. بناء علیه مدنیت فاضله‌نی عمومی تعلیمدن عبارت بولغان شریعتلرنك لازم وضرورلغی فیلسوفلر قاشنده قطعیت حکمنی آلمشدر. مدنیت فاضله‌نك حصولی وبقاسی ایچون آخرتده هرکمنك دنیاده‌غی عملی وحسناتی نسبتنده جزاء وراحت کوره‌چگنه ایمان ایتوینك لازم بولوی آلار نظرنده ضروری درجه‌سنه ایرشمشدر. فیلسوفلر حشر ونشرنك کیفیتنده آز چوق اختلاف ایتوب بعدالموت ایکنچی حیات بولاچغنده اتفاق ایتمشلردر. فقط آلار نظرنده معدومنی بعینه اعاده ممکن اولمادیغندن هم هر کم

دنیادەغی تنی ایلە حشر ایتماسە بر اعادە ایچون یتشمادگندن دنیادە
غی بدننڭ عینی ایلە حشر ممکن اولماوی ثابتدر. متکلمین ایسە
حشر ایتەچك نفس وتننڭ عینی اولون دعوی ایتوب اعتقاد ایتار
لر. «من یحی العظام وهی رمیم» و«وان الله یبعث من فی القبور» کبی آیتلر
دن استدلال ایتوب الله‌نڭ قدرتنە نسبتا دنیادەغی تننی.
اعادە بیك کچوك نرسە، بعضیلری اعادۂ معدوم بعینە اللهغە نسبتا
جائز، بعضیلری ایسە اولدکدن صوڭ بدن انسانی تماما معدوم بولمی
بناءً علیە معدومنی بعینە اعادە لازم توگل کبی سوزلر ایلە فلاسفەگە
مقابلەدە بولنمشلر در، فلاسفە مذهبن غایت قسقە تقریر ایتەچك بو-
لساق شول رەوشدە تقریر ایتمك ممکن: انسانڭ انسانیتی بدنی ایلە
توگل. بدندە روح بولماسە سائر موادارضیە کبی حسز، بردەگی مادە
لردن هیچ فرقی یوقدر. انسانلەغی بتون فضلیت وعلویت روحینڭ
برطاقم اخلاقی وعملی ملکات فاضلەسی سایەسندەدر. روح بولماسە
وتربیە ایتلماسە انسان ایلە جماد آراسندە هیچ فرق بولنماز، بدن
راحت وعذاب کبی هیچ نرسەنی سیرماس ایدی. دنیادە بتون یخشی
ونچارلق نی میدانغە روح چقارادر. بدن روحقە بر قورالغنەدر. عدا-
لت الهیە مقتضاسنچە آخرتدە بعدالموت روح اوز علمنە کورە تو
صیف ممکن بولمغان برلذت یا کە برالم ایچندە قالور. دینلردە بو-
خصوصدە وارد بولغان آیتلر آدملرنڭ فکرلری ادراك ایتودن عا-
جز بولغان لذت والملرنی آدملر بلورلك نرسەلر ایلە تمثیل اولوب
آخرت نعمتلرینڭ وعذابلرینڭ تمثیل ایلە وصف ایتلکان عذابلر
ور احتلرنڭ فوقندە بولولرن اخطار در. برگە کوملوب بکلرچە تقلبات
ایچندە قالغان وبکلرچە آدمارگە آزق بولغان ونیچە حیوانغە وآدمگە
بدن بولوب اورلکان آدم تیننڭ تماما اوزی حشر ایتلوی عقل وفن
نظرندە ممکن بولمادیغندن بوخصوصدە وارد آیتلرنی تأویل واجبدر.
آدملرنڭ بوفوق الطبیعە بولغان عذاب وراحتلرنی تمثیلسز آڭلاما
ولری تشبیە وتمثیل ایلە بیان ایتارگە سبب اولمشدر». اشتە اسکی

فلاسفه‌نىڭ بوخصوصده‌غى فكرلرى شولدر. متكلمين‌نىڭ فلاسفه‌گه مقابله‌لرينىڭ خلاصه‌سى شوبله‌در. فلاسفه‌نىڭ آخرت احوالنه دائر ذكر ايتكان سوزلرينىڭ كوبسى شريعتكه مخالف توگلدر. چونكه بزده حسى لذتلردن آرتق وعالى بولغان لذتلر بولنه‌چغن و روح تندن آيرلغاچ باقى قالاچغن انكار ايتميمز. فقط فلاسفه‌نىڭ قرآنده وصف ايتلگان حشر اجسادى انكارلرنى رد ايته‌مز. چونكه سعادت روحانيه ايله شقاوت جسمانيه‌نى جمع ممكندر. بناءً عليه حشرنى واحوالى آخرتنى قرآنده ذكر ايتلگان ره‌وشده قبول ايتوب اعتقاد ايته‌مز. فلاسفه‌نىڭ «الله‌غه قول، يوز، قرارلنو كبى آيتلرده وارد بولغان صفاتلرنى عقل الله‌حقنده جائز كورمادگندن تأويل لازم بولغان كبى احوالى آخرتكه تعلقلى آيتلرگده عقل نظرنده تحققى ممكن اولما-ديغندن تأويل لازمدر.» سوزلرنى رد ايتوب محال لگن اثبات ايته‌چك عقلى دليللرن صورارمز. فلاسفه‌نىڭ بوخصوصده ايكى مسلكلرى باردر. برنچيسى: روحلرنىڭ بدنگه قايتولرن فرض ايتمك اوچ قسمدن خارج توگل، برنچى قسم: انسان‌بدندن عبارتدر. بعض متكليمين دعوى ايتكان كبى حيات برعرض اولوب بدن ايله قائمدر. بالذات قائم وجسمنى تدبير ايتوچى روحنىڭ وجودى يوقدر. موتنىڭ معناسى حياتنىڭ بدندن انقطاعيسى ديمكدر. معادنىڭ معناسيده الله‌نىڭ معدوم بولغان بدننى وحياتنى اعاده ايتوندن عبارتدر» صورتنده. ايكنچى قسم: نفس موجود وبالذات قائمدر. بناءً عليه روح اولدگندن صوڭ باقى اولوب حشر وقتنده بدنگه قايته‌چق واسكى بدن بعينه جيولاچق» صورتنده. اوچنچى قسم روح بعدالموت باقى اولوب حشر وقتنده اولگى بدن يا كه باشقه‌بر بدنگه قايته‌چقدر. چونكه انسان روح ايله انسان بولديغندن ماده‌گه اعتبار يوقدر» طرزنده. متكليمين طرفندن دعواسى ممكن بو اوچ صورت حشرنىڭ اوچيسيده محالدر. برنچى قسمنىڭ بطلانى آشكار. چونكه تن وحيات معدوم بولغاچ فرضى اولارق قبول ايته‌لم. بدن وحيات احداث وايجاد اولنسون. فقطبو احداث اولگى بدن وحيا-

تنك تمام اولگی هویتلری توگل. بلکه مثللریدر. بو احداث اولگی بدن وحیاتنی اعاده اولمادیغندن معادتسمیه ایتلماز. بلکه مثلن احداث دیلور. انسان ماده سیله انسان توگل بلکه نفسیله انساندر. انساننك تغذیسی سببلی اکثر اجزاسی تبدیل ایتدگی حالده انسان تبدل ایتمایوب آغری عمرینه قدر باقیدر. بناءً علیه روح یاکه حیات معدوم بولغاچ بدندن حاصل بولغان توفراقغه اعاده اولنه‌چقه روح وحیات اولگی روح وحیاتنك عینی توگل مثلیدر. بونی مثال ایله شول رەوشده ایضاح ممکن: انسان بدنیله انسان توگل. چونکه بعض وقتده آط بدنی انسانغه آزق اولور. و آزقدن نطفه خلق اولنور. بو نطفەدنده انسان حاصل بولور. بونارغه آط آدم بولوب اورلدی دیلماز. چونکه آط دخی صورتی ایله آطدر. بدنی ایله توگل. پس بو آط صورتی معدوم اولدیغندن ماددن باشقه بر نرسەده قالمادی دیمکدر. شونك کبی آدمده ماده‌سی ایله آدم توگل. بلکه نفسیله آدمدر. بوندن توفراقغه تکرار اعاده ایتله‌چك حیات وصورت اولگی حیات وصورتنك عینی اولمازدن مثلی اولوی آکلاشلدیغندن بو احداثنی اولگی آدمنی اعاده دیمك ممکن توگل. ایکنچی قسم ایسه ینه باطلدر. چونکه آدمنك بدنی توزلوب توفراق، صو، پار، هوا کبی عنصرلارغه اورلگاچ عالمده‌گی اوزی کبی ماده‌لرگه قاتناشور. بو حالده اول مادنی بو عنصرلردن آیرەف مشکل اولور. اگر قدرت الهیه‌گه بناءً بوکچوك براش کورلسه ایکنچی طرفدن مشکلك طوغار: سز حشر جسمانی‌نی حشر ایتلگان وقتده بدننك عین جزءلرن جییوب عین بدنگه قایتارلوی ایله تصویر ایته‌سز. حشر وقتنده جیولاچق اجزاءٔ نیندی جزءلر؟ اگر بالگز ئولگان وقتده‌غی جزءلر دیساکز قولی، آیاغی، کوزی کبی جزءلری ئولگان وقتده بولمغان کشی ینه کوزسز قولسز، آیاقسز اولماسی لازم کلور. بو ایسه اهل جنت حقنده قبیحدر. یوق اگر بو جزءلردن مقصود عمرنك اولندن آخرینه قدرلی آیرلمش جزءلر دیساکز بو جزءلری اعاده ینه

حالدر. چونکه آفریقا کبی وحشی مملکتلرده آدم آشامق عادتی ایله یا که آچلق سببلی آدملرنگ بدنلری ایکنچی آدملرگه آزق وبدن بولسه ایکسنده حشر ممکن اولماز. چونکه ایکسینه‌ده بدن اولدی. ایکی نفسنی بربدنده حشر ممکن توگل. ایکنچی جهتدن برنگ احوالی فکرلنسه کورلورکه: یرگه اولکلر دفن اولنور. بدنلر تو-فراق، یمش کبی آزق بولوب ایکنچی آدملرگه بدن اولماقده ایکن نیچوك هر بدننی اوز اجراسیله حشر ممکن اولسون؟ اوچنچی قسمکه بطلانی معلوم. چونکه دنیاده کون وفسادنی قابل ماده‌لر محدود ومتناهی، نفوس بشرغیز متناهی اولدیغندن موادارضیه بتون نفوس بشرنی حشر ایچون یتشمیدر. فلاسفه‌نگ حشر جسمانینی انکار ایتمك بولنده توتقان ایکی مسلکلرینگ ایکنچیسی: تیمرنی آدم کیبه تورغان عادی کیوم شکلنه کتورمك ممکن توگل. بلکه آنی عادی کیوم شکلنه قویمق ایچون برطاقم اسباب واسطه‌سیله عنصرلرن آیروب وجیوب خلقتنه‌گی بیلك ره‌وشیده کتورمك وبیلگی طوغمق صوگنده کیوم یاهامق ایله اولسه اوله بلور. تحولسز تیمرنی عادی کیوم یاصاونی هرکم محال صانار. اصل عنصرلرینه قایتقان، تاش بولغان، صو، آغاچ وتوفراق کبی نرسه‌لر آثاردن تشکل ایتکان آدمنگ تنی بودورلرنی کچرماز دن نیچوك کن خطابیله بدن وآدم اوله بلور؟ اشته اسکی فلاسفه‌نگ حشرجسمانی‌نی انکار ایتو ایچون کتورگان مشهور دلیللری شولدر. فلاسفه‌گه اوز قوراللری ایله جوابده اك مهارت أیه‌سی امام غزالی نگ بوخصوصده متکلمین لساندن بیرگان جوابلری متکلمین آغزندن چققان جوابلرنگ اك گزیده‌لرندن صانالدیغندن امام غزالینگ مشهور جوابلرن بالاختصار ذکر ایتمك ایله کفایه‌لنه‌مز. امام غزالی برنچی مسلکلرنده ذکر اعتراضلرغه جوابا دیور: بز روحلرنگ بدنلرگه قایتارلونده اوچنچی قسمده تصویر ایتلگان ره‌وشده بولون اختیار ایته‌مز. یعنی نفس اوزی قائم بولغان جوهردر، نفس ئولگاچ با-قی اولوب حشر وقتنده نیندی بولسه‌ده بر بدنگه قایتارله‌چق دیمز.

چونکه نفسنڭ اوزی، بذاتها قائم بولغان جوهر بولوی وآنڭ بعد- الموت بقاسی شریعتکه مخالف توگل. بلکه بونارغه «الله یولنده او لتورلگان کشیلرنی ئولك گمان ایتماگز! بلکه آلار تورك اولوب الله قاشنده نعمتده‌لر» کبی آیتلر دلالت ایتمشدر. بوحشر جسمانی روحنڭ بر بدنگه قایتوی ایله ممکندر. أول بدن تلسه نیندی بدن بولسون. کرك ایکنچی بر بدن ماده‌سندن وکرك یگیدن ایجاد ایتلگان برماده‌دن حاصل بولسون. چونکه فلاسفه اعتراف ایتکان کبی انسان آنچق روحیله انساندر. لذت وعقوبات ایسه نفسکه عائد برکیفیتدر. بدننڭ اجزاسی عمر بوینچه نیچه مرتبه‌لر آلشونمیغندن آنارغه اعتبار یوقدر. حشر جسمانی نفسنڭ نیندی بولسه‌ده بر بدنگه قایتار لوی ایله ممکن، وهرممکن مقدور الهی اولدیغندن بوده برمقدور الهیدر. لکن سز «نفسلر غیرمتناهی اولوب ماده‌لر متناهی اولدیغندن ماده‌لر نفوس بترگه کفایه ایتماز. بناءً علیه حشر جسمانی ممکن توگل» دیما کچی بولاسز. روحلر چیکسز اولسه‌سزنڭ بوسوزگز طوغریدر. فقط روحلرنڭ چیکسز اولماسی محالدر. چونکه روحلرنڭ چیکسزلگی عالمنڭ قدیم بولوینه ودائمی عالمده‌گی دورلرنڭ برسی آرطندن ایکنچیسی کیلوینه مبنیدر. بز عالمنڭ حادث بولون اثبات ایتدگمزدن بوده باطلدر. روحلرنڭ ماده‌لرگه قارغانده کوب بولوی تسلیم ایتلسه الله یگیدن ماده اختراعینه قادردر. بونی انکار الله‌نڭ احداث وایجاد قدرتنی انکاردر. اگر سز: بو صورتده‌گی حشر عین تناسخ، تناسخ نڭ بطلا ننه دلالت ایتکان برهانلر بونڭ بطلاننه دلالت ایته‌در» دیساگز اسمده نزاعمز یوقدر. شریعتده واقع بولغان برنرسه‌نی اول نرسه‌گه تناسخ اسمی بیرلسه‌ده تصدیق واجبدر. بزبو عالمده تناسخ بولون انکار ایته مز. حشرنی انکار ایتمیمز. اما آنارغه تناسخ اسمی بیرله ایمش بیرلسون». امام غزا لینڭ فلاسفه نڭ برنچی مسلکلرنده بیان ایتکان اعتراضلرینه قارشی جوابی شولدر. ایکنچی مسلکلرینه جوابده بولنه‌رق امام غزالی دیور: آدمنڭ آدم بولوی ایچون بیان ایتلگان دورلرنی کچروی

لازم وضرور اولـديغن وبر تيمرنڭ عادی کیوم بولوی ایچونده مذکور رەوشلرگه کروی تیوش بولون تسلیم ایتەمز. چونکه توفراق توفراق اولـدیغی حالده آدم تنی بولمادیغی‌کبی تیمر تیمر بولغان حالده عادی کیوم بولا آلماز. لـکن بز بوترقی و آلشنولرنڭ کوب دورلرده حاصل بولغان کبی بر آنده‌ده پیدا بولون جائزکوره‌مز. مع هذا بزگه یالـگز حشرنڭ وقوعیسی بلدرلمدی. اوزون بر مدتده می یا که بر آنده‌می واقع بولاچق، اول قدربسی بیان ایدلمادی. بناءً علیه بزنڭ مدتنـده وطورلرنده منازعه‌مز یوق. بلـکه منازعه ذکر ایتلگان رەوشده‌گی ترقی یالـگز الله نڭ قدرتی ایله‌می یا که اسبابدن برار سبب ایله حاصل بولوی مسئله‌سنده‌در. بزنڭ قاشمزده ایکیسیده ممکندر. چونکه وجودده برسی آرتندن ایکنچیسی کیله تور غان نرسه‌لرده خرق عادت جائزدر. بناءًعلیه وجودده برسی آرطندن دیگری کیله تورغان نرسه‌لرنڭ ظاهری سببسزده حصولی ممکندر. فرض ایتیلک بولار یالـگز ظاهری سببلر ایله‌گنه حاصل بولسونلر. لـکن سببنڭ سبب معلوم بولوی شرط توگل. بلـکه قدرت خزینه‌سی عجائب وغرائب ایله طولو بولسه‌ده بز آلارنی بلودن عاجزمز. ظا- هری سببـدن باشقه سبب بولماون گمان ایتوچیلار بو قـدر عجیب وغریب بولغان نرسه‌لرنی انـکار ایته‌رلر. آدمـده اوزی بلمگان وفکری ایرشمگان نرسه‌لرنی انکار ایتمك وسببی ایله بلمگندن صوڭ حیران بولمـق بر طبیعت حکمنی آلمشدر. حشر جسمانی‌نی انـکار ایتوچیلرنڭ حاللریده بعینه شولدر. سببنی بلمادکلری ایچون انکار ایته‌لر. فقط واقع بولمیقدن صوڭ تعجب ایته‌چکار وحیران قالاچقلر در.» اشته امام غزالینڭ متکلمین لسـانندن فلاسـفه‌گه قارشی مدافعه سی. بو مدافعه‌دن حشر نیندی‌گنه بولسه‌ده برتن ایله اولاچغی وبو تننڭ نیندی‌گنه ماده‌دن بولسه‌ده تشکل ایتوی جائز بولوی آڭلاشله در. اسکی حکمانڭ ده کوبسی مطلق حشر اجسادی قبول ایتـدگندن اهل کلام ایله فلاسفه آراسنده اتفاق حاصل اولمش کبیدر. فلاسفه،

غزالی، ابن رشدکبی اسلام عالـم وفیلسوفلری حشرنلٔ دنیاده غی بدننلٔ عینی ایله اولـدیغن دعوا ایتمیلر. فلاسفه حشر دنیاده غی بدن ایله اولون بوقاروده ذکر ایتلـگان علمی مانعلر ایچون قبول ایتمادکلری کبی اسلام عالملریده بدنسز یالـگز روح ایله‌گنه بولون بو خصوصده وارد آیتلرنلٔ ظاهرینه خلاف اولدیغندن قبول ایتمیلر. حشرنلٔ دنیاده غی بدن ایـله اولماوی اعتقادن حضرت ابن عباس ایله امام مالك حضرتلرنندن روایت ایتلمشدر. بومسئله‌نی حاضرگی حکیم وعالملر فکری ایله اولچاملٔ لازم بولسه ایکی نرسه‌نی خاطرده توتمق لازم اولور. بری روح بارمی وبولسه باقیمی؟

ایکنچی روح بولسه بوندن باشقه تأثری و آدم ئولوب روح بدندن چقفاچ تأثری ممکنمی؟ تأثری ممکن بولسه تن کبی برار واسطه ایله می یا که واسطه‌سزمی؟ بز بومسئله‌نی غربده مشهور، عالم وفیلسوف صانالغان دورت بش ذاتنلٔ سوزلری ایله‌گنه اولچایه‌چلٔ بولدق: ز. دولن: روح مادی برنرسه توگل. چونکه روحدن طوغان حادثه لرده مادهٔ خاصیتی یوق. فکر، تصور، ذاکره‌نلٔ صورتیده، توسیده یوق. هم زمان تأثیری آستونیده کرمیلر. هم بوعقلی خاصه‌لر ماده طبیعتندن هیچ بر طبیعت ایله محکوم توگللردر. اولچاو وقیاسنی قا-بل بولمغان یالـگز روحی نرسه‌لر. روحنلٔ طبیعتندن بتماسزلك (خلود) بولوی بدندن چقفاچ بدنلٔگی حالندن قوتلی برحالتده ظهور ندن آکلاشله‌در.[1] بناء علیه روح مادی وبنه تورغان نرسه توگل، تن ایسه کوردگمزکبی طوغوب‌اوسوب ئوله‌در. بردن تشکل ایتکان بو ماده قیلـ حیاتده قالدقچه هر وقت اوزگارب توراد‌ر. حال بوره-وشده ایکن روح ایله بدن طبیعتلری ایله باشقه بولولری آکلاشلور. برسی طبیعتی ایله اوزگارب تورا، دیگری برحالده دائمی قالادر. بولارده‌غی خاصیتلر باشقه بولسه‌ده بولار آراسنده تمام اتفاقلق،

---

[1] بوحال ئولـگان آدملرنلٔ روحلرن چاقرو، استحضا ، قاعده سیله اثبات ایتلمشدر.

برسی ایکنچیسنه هر وقت تأثیر ایتوب توراادر. آچو، مرحمت، سومك ومکروه کور ونلڭ اثری یوزگه چغادر. روحی بعض قاطی اثر لنولر بدننی زور اضطرابقه توشرادر. حتی بردن شادلق یا که قایغو تنگه زور انقلاب کتوروب ئولمگه سبب بولادر. تصورد وقتور لر اثبات اینکان رهوشده تنگه تأثیر ایته‌در» دیدر. روح ایله بدن آراسنداغی تأثر وتأثیرنی فلسفه بوکونگه قدر قناعتلندررلك رهوشده حل ایتمامشدر. مشهور دیقارت: روح ایله بدن مخالف طبیعتده، خلقته بولسه لر ده الله اوزینڭ ازلی عنایتی سببلی آلارنی برسن ایکنچیسنه تأثیر ایتارلك مرکده بولندرمشدر. الله روحقه بدن حرکتی سببلی تأثیر بیرمش، بدننی روح ارادهسی سببلی حرکت ایتدرمشدر» دیور. اولر: روح ایله بدننڭ تأثر وتأثیری انعکاس طبیعی قانونی ایله. یعنی بدن ایله روح آراسنده بردن تأثر وتأثیر حاصل بولور» دیمشدر. قودروث: روح ایله بدن آراسنده متوسط بولغان ماده باردرکه: ایکیسی نگڭده خاصیتلرنده شریك بولدیغندن روح ایله بدن آراسن جمع ایتمك آنڭ وظیفهسی» دیکان. ژ. دولن انقسامنی قابل بولمغان روحنڭ بدن ایله برلشون رد ایتدگدن صوڭ روحقه متوسط جسد اثبات ایتوب آنڭ وظیفهسن چیکلاودن عاجز بولون اعتراف ایتمش. نهایت آنی اولچاونی قابل بولمغان بیگل سیالغه تشبیه ایتمشدرکه: اول طامرلر آرقلی اثرلر احداث ایته‌در. بو جسد متوسطنڭ بولون فرانسوز عالی مربیه مکتبی ناظری «دوروشاس» نڭ تنویم معناطیس ایله «بدن ئولمگه اوخشاش بر حالتده بولندیغنده روح آدم صورتنه تمام اوخشاغان بدن متوسطی ایله بدندن چغوب شول کشی یاننه اوترون» اثبات اینکان مادثه ایله اثبات ایتمشدر. وهرکم مادی تنی یاننده تمام شونارغه اوخشاغان حیاتلی سیالدن بولغان تن کورسه جسد متوسطنڭ بولنونده شبهه‌سی قالماس دیدر. روحنڭ طبیعتی بزگه مجهول بولسه‌ده لکن آنڭ سیال بولغان جسم ایله احاطه اولندیغن بله‌مز: روحله‌غی بو جسم ئولکاچده دنیاده‌غی کبی ممتاز بر

شخص بولوینه مساعد دیدر. روح «اللان کاردك» دیدگی کبی سیال بولغان تنی ایله ممتاز بولسه ، نفس مادی بدن ایله بولسه انسان آتالور. نفس آتالغان بو حالنده مخصوص خاصه‌لی بولسه‌ده همان نوع انسانغه تعلقلی بر حالنده‌در. روحلر اوز عالملرنك بزگه اوخشاغان وجودلردر. بزنك هر قایومز ئولگاچ روح وطوغاچ انسان بولادر. تن وبدن متوسط روحدن باشقه هیچ بر نرسه سیزمی تورغان بر ماده‌در. بدن متوسط اثیر طبیعتلی لطیف بولسه‌ده آنی ماده آتاومز اولچاونی قابل بولمغان باشقه سیاللرکبی ماده‌لکدن چقماوی ایچوندر. بوجسد متوسط آدم سلامت ایکن بدنده بولنور. آدم ئولگاچ روح ایله برابر چقوب مخلد اولور. بو اورنده ژ. دولن نلك سوزی تمام اولدی. خلاصه :

عددلری آز بر فردلر استثناء ایتلسه موحد ، وثنی ، فلاسفه اولسون بتون بشرنك ئولمدن صوك بر نوع حیات بولاچغن اعتقاد ایتدکلری وبو حیاتنی تورلی ره‌وشده تصویر ایتولری کورلور. بعضلری روحنك دائمی آدم یا که حیوان تننده تناسخ اوزره بولند یغن، بعضلری نفس کمالغه ایرشکاچ بو تناسخ بته‌چکن ، بعضلری روح تنندن آیرلغاچ ماده‌لکدن تجرد ایتوب دائمی لذت یا که عذاب ایچنك قالاچغن، بعضسی بزگه کورنگان جسملردن لطیف بولغان اثیری جسملرگه تو تاشه‌چغن اعتقاد ایتارلر. اشته بواختلاف اخروی سعادت وشقاوتنك کنه‌سن بلوده، عذاب یا که راحت نیندی وسیله‌لر ایله واقع بولاچغنده‌در. یوقسه ئولمدن صوك مطلق برحیات بولونك توگل. بز بو مسئله‌نی ایکی علمی دلیل ایله قسقه‌چه‌غنه اثبات ایتوب تمام ایته‌چکمز : علم وفن نظرنده ثابت بولغان ره‌وشده بار بولغان نرسه بتمی. بلکه برشکلدن ایکنچی شکلگه‌گنه کره‌در. الله‌نلك طبیعتك گی قاعده‌سی بتون عالملرده بر ره‌وشده. عالم وحکیملر نیچه یوزلر چه سنه‌لردن بیرلی روحنك بولونك اتفاق ایته کلمشلردر. بناءعلیه روح باردر. هر بار بولغان نرسه نلك کائناتده‌غی قاعده ونظامدن

چغون حکمت وعقل جائز کورمادگندن روحك کائناتده‌غی بتماو قامك سنه داخلدر. بس آدم ئولسه‌ده روح باقیدر. روحنك حسلی وحسی اوزینه موافـق تن ایله بولوی بالتجربه ثابتـدر. هر بار وحسلی بولغان نرسه اوز استعداد وعملنه کوره سعادت یا که شقاوت ایچنك بولندیغندن روحك اوز عالمنك اوزینه موافق تن ایله سعادت یا که شقاوت ایچنده بولنه چقدر.

بتون بشرنك فکری وعقلی ئولمدن صوك برنوع حیات سیزوی اثبات اولندی. بشرنك عقل وفکری حیاتنك الك اشانچلی نرسه‌سیدر. بتون بشرنك فکرنی خطالق ایله تهمت جائز توگلدر. بس ئولمدن صوك حیات موجود در. بشرنك بو مسئله حقنده فکری شول قدردر- دیمك علم وبشر فکریده روح ئولمدن صوك اوزینه مخصوص بر تن ایله سعادت یا که شقاوت ایچنده بولنه چغن اثبات ایته آلادر. بز مسئله‌نك باشندوق قرآن ایله کفایه‌لنمك یتون وقرآن عوام وخواصنی قناعتلندررلك علمی دلیللر ایله حشر ونشرنی اثبات ایتدگن وساق اعتقادیده شول ره‌وشده بولون سویلادك. بز هنوز شول فکرده قالاچقمز .

ربنا ما خلقت هذا باطلا , سبحانك فقنا عذاب النار.

خاتمه

بزکتابمزنك باشندوق(مؤمن به)نی اوقدق. علم کلام یا که توحیدنك وظیفـه‌سی شوندن بحث ایتمك اولـدیغن سویله‌دك . اوزمزگه قالسه بر نوع اثباتده ایتدك. علم عصرنده ملائکه، جن کبی نرسه‌لر بدیملك شکلن آلدیغنـدن ملائکه حقنده‌غی عالم وفیلسوفلر فکرن ذکر ایتوب کتابنی زور ایتونی موافق کورمادك . بز بو کتابمزنی غایت قسـقه یازدق. اگر الله جل وعلا حضرتلری، عـالم، وحی،

رسالت، قضا وقدر، حشر وباشقه ذكر ايتلكان مسئله‌لر حقنده تفصيلغه كرشساك بزنك فكرلرمز ومطبوعاتمز كوتاره آلمازلق بولور ايدى. بز بوكتابمزنك كوب برلرن حكيم الشرق وفقيه الاسلام استاذمز «محمد عبده» (رضى الله عنه) حضرتلرينك رسالهٔ توحيدندن اقتباس ايتدك. الله آنى غريق مغفرت واحسان ايتسون. خطيئآت وسيئآتمزنى عفويله برابر بتون اهل اسلامنى قرآن ورسول يولينه ارشاد بيورسون. قرآندن آيرلديغمز سببلى دوشدكمز سفاهت وتدنيدن رحمتيله بزنى قوتقارغاى ايدى. آمين، يارب العالمين !

بسم الله الرحمن الرحيم

«وعدالله الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم فى الارض كما استخلف الذين من قبلهم وليمكنن لهم دينهم الذى ارتضى لهم وليبدلنهم من بعد خوفهم امنا يعبدوننى لا يشركون بى شيئا ومن كفر بعد ذلك فاولئك هم الفاسقون» . (آيتنده‌گى كفر كفران نعمت ايله تفسير ايتلمش) «وأنا لماسمعنا الهدى آمنا به فمن يؤمن بربه فلا يخاف بخسا ولا رهقا. وأنا منا المسلمون ومنا القاسطون فمن اسلم فاولئك تحروا رشدا. واما القاسطون فكانوا لجهنم حطبا. وأن لو استقاموا على الطريقة لأسقيناهم ماء غدقا لنفتنهم فيه ، ومن يعرض عن ذكرربه يسلكه عذابا صعدا. وأن المساجدلله فلاتدعوا معالله احدا. وأنه لما قام عبدالله يدعوه كادوا يكونون عليه لبدا. قل انما أدعو ربى ولا أشرك به احدا . صدق الله العظيم وبلغ رسوله الكريم ونحن على ذلك من الشاهدين والشاكرين والحمد لله رب العالمين

خطاء	صواب	بیت	یول
بولون بیوردی	بولون بیان بیوردی	٥	٢٣
اللهغه	اللهنی	٢٦	١٢
اللهغه	اللهنی	٢٦	١٤
شدیلع	شریره	٣٠	١٤
مالاهارتین	لاَمارتین	٣١	١٩
توقناردیغندن	توقتادیغندن	٣٢	١٥
اینگانلـگمز	اینمگانلـگمز	٣٥	١٧
وظیفه سناسلق	وظیفه شناسلق	٤٥	١٧
عالملرنی شناس	عالملرنی وظیفه شناس	٤٦	٥
باشلادی	باشلاوی	٤٧	١
عملنك	علمنك	٤٧	٩
وقتندن	وقتنده	٤٨	١٠
٣	٣٠	٦٢	٢٤
اینماز	ایتمازدن	٦٣	٢٣
عالم	عالم غاز	٦٤	١
قمر	قمرلر	٦٦	٣
بولدیده‌ده	بولدیده عالمده	٦٨	٣
اختیاجات	احتیاجات	٨٣	١٨
مونطقی	منطقی	٨٦	٢٤
طبیمق	طبیلمق	٩٨	١٦
وحاضرده	وحاضرده‌ده	١٠٠	٢٢
منبنی	منبعی	١٠٤	٨
منفعتلاریند	منفعتلری	١٠٨	١٥
نوره‌لرن	نورلرن	١١٣	٢
ایتکان	ایتلـگان	١٢٩	١٧
استخضا	استخضار	١٥٨	٢٦